Angelica Pușcaș

ASCULTĂRI DIN LUMEA SATULUI. INTRODUCERE ÎN ETNOGRAFIE

VOL. I

Presa Universitară Clujeană

ANGELICA PUŞCAŞ

ASCULTĂRI DIN LUMEA SATULUI. INTRODUCERE ÎN ETNOGRAFIE

VOLUMUL I

Referenţi ştiinţifici:

Prof. univ. dr. Ovidiu Pecican

Prof. univ. dr. Ioan Cuceu

ISBN 978-973-610-971-3

Vol. 1. – ISBN 978-973-595-889-3

© 2015 Autoarea volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parţială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autoarei, este interzisă şi se pedepseşte conform legii.

Coperta: Gheorghe Aştileanu
(e-mail: astileanu_gheorghe@yahoo.com)

Grafica: Silviu Teofil Covaciu

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

ANGELICA PUŞCAŞ

ASCULTĂRI DIN LUMEA SATULUI. INTRODUCERE ÎN ETNOGRAFIE

VOLUMUL I

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2015

Părinților și profesorilor mei,
cu smerenie și drag

CUPRINS

Abordări etnografice.
Noțiuni generale și paradigma interdisciplinarității 7

România. Puncte de vedere în raport cu taxonomia
și diversitatea unităților teritorial-etnografice 13

Tipologia gospodăriilor 25

Despre locuire și locuințe.
Ritualuri precreștine și creștine în raport cu vatra și moșia 35

Activități economice de bază și meșteșuguri.
Obiceiuri și tradiții din ciclul muncii 83

Facultăți spirituale ale umanului 113

Aduceri aminte despre calendarul popular 119

Bibliografie selectivă 163

ABORDĂRI ETNOGRAFICE. NOȚIUNI GENERALE ȘI PARADIGMA INTERDISCIPLINARITĂȚII

Conceptul de ***etnografie*** poate fi uşor sintetizat, pornind de la aspectul semantic al cuvintelor: ***etnos*** = popor şi ***graphos*** = descriere.

Coroborate, cele două, asumă o sintagmă de largă cuprindere – ***descrierea popoarelor*** – care integrează la modul total şi sugestiv, întregul complex de ***repere identitare,*** ce individualizează (personalizează) o ***comunitate tradițională*** în raport cu toate celelalte.

Ca ştiință propriu-zisă, etnografia se cristalizează în secolul al XIX-lea, odată cu apariția, îndeosebi, în Europa Occidentală (Franța, Marea Britanie, Germania etc.) a primelor ***societăți de etnografie.***

Preocupările pentru o atare disciplină, sau pentru sfera şi mai largă, a antropologiei culturale, se identifică ca fiind unele bine orientate geografic (vest-nord vest – sud-sud est), respectiv geopolitic. Astfel, dincolo de un interes cinstit pentru cunoaştere, apar vădit pentru „investigatori" rațiunile pragmatice (administrative, economice şi politice) reclamate pe fondul capacității de viguroase puteri colonialiste.

Primele observații de gen, devansează cu mult epoca modernă, avansându-şi rădăcinile în antichitatea timpurie când înțelepții timpului, reprezentanți ai unor culturi şi civilizații superioare aveau preocupări constante şi consistente, undeva la granița dintre filozofie şi necesitatea de a cunoaşte viața în toate dimensiunile ei: ***condiții de trai, mentalități, activități practice, obiceiuri, deprinderi, credințe, superstiții, ritualuri, gastronomie, vestimentație, modalități şi/sau modele de organizare a habitatelor.***

Toate acestea, developau în final ***tipare de viață***, respectiv ***modele comportamentale*** sau ***caractere antropologice,*** puternic amprentate

etnic şi unde intervenea decisiv, ca factor de diferenţiere mediul geografic, impropiat ca mediu fizic şi social, totodată.

Marile călătorii ale Evului Mediu (comerciale, militare – vezi *cruciadele*, religioase, diplomatice, *marile descoperiri geografice*...) amplifică, fără precedent, procesul de aculturaţie, fapt ce va impune ca esenţială cunoaşterea antropologică, propulsând-o într-o ştiinţă a supravieţuirii şi a evoluţiei.

Procesul se accentuează în „Epoca Luminilor", când „interesul universal" se focalizează pe *om*, pe *comunitate*, pe interesul în raport cu individul, tradiţiile virând evident spre o personalizare culturală, mentală.

Se vehiculează mult cu profile comportamentale, cu relaţiile individ-spaţiu geografic, implicit cu determinismul, responsabil de individualizarea particularităţilor antropologice (sociale, economice şi psihologice) ale grupărilor etnice. Că pe acest fond se produce şi o manipulare *a comunităţilor* este un proces cât se poate de real, rezultatele putând fi, deopotrivă, creatoare – de valorizare a socialului sau, dimpotrivă, distructive, de anihilare a unor cutume, tradiţii, tipare ancestrale de gândire etc. – aflate în evidentă opoziţie cu aşteptările mercantile impuse de ierarhii (politice, economice, religioase) autoimpuse. Cert este că această deschidere şi concentrare pe social indiferent de motivaţii, se materializează sub raport etnografic atât printr-o enclavizare puternic autarhică pe grupuri etnice, cât şi printr-o fluidizare a anumitor dimensiuni antropologice, determinate fie de cauze nobile (intelectuale) fie de instincte de snobism exotic sau, mai grav, de stări de exploatare fondate pe criteriul smintit al rasismului (al „raselor inferioare")

În primele decenii ale secolului XX, efervescenţa activităţilor din acest domeniu (vezi interesul etnografilor francezi pentru grupările etnice din Africa de Nord şi Saharianã) determină apariţia unor redutabile centre, teorii şi şcoli de etnografie, realităţi ce conferă sferei investigate, caracterul de ştiinţă propriu-zisă.

Cât priveşte contactul cu alte domenii ale cunoaşterii, etnografia s-a dezvoltat în interrelaţie sau chiar în cadrul unor ştiinţe deja bine definite

ca obiect şi metodologie, precum: geografia, filologia, istoria, arheologia, sociologia, antropologia, economia etc. Bunăoară, arheologia şi istoria relevă clar, competenţe de studiu asupra culturilor şi civilizaţiilor tradiţionale, punând în evidenţă decupaje fidele în raport cu marea diversitate etnică a popoarelor şi soluţionând, prin intermediul structurilor social-organizatorice, complexe de repere identitare. Mai mult, aceste embleme, depistate în filonul *individualităţilor etnice* (naţionale), aduc la zi trăsături ce ataşează valori etice vii, indispensabile progradării actuale a societăţii, în toate dimensiunile dezvoltate de aceasta.

Din această cooperare interdisciplinară se nasc o sumă de curente şi teorii care promovează o serie de termeni, mai mult sau mai puţin sinonimi, cu accepţiunea şi valorile particulare *etnografiei.* În acest sens, cele mai vehiculate concepte sunt cele de: *etnologie, antropologie socială, antropologie culturală, geografie culturală, cultură şi civilizaţie populară tradiţională, cultură rurală ş.a.*

În opinia noastră, aceste sintagme, invocate chiar pe fondul unor tipare specifice de cercetare, sunt doar nuanţe sensibile, promovate de şcoli diferite (vezi şcoala anglo-saxonă, şcoala rusă, şcoala franceză, şcoala germană), de sfere regionale de influenţă politică, implicit de personalitatea cercetătorilor implicaţi.

Păstrându-ne în acest context, al coeziunii de conţinut ştiinţific, reţinem şi opţiunea redutabilului cercetător francez Claude Levi Strauss, care afirma la mijlocul secolului XX, că *etnografia*[1]*, etnologia*[2] *şi antropologia*[3] se constituie în dimensiuni ale unei ştiinţe unice, în cadrul căreia se află individul-comunitatea-etnia. Avem aşadar de a face cu un sistem ştiinţific holarhic, coerent şi raţional integrat în sfera largă a antropo-

---

[1] Etnografie = ştiinţa care clasifică popoarele lumii, studiază compoziţia, originea şi răspândirea lor, urmăreşte evoluţia culturilor materiale şi spirituale, moravurile şi particularităţile felului lor de viaţă, legăturile cultural-istorice reciproce.

[2] Etnologia = disciplină care se ocupă cu studiul liniilor directoare ale structurii şi evoluţiei popoarelor.

[3] Antropologia = ştiinţă care se ocupă cu studiul originii, evoluţiei şi variabilităţii biologice a omului, în corelaţie cu condiţiile naturale şi social culturale
- definiţii după Dicţionarul explicativ al limbii române, ediţia aII-a, editura *Univers enciclopedic,* Bucureşti – 1996.

logiei şi unde metode de cercetare descriptive şi de sinteză se ajustează într-o complementaritate eficientă.

Esențial este că investigația etnografică a realității contemporane, alături de cea sociologică, scoate în evidență: *ce anume* s-a însuşit, transmis şi a devenit actual din cultura tradițională; *de ce* a avut loc acest proces; *cum anume, în ce forme şi pe ce căi* se reflectă în aspectele culturii populare legătura dintre *tradiție* şi *înnoire*, dintre *geografia comportamentală tradițională* sau *cutumiară* şi cea *modernă,* respectiv *post modernă.*

Reținem apoi, revendicarea *culturii*[4] drept o creație spirituală, ancestrală şi deopotrivă în evoluție a societății, materializată (zidită) în ceea ce asumăm ca patrimoniu de civilizație tradițională sau rurală.

În raport cu această percepție, I. Vlăduțiu vine cu o observație pertinentă, folosind termenul de *cultură populară*[5] într-un sens mult mai flexibil, înțelegând pe lângă fenomenul culturii populare, de străveche tradiție şi fenomenele care s-au cristalizat în perioadele tot mai apropiate de contemporaneitate, şi care au devenit valori însuşite de societățile rurale. Mai mult, intervenim şi subliniem ca pe un act de favorabilitate şi de perpetuare activă a valorilor tradiționale autentice, procesul de transfer, pe căi dintre cele mai diverse, a produsului etnografic (fie el aparținând civilizației lemnului, lutului, textile, arhitecturale, gastronomice, pastorale etc.) dinspre câmpul rural spre zonele citadine – rafinate prin cultră, elitiste, dar şi spre un urban sofisticat, adesea pseudo-instruit, dar clădit pe un puternic cheag financiar.

---

[4] Subliniem ca pe un minus, obsedanta confuzie existentă, chiar în literatura de specialitate, între conținutul ştiințific al conceptelor de cultură, respectiv civilizație. Ambele pun în evidență evoluția umanității, prima, în plan vertical (spiritual), iar a doua în plan orizontal sau material(tehnic). Ca atare ar trebui, oblgatoriu renunțat la folosirea sintagmelor de *cultură materială,* respectiv *civilizație spirituală*, cultura fiind prin excelență dimensiunea spiritului, iar civilizația o zonă, să spunem, construită.

[5] Din aceeaşi perspectivă, note de distincție similare introduc conceptele de *antropologie culturală* (folosit în America anglo-saxonă), respectiv de *antropologie socială* (particular pentru Marea Britanie), primul integrând *produsele culturale ale omului,* iar al doilea *reprezentările materializate ale spiritului.*

Aşadar, punctul forte ce se demarcă este faptul că *tradiția* privită în angrenajul unui proces de prefaceri, este înzestrată cu atributul *dinamicii* şi al *adaptabilității*. Ea nu este nicidecum prinsă sau abandonată în capcana unui anumit timp sau a unui anumit spațiu.

Cât priveşte o propunere valabilă de a defini etnografia putem opina pentru o ştiință ce are drept obiectiv studiul culturii şi civilizațiilor popoarelor şi/sau al grupurilor etnice, manifestat prin modele de viață tradiționale, cu accent pe *trăsături identitare constante, obârşii*, respectiv *căi de evoluție.*

*

Cunoaşterea obiectivă a produsului etnografic, indiferent de sfera taxonomică căreia îi aparține (spirituală sau materială) se poate realiza numai în raport cu un sistem conex de ştiințe. Este singura cale care poate developa faptul etnografic, la modul integru, viu, dinamic şi în totalitatea dimensiunilor şi nuanțelor dezvoltate (spirituale, social-organizatorice, comportamentale, estetice, religioase, ritualice, economice, tehnice ş.a.).

În acest context, interrelații de susținere şi complementaritate identificăm între etnografie şi:

- *paleontologie* – care îşi fundamentează cunoaşterea pe fondul resurselor arheologice şi/sau pe mărturii de viață spirituală, implicit materială a populațiilor aflate pe trepte incipiente de evoluție;
- *etnografia istorică* – bazată pe izvoare istorice scrise;
- *geografia etnică* şi *cartografia* – preocupate de problema repartiției în spațiu a popoarelor, cu problemele de geografie comportamentală sau mentală, cu stadiul de evoluție atins de comunitățile sociale, respectiv cu problema cartografierii grupărilor etnice;
- *antropologia etnică* – fondată pe relații, fenomene şi procese, născute la interfața dintre etnografie şi antropologie;
- *folcloristica* – dimensiune ştiințifică de sinteză între istoria literaturii, filozofie, muzică şi etnografie; sondează profunzimi mentale autentice, mistice, eliberate de prejudecăți etice şi ludice

deopotrivă, precum şi zone de o profundă plasticitate orală, implicit de estetică a manifestărilor şi/sau a produsului folcloric;
- *etnologia socială şi religioasă* – fundamentată pe sociologie ca ştiinţă bine conturată şi pe ceea ce am putea asuma ca geografie şi istorie a religiilor, discipline cu impact identitar etnografic decisiv;
- *memorie şi istorie orală;*
- *ecologie.*

Cooperarea şi complementaritatea ştiinţifică ţesută în câmpul acestui sistem de ştiinţe vine în întâmpinarea reînrădăcinării spiritualităţii autentice, într-o societate unde globalizarea glisează în artificial şi unde fenomenul izolării poate vira înspre limite de risc social, precum estomparea culturală a identităţilor comunitare sau pierderea esenţei etice, morale în favoarea unei mercantilităţi perdante, unde valori precum *spiritualitatea, cultura, stima de sine, sănătatea mediului geografic* etc. sunt fie ignorate fie considerate anacronice.

ROMÂNIA. PUNCTE DE VEDERE ÎN RAPORT CU TAXONOMIA ŞI DIVERSITATEA UNITĂŢILOR TERITORIAL-ETNOGRAFICE

1. Rolul „ţărilor" şi al multiculturalităţii etnice în procesul de „enclavizare" etnografică

Avem privilegiul, ca popor, de a expune un mozaic etnografic extrem de stilizat şi colorat, născut din travaliul unei istorii milenare efervescente, într-un spaţiu geografic unde s-au „înnodat" în tipare unice, românizate, mentalităţi şi influenţe orientale şi occidentale pe de o parte, cu cele avansate de Lumea Nordică – austere, robuste, pragmatice, cuceritoare..., respectiv de Lumea Mediteraneană, pacifistă – absorbită narcisist de propria-i lumină, artă şi filozofie.

Dacă la această scară generoasă, ca spaţiu, timp şi evenimente consumate, asociem şi o orografie locală ce se „joacă" cu „zidite" înălţimi şi spaţii joase, cu văi înguste şi albii largi, cu dealuri, coline ori „căuşe" depresionare; apoi cu o floră unde pădurile compacte se lasă „sparte" de luminişuri (favorabile *sloboziilor*), iar orizonturile largi enclavizează ca locuri de adăpostire codrii[1] cu încărcătură mistică, obţinem schiţa unei prime hărţi, unde particularităţile spaţiului locuit se transferă într-o largă diversitate a unei geografii comportamentale.

Celulele comunitare, mai mult sau mai puţin izolate, îşi dezvoltă ca atare modele de viaţă individuale şi unde distincţiile merg de la grai – la arhitectură, economie (agricolă, pastorală, piscicolă etc.), port, gastronomie, folclor ş.a.

Factorul comun de rezonanţă, îl imprima spiritualitatea, credinţa şi, multă vreme – mai mult la nivelul subconştientului – unitatea de neam.

[1] Vezi, Teleorman= toponim de origine cumană care poartă semnificaţia de „pădure nebună"; Caraorman= în limbă turcă „Pădurea Neagră"

Impact special, în acest caleidoscop al spațiului trăit, îl procură, din perspectivă antropologică şi de istorie veche, o stratigrafie socială, cu orizonturi etnice nuanțate, sedimentate pe un fond uman cu ridicate capacități de asimilare.

În acest sens, o expeditivă trecere în revistă a succesiunii de straturi etnice, antice şi medievale (traci, geto-daci, latinofoni, gepizi, avari, slavo-valahi, unguri, pecenegi, cumani, mongoli...) este suficientă pentru a ne asuma reperele unei diversități multietnice, implcit multiculturale, materializate spiritual şi pragmatic într-o nobilă şi fertilă creativitate.

Epoca Modernă şi Contemporană progradează, în continuitate, prin stabilirea valurilor de noi „oaspeți”[2], procesul de aculturație şi formele lui de exprimare[3].

Şi, probabil, este nimerit să subliniem, că un geospațiu bogat locuit etnic, generează premise superioare de competiție, o emulație elitistă care-şi propagă efectele în complexul dimensiunilor existențiale (cultură, ştiință, economie, schimburi, tehnică, meşteşuguri, finanțe, arhitectură, vestimentație...).

Prin opoziție, în spațiile de locuire monoetnică se „cuibăreşte” un soi de autosuficiență, constrictivă evoluției prin performanță.

Note progresiste introduc, în locuri cu favorabilitate de poziționare geografică, relațiile *sat-oraş*.

Bunăoară, contactele petrecute – cu precădere în perioada feudală tardivă între *satul tradițional* şi *noul mediu citadin* de tip *burg* (vezi Transilvania „Săsească”) îmbogățesc sfera rurală arhaică şi autarhică de

---

[2] În România sunt recunoscute 18 minorități etnice

[3] N. Djuvara – 1995 – Note din Raoul Perrin, în raport cu gradul avansat de multi-culturalitate a Bucureştiului la 1830. „Mulțimea pestriță care, la anumite ore şi în anumite zile, circulă pe străzile noroioase ale Bucureştilor se înfățişează...ca un mozaic uman, uneori interesant, alteori dezgustător din pricina sărăciei şi murdăriei. Sunt de toate neamurile:*valahi, moldoveni, turci, rumelieni, bulgari, sârbi, bosniaci, greci, armeni, ruşi,* oameni veniți din *Crimeea, Basarabia, Transilvania, unguri, italieni,nemți* şi, mai ales, *evrei*...În nepăsarea şi sărăcia lui, muncitorul valah ia un turban de la turc, un calpac de la grec, o opincă de la armean, un brâu de la bulgar sau de la cel venit din Crimeea, un pantalon de la albanez, încât amestecul acesta ciudat este, pentru un european, un spectacol mult mai atrăgător decât bietele noastre carnavaluri”

trăire, cu noi valori aflate sub semnul rafinamentului, confortului de locuire, evoluției tehnice[4] etc.

Absolut relevante sunt, de exemplu, mutațiile petrecute în așezările pastorale din Mărginimea Sibiului, unde gradul avansat de dezvoltare a orașului Sibiu (aproape similar Vienei imperiale) determină pentru respectivele habitate cristalizarea unei atmosfere social-economice de tip „târgoveț". Saltul evolutiv consumat la acea vreme, a avut o asemenea reverberație, încât și în actual aceste așezări realizează un decupaj estetic și comportamental distinct. Antropologic, rămân incitante mentalitatea și moravurile acestor comunități pastorale, care au reușit în timp, menținerea unui echilibru firesc între tradiție și înnoire[5].

Un rol hotărâtor în generarea respectivei stări a avut, pe lângă schimburile materiale și informaționale între sat și oraș, circulația mult mai amplă de tipul *transhumanței pastorale* ce atingea spații precum Caucazul, Albania, Macedonia, Tessalia, Panonia ș.a.m.d. Este tipul de mișcare, de dinamică atât de puternic catalizatoare încât transcede dezvoltarea economică - și aceasta de la un prag la altul – într-o „revoluție culturală" de mare impact, *drumurile oierilor* mulând, cu asupra de măsură, rute de aculturație, de transfer sau de „import" cultural[6].

---

[4] Adoptarea „instinctivă" a gospodăriei cu ocol întărit, introducerea mobilierului de influență săsească, inclusiv a sobei oarbe cu cahle; diversificarea și revoluționarea inventarului de instalații tehnice țărănești, asumarea unor noi modele alimentare și, nu mai puțin important, introducerea unor noi culturi agricole. Subliniem astfel, ca pe un moment de excepție, aducerea pentru prima oară în Transilvania, a cartofului, de către eruditul guvernator, von Brukhental, care experimentează la reședința sa de la Avrig și posibilitatea aclimatizării unui complex de alte plante agricole.

[5] Prin similitudine, această stare particulară, și făcând trimitere la un alt îndepărtat spațiu cultural, ne poate îndreptăți să le atașăm atributul de ultime „shogunate" ale secolului XXI

[6] Nu ar fi lipsit de temei să spunem că dacă putem asuma ca primă matrice a Uniunii Europene structura organizatorică a Imperiului Roman, atunci un alt model de omogenitate economică și culturală funcțională l-a reprezentat *transhumanța pastorală*, geospațiul balcanic și nu numai surprinzând printr-un complex aproape comun de repere lingvistice particulare stânei, de ritualuri, de tradiții, de vestimentație (vezi similitudinile de excepție ale costumului popular din Câmpia Tessaliei, Munții Pindului și Mărginimea Sibiului), de produse economice specifice, de tipare pentru gospodării, de ierarhie a comunității pastorale etc.

În ceea ce privește suma de „țări" ale țării ca națiune, diversitatea introdusă comportă evidențe clare. Ca atare, nu ne pripim, când afirmăm că datorăm multiculturalitatea noastră populară, însăşi prezenței „țărilor", organisme complexe, de tip enclavă, purtătoare ale diversității într-un spațiu etnic şi lingvistic unitar. De altfel, pe lângă dimensiunea istorică şi geografică, etnografia este valența care desăvârşeşte strânsa individualitate a unei țări.

Din acest unghi, similitudinea între *țară* şi *zona etnografică* se dovedeşte în majoritatea situațiilor, aproape perfectă, ultima dezvoltându-se în condițiile oferite de codul genetic spiritual şi suportul fizic al celei dintâi.

S-au sintetizat, aşadar, în timp istoric o sumă de *identități* pe care comunitățile umane locale şi le revendicau numindu-se emblematic, în raport cu spațiul trăit: *moroşeni, țipțeri, bucovineni, huțuli, dorneni, năsăudeni, lăpuşeni, chioreni, codreni, oşeni, moți, hațegani, bârsani, făgărăşeni, brăneni, momârlani, bănățeni, munteni, musceleni, vrânceni, lipoveni* etc.

Mai subliniem că această identitate se verifică pentru cei dinafară printr-o încărcătură materială şi spirituală unică, reflectată prin particularități de comportament; printr-o anumită ținută vestimentară; prin specificități de organizare a gospodăriei; printr-o anumită specializare ocupațională; un anumit mod de gândire ori o anumită percepție asupra lumii exterioare. În interior identitatea înseamnă afiliația la comunitatea de „neamuri" şi de credință, toți membri obştii fiind angrenați într-un complex de relații sociale, matrimoniale, economice, ierarhice etc.

Ca atare, respectivele „țări" ni se developează nu numai ca vetre de echilibru spiritual între trecut şi prezent ci şi ca sisteme teritoriale capabile să promoveze economii viguroase cu accente fundamentate pe tradițiile locale.

De aici, pasul între tradiție şi o economie turistică de tip rural sau etnografic, reuşită este unul deja împlinit, în contextul unui mamagement deştept în ceea ce priveşte alegerea celor mai potrivite căi, fie de exploatare in situ a resurselor etnografice, fie de găsire a unor pârghii de transfer ale civilizației rurale spre mediul citadin, implicit spre turismul urban, ca opțiune de maximă deschidere.

2. *Zone şi subzone etnografice*

Pornind de la considerentele anterior amintite şi de la faptul că pentru România, ruralitatea este o dimensiune social-economică sensibil egală urbanului, iar teritorial rămâne, încă, o particularitate dominantă, aproape se impune să aşezăm ca termeni de bază, într-o ecuaţie a eficienţei economice, agricultura etnografia şi turismul, vectorul din urmă având capacitatea optimă de a „malaxa" tradiţia şi economia rurală într-o formulă turistică tot mai acerb revendicată de societăţile superurbanizate.

În acest context trebuie încetat de a gândi şi a asuma ruralitatea drept o tară. Mai degrabă se impune selecţia acelor valori de nişă care ne pot introduce, de maniera unui actor dinamic, emblematic şi eficient, pe piaţa comunităţii europene şi nu numai.

Valorificarea prin turism a culturii şi civilizaţiei populare este, aşadar, cu siguranţă – la scara pe care o poate oferi România – un model de nişă râvnit ce-şi poate verifica eficienţa cu aportul unui management complex, de produse rustice originale, autentice şi ecologice.

Dacă din acest cadru decupăm autenticul şi îl exprimăm prin diversitatea unităţilor teritorial-etnografice şi turistice, totodată, putem aprecia disponibilităţile unui patrimoniu de excepţie.

Ca atare, pentru a proba cele zise, vom trece în revistă (după modelul taxonomic promovat de I. Vlăduţiu) inventarul zonelor şi subzonelor etnografice.

I. Zonele şi subzonele etnografice din interiorul arcului carpatic

1. ***Zona etnografică Maramureş*** - cu satele din Maramureşul istoric, suprapus depresiunii omonime;
2. ***Zona Ţării Oaşului*** – grupează aţezările circumscrise geospaţiului conturat de limitele „ţării" respective;
3. ***Zona Câmpia Sătmarului*** – cuprinde aşezările din Bazinul Inferior al Someşului, precum şi satele din *subzona etnografică Baia Mare;*

4. ***Zona Ţării Chioarului*** – integrează aşezările rurale din teritorii geografice distincte (Dealurile Bărsăului, Podişul Boiului, Masivul Preluca, Depresiunea deluroasă Copalnic-Mănăştur şi, parţial, din Depresiunea Baia Mare), dar omogenizate în câmpul sociologic-mental de apartenenţa „militară" la Cetatea de Piatră;
5. ***Zona Ţării Lăpuşului*** – polarizează satele din bazinul superior al văii cu acelaşi nume sau altfel spus, asumă hotarul de extindere al „horii cu noduri";
6. ***Zona etnografică Sălaj***. Reuneşte aşezările dintr-o regiune mai complexă, desfăşurată aproximativ între Someş şi Crişul Repede şi dominată de înălţimile Măgurii Şimleului, respectiv de apofizele montane Meseş şi Plopiş. Contactul cu zone etnografice puternice şi heterogenitatea geografică ne permite să decelăm cel puţin trei subzone de o puternică „confluenţă a infuziilor etnografice". Probabil că singurul spaţiu considerat autentic, „necontaminat" rămâne aici, Valea Agrijului.
   a) *Subzona Codrul Sălajului* – cu satele din nordul regiunii, aferente liniei de contact a Dealurilor Sălajului cu Câmpia Someşului.
   b) *Subzona Silvaniei* - cu aşezările aferente Ţării Silvaniei.
   c) *Subzona Someşană* – grupează aşezări desfăşurate la est de Meseş.
7. ***Zona Năsăudului sau ţinutul etnografic al Năsăudului*** integrează satele din Bazinul Superior al Someşului Mare (în amont de Beclean);
8. ***Zona Bistriţa –*** reuneşte satele din bazinul Bistriţei Ardelene;
9. ***Zona Câmpia Transilvaniei*** – grupează aşezările din partea de nord a Bazinului Transilvaniei, aproximativ între Mureş şi Someşul Mare. Satele, însă, din geospaţiul dealurilor mai înalte, din vestul Câmpiei, pe axa Dej - Cluj Napoca – Turda intră în *subzona dealurilor Clujului;*

10. ***Zona Călatei –*** cuprinde satele din partea joasă a Depresiunii Huedinului, respectiv pe cele din bazinele văilor Căpuşului şi Nadăşului, unde particularităţile etnice sunt încă, de o superbă exprimare.
11. ***Zona Ţării Crişurilor –*** se suprapune peste câmpia drenată de cele trei Crişuri şi afluenţii lor. Satele din ţinutul dealurilor desfăşurate între arterele hidrografice ale Crişului Repede şi Crişului Negru formează *Subzona etnografică a Dealurilor Crişene*. Folclorul, portul popular şi tradiţiile manifestă un colorit şi o plasticitate de excepţie.
12. ***Zona Câmpia Aradului –*** include aşezările rurale dintre Crişul Alb şi Mureş. Spre răsărit, la contactul cu Munţii Zarandului se desfăşoară *subzona Podgoria Aradului* – cu oportunităţi deosebite pentru dezvoltarea turismului uval.
13. ***Zona etnografică a Munţilor Apuseni.*** Suprapusă peste o regiune muntoasă complexă, cu Crişul Repede la nord şi Mureşul în sud, developează cu destulă claritate şapte subzone:
    a) *Subzona Ţării Moţilor* – cu aşezările de tip crâng din Bazinul Superior al Arieşului. Etimologic, spaţiul îşi revendică toponimul de la coafură bărbaţilor care îşi purtau pletele lungi, adunate sub formă de nod în creştetul capului.
    b) *Subzona minieră a Munţilor Metaliferi* – cuprinde aşezările circumscrise patrulaterului aurifer conturat de Baia de Arieş, Abrud, Baia de Criş şi Săcărâmb, inclusiv de satele mai mici, polarizate. Specificul economic a impus în perioada de apogeu un areal arhitectural şi comportamental (vezi Abrudul) afiliat culturii urbane.
    c) *Subzona Zarandului* **–** circumscrie satele din unitatea teritorială omonimă.
    d) *Subzona Ţării Bihariei* **–** subscrie aşezările din Bazinul Superior al Crişului Negru, respectiv din Depresiunea Beiuşului.

e) *Subzona Vadu Crişului* – include satele din bazinul mijlociu al Crişului Repede şi din estul Depresiunii Vad-Barod. Este de reținut ca reper emblematic, ceramica de Vadu Crişului, cu motive decorative (vezi tulipanul) alb şi verde pe un fond roşu.

f) *Subzona Călățele* – grupează aşezările rurale risipite din spațiul montan al Gilăului şi Vlădesei, inclusiv pe cele aflate la contactul cu Depresiunea Huedinului. Atuurile elementelor geografice (peisagistice, de locuire şi populație) favorizează dezvoltarea unuia dintre cele mai spectaculoase, prin autenticitate spații ale „turismului verde".

g) *Subzona „Mocănime"* – integrează satele situate în sud estul Munților Apuseni şi în bazinele mijlocii ale Arieşului şi Ampoiului. Modul de viață generat pe fondul activităților forestiere transcede austeritatea într-o generozitate de excepție.

14. ***Zona Podişului Târnavelor*** – ne situează în antropologia culturală a „Transilvaniei Săseşti", satele francone aferente bazinelor mijlocii şi inferioare ale Târnavei Mici, respectiv Târnavei Mari, fiind o materializare explicită. Se ataşează acestei zone şi aşezările desfăşurate pe afluenții de dreapta ai Oltului, aproximativ între Rupea şi Cârța. Aici, *Subzona Podgoria Alba Iulia* – desfăşurată la vest de Mureş include satele viticole de la poalele Munților Trascăului de la Mirăslău la Alba Iulia.
15. ***Zona Mureşului Superior*** – grupează cu deosebire aşezările din Bazinul Superior al Mureşului, din depresiunea Gheorgheni şi spațiile montane de proximitate.
16. ***Zona Gurghiu*** – se grefează bazinului văii cu acelaşi nume, la care se asociază spațial aşezările din Valea Mureşului şi a micilor să afluenți de dreapta între Deda şi Reghin.

17. ***Zona Mureş*** - reuneşte satele din Valea Mureşului de la sud de Reghin până la sud de Târgu Mureș, implicit pe cele din bazinul superior al Târnavei Mici.
18. ***Zona Odorhei*** ataşează aşezările din bazinul superior al Târnavei Mari şi pe cele de pe văile afluente Oltului cu obârşiile în Munții Harghitei. Ca element particular civilizației lemnului se detaşază cu expresivitate porțile secuiești.
19. ***Zona Oltului Superior*** – integrează satele din Bazinul Superior al Oltului, aferent Depresiunii Ciucului.
20. ***Zona Covasna*** – cu satele din partea răsăriteană a Depresiunii Bârsei.
21. ***Zona Țării Bârsei*** – cuprinde aşezările cu structură compactă din partea vestică a Depresiunii Braşovului. În sud vestul zonei se desfăşoară *subzona Bran,* cu satele din Culoarul Rucăr-Bran.
22. ***Zona Țării Oltului*** sau ***Țara Făgăraşului*** – grupează aşezările din geospațiul depresionar desfăşurat între Munții Făgăraş şi Valea Oltului.
23. ***Zona Sibiu*** – include aşezările adunate din bazinul mijlociu şi inferior al Cibinului, apoi pe cele de pe Valea Secaşului, până la Sebeş, respectiv satele săseşti de pe Valea Hârtibaciului.
24. ***Zona Mărginimea Sibiului*** – circumscrie aşezările pastorale aflate contactul cu Munții Cândrelului. Spre vest se desfă-şoară *subzona Orăştie* cu satele de la poalele Munților Şureanu. Gastronomia pastorală, portul elegant şi sobru, gospodăriile cu ocol întărit folclorul robust, bărbătesc sunt semne de „blazon" ale zonei.
25. ***Zona Țara Hațegului*** – grupează satele din geospațiul omonim înnobilate de arhitectura bisericilor în piatră.
26. ***Zona Pădureni*** – include aşezările de plai din masivul Poiana Ruscăi. Spre răsărit se individualizează *subzona Hunedoarei,* grefată pe cursul inferior al Văii Cernei, inclusiv al Văii Streiului.

27. ***Zona Petroşani*** **–** cu satele din depresiunea omonimă
28. ***Zona Banatului Înalt*** adună aşezările din Vestul masivului Poiana Ruscăi, pe cele de pe culmile Carpaților Meridionali, începând din Masivul Retezat şi până la Dunăre, iar spre apus până în Câmpia Banatului. Putem decele în acest generos spațiu geografic cinci subzone:
    a) Subzona Podişului Lipovei;
    b) Subzona Caransebeş;
    c) Subzona Reşița;
    d) Subzona Almăjului;
    e) Subzona Porțile de Fier – din Clisura Dunării.
29. ***ZonaCâmpia Banatului*** **–** integrează aşezările din vestul Banatului Înalt.

II. Zonele şi subzonele etnografice din Oltenia

1. ***Zona Mehedinți*** **–** subscrie satele din vestul Olteniei. La nord se impune *subzona Podişului Mehedinți,* iar în sud se desfăşoară *subzona Câmpiei Mehedințiului.*
2. ***Zona Gorj*** **–** grupează satele din Depresiunea Gorjului şi din Dealurile Subcarpatice dinspre miazăzi.
3. ***Zona Vâlcea*** **–** ataşază aşezările de pe dreapte Oltului, inclusiv satele de pe afluenții săi cu obârşii în Culmea Căpățânei. O particularitate unică, aparte - pentru civilizația populară olteană - o introduc aici gospodăriile de tip culă.
4. ***Țara Loviştei*** - cu satele din geospațiul aferent depresiunii omonime.
5. ***Zona Dolj*** **–** grupează satele desfăşurate între Jiu şi Dunăre.
6. ***Zona Câmpia Romanaților*** **–** adună satele aflate pe interfluviul dintre Jiu şi Olt.

III. Zonele şi subzonele etnografice din Muntenia

1. ***Zona Argeş*** - grupează satele din bazinele superioare ale Argeşului şi Vedei, implicit pe cele adăpostite în văile subcarpatice afluente Oltului.

2. ***Zona Muscelului*** – include aşezările subcarpatice desfăşurate de la Râul Doamnei spre răsărit până spre Cursul Superior al Ialomiței.
3. ***Zona Prahova*** – ataşează satele montane din bazinul superior şi mijlociu al Prahovei, respectiv aşezările carpatice aflate pe afluenții tributari Ialomiței.
4. ***Zona Buzău*** – reuneşte aşezările rurale din bazinele superioare şi mijlocii ale Buzăului, respectiv ale Râmnicului Sărat.
5. ***Zona Teleorman*** – cu satele aferente Câmpiei din sudul Argeşului.
6. ***Zona Vlaşca*** – grupează satele din partea răsăriteană a Câmpiei Burnazului şi din Câmpia Vlăsiei.
7. ***Zona Bărăgan*** – cuprinde satele cu estetică arhitecturală estompată aparținând câmpiei dintre Ialomița şi Dunăre.
8. ***Zona Câmpia Brăilei*** – ataşează aşezările rurale circumscrise câmpiei dintre Ialomița şi Cursul Inferior al Siretului.

IV. Zonele şi subzonele etnografice din Moldova

1. ***Zona Bucovina*** – adună aşezările rurale din Bazinul Superior al Sucevei, Depresiunea Rădăuți, implicit din partea nordică a Podişului Sucevei. Gospodăriile comportă aici particularități estetice unice împrumutate din decorațiunile portului popular, ale oului încondeiat şi din filigranul lucrăturii în lemn.
2. ***Zona Câmpulung*** – reuneşte localitățile din Obcinele Bucovinei şi Țara Dornelor.
3. ***Zona Suceava*** – integrează satele aflate între Obcina Mare şi Siret.
4. ***Zona Iaşi*** – reuneşte aşezările rurale din Depresiunea Jijiei şi satele viticole din *subzona Cotnarului.*
5. ***Zona Podişului Moldovei*** – cu aşezările suprapuse spațial peste partea centrală a acestei mari unități, identificată de geografi ca Podişul Bârladului.
6. ***Zona Neamț*** - ataşază aşezările din bazinul mijlociu si inferior al Moldovei şi al Bistriței Moldovene, inclusiv pe cele aferente culoarului format între Munții Bistriței şi Siret.

7. ***Zona Bacău*** **–** cu satele înscrise între Munții Tarcăului şi Valea Siretului.
8. ***Zona Vrancea*** **–** cu vechile aşezări răzăşeşti din Țara Vrancei.
9. ***Zona Covurlui*** **–** cu satele răsfirate pe colinele din sudul Podişului Moldovei, inclusiv cu cele aferente Siretului Inferior.

V. Zonele şi subzonele etnografice din Dobrogea

1. ***Zona Dobrogea de Nord*** **–** reuneşte aşezările din partea nordică, mai înaltă, cu cueste adânc crestate ale Munților Măcinului. Înspre nord est se desfăşoară înspre Dealurile Beştepe *subzona Deltei* care individualizează satele piscicole dintre brațele fluviului şi din lungul litoralului, până la Năvodari.
2. ***Zona Dobrogea de Sud*** **–** cu satele grupate la sud de valea Carasu. Spre răsărit se efilează *subzona litoralului* unde specificul este dat de alternanța aşezărilor rurale, cu stațiunile balneoclimaterice.

TIPOLOGIA GOSPODĂRIILOR

Orice teritoriu incumbă în ansamblul daturilor sale valori naturale şi de civilizaţie, definite din perspective variate. În încercarea de a developa, pentru geospaţiul românesc, o clasificare cât mai coerentă a gospodăriilor, se impune considerarea unui complex de criterii: istorice, sociale, economice, geomorfologice, tehnice, estetice, psihologice, de aculturaţie etc.

Ca fond bazal – din perspectivă cronologică – pentru construcţia acestei taxonomii, asumăm starea social economică de secol XIX, fără a ignora însă, informaţiile de gen ce premerg cu secole, respectivul moment sau îl urmează, până în actual.

În acest context, dacă pornim în primul rând de la criteriul economic, sau, altfel spus, de la ponderea populaţiei active, ocupată în principalele tipuri de activităţi agricole, gospodăriile, implicit curţile ataşate organic lor, pot fi decelate în două categorii majore:

A. Gospodării agricole propriu-zise – particulare regiunilor de câmpie şi colinare – unde dominanţa o dă cultura mare a plantelor de câmp;

B. Gospodării pastorale – specifice geospaţiului montan, frecvent şi dealurilor înalte – unde terenurile arabile sunt aproape în totalitate substituite prin fâneţe, pajişti naturale şi păduri.

O categorie de tranziţie, substanţială deopotrivă ca pondere şi spaţiu de susţinere (unităţi teritoriale de contact geomorfologic) o formează ***gospodăriile agro-pastorale*** – caracterizată de ocupaţia mixtă a proprietarilor. Este o clasă autentic tradiţională, ruralul românesc manifestând consecvent acest dublu ataşament în raport cu plantele de cultură şi creşterea animalelor.

Între aceste tipuri principale, se individualizează şi forme cu puternice caracteristici locale. În acest sens, cele mai pregnant conturate sunt

gospodăriile din zonele aferente Subcarpaților și dealurilor mijlociu-înalte, specializate în ***pomicultură*** și/sau ***viticultură,*** ori ***așezările pescărești*** din Delta Dunării, respectiv din Lunca Dunării și din zona de litoral.

Din aceeași perspectivă, atașăm și gospodăriile din așezările miniere, de exploatare a sării sau din acele areale amprentate strict de o anume specializare economică: lemnărit, olărit, boștinărit, sericicultură etc.

Prin urmare, este important să observăm, din punct de vedere funcțional, existența între respectivele clase a relațiilor de complementaritate economică și socială, stare care ar face subiectivă, de exemplu, o taxonomie bazată pe un singur etalon – cel al importanței.

Alte criterii sugestive, implicate în structurarea taxonomică a gospodăriilor sunt: planul gospodăriei, modul de organizare al locuinței, implicit al construcțiilor anexe în perimetrul gospodăriei, asocierea acareturilor între ele și legătura lor cu locuința, gradul de concentrare și/sau dispersare a modulelor funcționale, apartenența etnică și, nu în ultimul rând, particularitățile fizico-geografice și temporale.

Coroborate, respectivele caracteristici, conduc înspre o clasificare a gspodăriilor tradiționale în câteva tipare definitorii:

1. *Gospodăria fără îngrăditură;*
2. *Gospodăria cu curte deschisă în fața casei;*
3. *Gospodăria cu curte dublă;*
4. *Gospodăria cu ocol întărit;*
5. *Gospodăria cu curte simplă;*
6. *Gospodăria cu curte închisă;*
7. *Gospodăria cu curte franconă;*
8. *Gospodăria atelier.*

1. Gospodăria fără îngrăditură

Incidența generoasă în geospațiul românesc a unor unități teritoriale cu o morfografie mai severă, a condiționat pentru o serie de habitate o evoluție îndelungată în condiția de izolare. S-a produs pe această cale, o enclavizare social-economică (resursele bazice de existență fiind dominant locale) cu efect în conservarea unor arhetipuri (clasice) de vetre, implicit de gospodării.

Putem aprecia aşadar, că gospodăria fără îngrăditură particularizează ca spațiu compact de desfăşurare, aşezările cu structură risipită din teritoriul montan al României. Aici, gospodăria (locuința propriu-zisă plus ansamblul acareturilor) apare edificată liber, în centrul proprietății funciare, de jur împrejurul ei desfăşurându-se păşunile şi fânețele pentru animale, respectiv terenurile forestiere.

Trama stradală lipseşte cu desăvârşire, legătura între gospodării fiind intermediată prin *drumuri de care*, ori, frecvent, prin *poteci* (cărări de picior).

Reținem ca un prim aspect definitoriu, mărimea generoasă a gospodăriei tradiționale, apoi prezența aproape exclusivă a lemnului ca material de construcție, prezența - paradoxală, la o primă vedere – a acoperişurilor din paie; absența gardului, implicit a porții, desfăşurarea largă şi variată (de tip gard, piramidă sau capră) a suporților pentru uscarea nutrețului. Aceştia imprimă peisajului, o estetică aparte.

Pentru anumite regiuni montane (vezi Munții Apuseni, Obcinile Bucovinei), specifică este şi coagularea unui număr restrâns de gospodării(3-4-5) în vetre de felul *crângurilor,* respectiv *hodăilor.*

2. *Gospodăria cu curte deschisă în fața casei* - grupează mai multe construcții, în speță, adăposturi pentru animale şi furaje, pentru uneltarul agricol, respectiv pentru mijloacele de transport cu tracțiune animală, ori pentru vasele mari din lemn (ciubere, căzi, tocitori, butoaie etc.) destinate depozitării şi fermentării fructelor (poamelor). Specifică zonei premontane, are ca trăsătură esențială prezența *țarcurilor, ocoalelor* şi *oboarelor* pentru animale, în interiorul perimetrului gospodăriei.

Între acareturi pot exista „pârghii"de legătură, adică o anume coerență funcțională, dar ele pot manifesta şi o dispersie spontană.

Subliniem că acest model se fundamentează pe două coordonate strâns intercondiționate - şi anume: pe locul ocupat de gospodărie în *„organismul satului"* şi pe poziția locuinței față de drum. Distanța mai mare sau mai mică a acesteia din urmă față de uliță este dictată de un complex de factori: morfologici, strategici, culturali şi economici.

3. Gospodăria cu curte dublă – caracterizează geospațiile agro-pastorale, definite de ocupația mixtă a locuitorilor, în mod sensibil egal, cultivatori de plante şi crescători de animale.

Aşa cum o arată şi numele, gospodăria integrează *două curți,* una aflată în partea din față a casei (*odor la casă*) – unde sunt rânduite, mai nou, bucătăria de vară, fântâna, grădinița de flori sau, uneori, de legume, cuptorul pentru pâine, colnița pentru lemne... şi *curtea din dosul casei* (*odor la şură*), ce grupează ocolul vitelor, şura cu grajd, cotețele pentru animalele mici şi clăile de fân.

Cel mai adesea, acestei părți i se circumscre şi grădina de legume propriu-zisă.

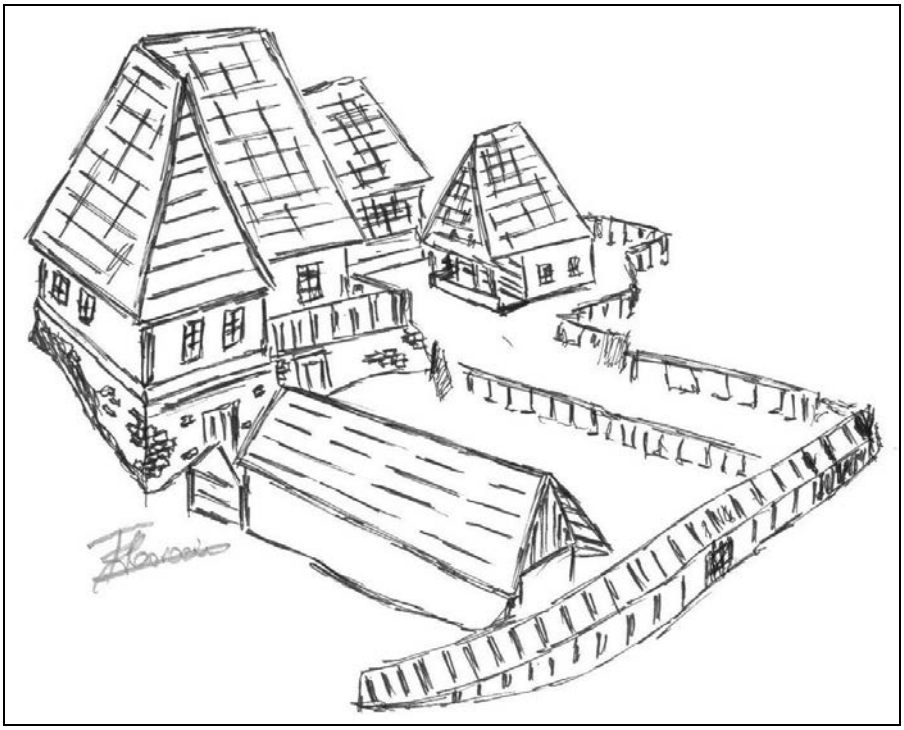

Fig. 1 - ***Gospodărie cu curte dublă (jud. Alba)***

În ceea ce priveşte accesul, în multe situații, din uliță se intră în curtea casei şi de acolo în odorul şurii, sau dimpotrivă, trecerea spre curtea locuinței este intermediată de ocol, aspect ce denotă o largă flexibilitate în organizarea gospodăriei.

Acest tip de gospodărie cunoaşte o largă răspândire şi în afara spațiului autohton de locuire (în Apus, în Balcani, în Ucraina etc.) de unde şi ipoteza pătrunderii şi apoi a înrădăcinării la noi, prin intermediul unor modele culturale purtate de triburi nord-germanice sau slave.

Pledoaria noastră, în acord cu acest tip ancestral de ocupație mixtă (agro-pastorală), dictată atât de arhitectura reliefului şi de atributele complementarității sale, cât şi de un comportament mental autonom – este în favoarea unei geneze intim autohtone. Faptul nu exclude însă influența procesului de aculturație, precum corectă ni se pare şi opinia materializării spontane a respectivului model de gospodărie, în orice geospațiu ce impropriază caracteristici similare morfo-geografice şi mentale.

4. Gospodăria cu ocol întărit – numită adesea şi ***gospodărie cu ocol închis***, este prin excelență definitorie spațiului montan şi populațiilor crescătoare de animale. Între teritoriile de maximă incidență se înscriu: Mărginimea Sibiului, zona Bran-Moeciu, Banatul montan, Valea Jiului, bazinul superior al Văii Moldovei.

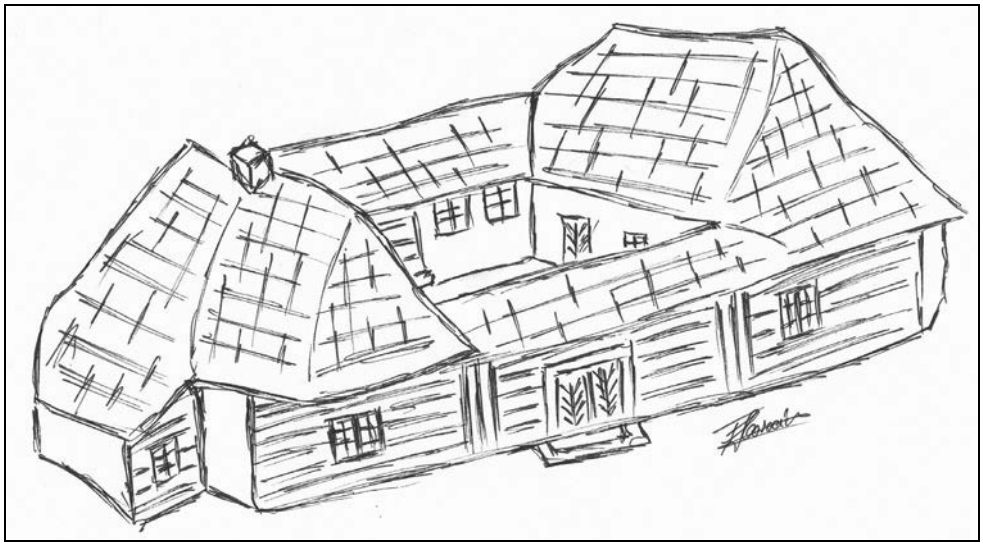

Fig. 2 - ***Gospodărie cu ocol întărit (jud. Braşov)***

Caracteristicile de bază, ce detaşază acest tip evoluat de gospodărie sunt:

- prezența curții interioare;
- dispunerea construcțiilor (locuință – uneori două, acareturi) pe toate laturile ocolului (curții), astfel încât gospodăria comportă o arhitectură de mică fortăreață;
- casa şi anexele sunt dispuse, de regulă, cu fața spre interiorul ocolului;
- ocolul sau curtea interioară este obişnuit pavat cu lespezi mari de piatră;
- la uliță prezintă gard şi poartă supraînălțate, apropiate estetic de ceea ce numim „front închis;
- domină lemnul, ca material de construcție;
- nuanțarea tiparului arhitectural al gospodăriei, în funcție de geografia locului.

Considerată ca prototipul unui tip străvechi de gospodărie românească, opinăm şi pentru o evoluție prin rafinare arhitecturală, economică şi funcțională, strâns intercondiționată de complexul fenomen al transhumanței, o transhumanță pe spații largi (sud-dunărene, panonice, răsăritean-caucaziene etc.) ce penetrază alte tipare de cultură şi civilizație şi importă apoi valori pe care le autohtonizează. Progradarea poate veni însă şi dintr-o stare de contact, de vecinătate cu burgul (oraşul). Exemplul cel mai elocvent ni-l oferă Mărginimea Sibiului, unde gospodăriile se disting printr-un grad de chiverniseală particulară acumulării de performanțe economice şi culturale.

5. Gospodăria cu curte simplă – se constituie într-o particularitate a aşezărilor agricole din regiunile de câmpie, depresionare şi de luncă, specializate în cultura mare a plantelor de câmp.

Un geospațiu relevant prin gradul de răspândire a gospodăriei cu curte simplă este Câmpia Transilvaniei. Numărul acareturilor este mai restrâns, iar gruparea lor mai riguroasă. Aici, şura nu mai constituie o omniprezență, în schimb găbănaşul, cotărcile pentru ştiuleții de porumb (de mari dimensiuni), lădoaiele pentru grâne şi adăposturile pentru uneltarul agricol sunt elemente constant obligatorii.

6. Gospodăria cu curte închisă – este specifică satelor de câmpie din Muntenia, Dobrogea şi Banat. Sunt de dată mai recentă (început de secol XX), iar geneza lor este legată de anumiți factori, precum cei administrativi şi etnici – în Banat sau cei legici, de evoluție a gospodăriilor, implicit a satelor. Este şi cazul Munteniei – unde curtea închisă a apărut datorită trecerii tranşante de la tipul de *locuință semi-îngropată* (bordei) la cea de suprafață.

7. Gospodăria cu curte franconă – este specifică Transilvaniei sudice, supranumită, prin peisajul arhitectural pe care-l desfăşoară – *Transilvania Săsească.* De forma unui paralelogram lung şi îngust, această gospodărie are locuința dispusă perpendicular față de uliță, iar şura şi grajdul au o aşezare perpendiculară față de casă. În multe cazuri însă, casa este construită cu şura şi grajdul sub acelaşi acoperiş. Particularitatea care o detaşază este expunerea frontului închis, la stradă. Tipul respectiv de gospodărie a pătruns la noi, odată cu procesul de colonizare a saşilor, în secolele XII-XIII, dar în prezent se observă, datorită organizării ruguroase, extinderea acestui model şi în satele din zonele învecinate ariilor tradiționale.

8. Gospodăria atelier

Varietatea ocupațiilor din zona satului tradițional, materializate prin tehnici şi mijloace specifice de prelucrare a materiilor prime (lemn, lut, metale, piele, fibre textile, lână, păr, borangic, ceară, peşte, fructe etc.) a condus la individualizarea unor gospodării cu particularități distincte, revendicate de o profundă specializare.

Redăm în continuare o serie de exemple, cu mențiunea că ele au fost observate şi cercetate în cadrul Muzeului Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului aflat sub patronajul instituției culturale ASTRA:

a) prelucrarea lemnului:

- gospodărie-atelier de unelte - Tansa, județul Iaşi;
- gospodărie-atelier de rotar - Ruşețu, județul Ialomița;
- gospodărie-atelier de spătar - Râsculița, județul Hunedoara;
- gospodărie-atelier de butnar - din județul Iaşi;

- gospodărie-atelier de dogar-rotar - Obârşa, judeţul Hunedoara;
- gospodărie-atelier de ciubărar – Vidra, Judeţul Alba;
- gospodărie-atelier de lădar – Trestia, Brebi, Preuteasa, judeţul Sălaj;
- bordei cu atelier de rudar – Poiana, judeţul Vâlcea;
- gospodărie-atelier de buciumar – Câmpulung Moldovenesc, judeţul Suceava;
- gospodărie-atelier de fluierar - Hodac, judeţul Mureş;
- gospodărie-atelier de cimpoier - Bătrâna, judeţul Prahova;
- gospodărie-atelier de rogojinar - Văleni, judeţul Gorj;
- bocşă de cărbuni şi colibă - judeţul Caraş-Severin.

b) prelucrarea lutului:

- cuptor şi stivă de cărămidă - judeţul Arad;
- şopron şi cuptor de ţigle – judeţul Sibiu;
- gospodării-atelier de olari (Marginea, judeţul Suceava, Săcel, judeţul Maramureş, Sasca Română, judeţul Caraş-Severin, Saschiz, judeţul Mureş, Oboga, judeţul Olt, Horezu, judeţul Vâlcea, Corund, judeţul Harghita, Obârşa, judeţul Hunedoara).

c) prelucrarea metalelor:

- gospodărie-atelier de căldărar – Brătei, judeţul Sibiu;
- gospodărie-atelier de fierar – Călineşti, judeţul Maramureş;
- gospodărie-atelier de fierar-rotar – Măneşti, judeţul Dâmboviţa;
- atelier de clopotar şi fierărie – Valea Teiului, judeţul Neamţ;

d) prelucrarea pieilor şi blănurilor:

- gospodărie-atelier de cojocar-curelar – Sălişte, judeţul Sibiu;
- gospodărie-atelier de cojocar – Munţii Apuseni;
- gospodărie-atelier de curelar – Orăştie, judeţul Hunedoara;
- gospodărie-atelier de cizmar – judeţul Arad;

e) prelucrarea lânii, a fibrelor vegetale, a părului şi borangicului:

- gospodărie pastorală de prelucrare a lânii – Poiana Sibiului, judeţul Sibiu;
- gospodărie-atelier pentru prelucrarea părului de capră – Musculeşti-Petreşti, judeţul Gorj;

- gospodărie-atelier pentru obținerea și prelucrarea borangicului – Croici-Mătăsari, județul Gorj;
- complex de industrie textilă – Rucăr, județul Dâmbovița;
- complex de industrii populare – Polovragi, județul Gorj;
- gospodărie-atelier de sumănar – Sârbești, județul Bihor;
- gospodărie-atelier de prelucrare a cânepii și funărit - Săsăuși, județul Sibiu;
- gospodărie-atelier de prelucrare a inului – județul Bihor;

f) apicultură

- gospodărie de apicultor – județul Mehedinți;
- gospodărie de apicultor și prisacă – județul Vaslui;
- gospodărie de boștinar-lumânărar – Sebeșul de Jos, județul Sibiu;

g) pescuit

- gospodărie de pescar și cherhana – Mahmudia, județul Tulcea;

h) pomicultură și viticultură

- gospodărie pomicolă – Almaș, județul Arad;
- cramă pomicolă cu etaj – Polovragi, județul Gorj;
- cramă de vie cu beci – Corni-Huși, județul Vaslui.

Tipurile de gospodării tradiționale înfățișate mai sus, în linile lor esențiale, nu epuizează gama formelor existente. Bunăoară, conviețuirea de veacuri a poporului român cu numeroase alte etnii s-a reflectat și în fizionomia și organizarea gospodăriilor, precum și în alte elemente de cultură și civilizație populară, conducând la îmbogățirea patrimoniului etnografic.

De exemplu, lipovenii din Dobrogea au adoptat tehnica construcției casei din pământ în loc de cea din lemn, care o consacraseră inițial, dar au menținut modul vechi, slav, de a construi sub același acoperiș cu casa și acareturile gospodărești. Tot în acest caz, avem și o situație exemplificatoare de adaptare la condițiile de mediu prin utilizarea masivă ca material de construcție (acoperișuri, garduri, rogojini, paravane etc.) a stufului.

De asemenea, un puternic impact pentru vecinătățile românești le-au avut modelele de gospodării săseşti, şvăbeşti, secuieşti, ungureşti, ucrainene sau cele ale comunităților de pietrari italieni, de legumicultori bulgari etc.

O concluzie se impune: alături de elementele comune caracteristice gospodăriilor de pe arii geografice întinse, izvoarele etnografice confirmă o bogată varietate de forme locale, specifice unor spații enclavizate. Gospodăria tradițională atestată etnografic în secolele XVIII-XIX şi chiar început de secol XX a atins un anume grad de organizare răspunzând în modul cel mai eficient necesităților gospodăreşti, în condițiile zonelor date. Sigur este şi faptul că în timp, diversele categorii de gospodării au suportat mutații evidente, dar tot atât de cert este şi aspectul că elementele esențiale ale gospodăriei s-au prezervat secole la rând şi odată cu ele şi alte aspecte ale culturii populare românești.

DESPRE LOCUIRE ȘI LOCUINȚE. RITUALURI PRECREȘTINE ȘI CREȘTINE ÎN RAPORT CU VATRA ȘI MOȘIA

Din istoricul locuirii neolitice. O pledoarie pentru evoluție

Mergând în continuitatea problematicii legate de tipologia gospodăriilor, reiterăm la fel de apăsat necesitatea ca orice studiu intreprins în raport cu procesul de populare a unui teritoriu şi în directă interrelaţie cu cel de sedentarizare, implicit de geneză a aşezărilor să fac apel deopotrivă atât la complexul favorabilităților naturale ale geografiei locului, cât şi la particularitățile antropologice ale individului și/sau comunității. Ca atare, favorabilitatea de locuire, departe de a fi un concept rigid, articulează relația om-natură cu atributele flexibilității, care aproape exclud limitele: iglu-ul fiind de exemplu pentru „populația ghețurilor" la fel de confortabil şi organic precum locuința troglodită din deşertul de piatră al Saharei sau iurta mongolului, coliba massaiului, izba siberianului, locuința lacustră a „omului apelor", locuința platformă (fără pereți) din pădurea amazoniană ș.a.m.d.

La scara geospațiului nostru de locuire, particularitățile de mediu reflectă o generozitate pregnantă, extinsă de la geomorfologia variată şi un climat fără execese, la hidrografie, învelişiul edafic şi floro-faunistic, realități oportune unei locuiri sincrone a „omului de cavernă" (Vârtop, Cioclovina, Ohaba Ponor, Cuciulat) şi în continuitate întregii „genealogii" a epocilor umane: neolitic, epoca bronzului, vârstele fierului etc.

Trecerea anevoioasă prin neolitic (5500-1900 î.Hr.) şi cu deosebire spre neoliticul mediu şi târziu (cca.1900-1700 î.Hr.) este pusă în evidență prin înmulțirea urmelor de viață şi de activitate evoluate, fapt ce denotă o asumare conştientă de către omul neolitic a valorii vieții. Astfel, în

eneolitic sedentarizarea apare ca un proces bine consolidat, cu o structură sensibil apropiată de „tiparul preurban", aspect ce ne permite să facem trimiteri, nu fără susținere (vezi culturile Petreşti, Cucuteni, Gumelnița), la civilizațiile superioare meridionale şi/sau orientale (minoică, sumeriană, mesopotamiană, egipteană, gangetică...).

Profilul economic al societății se individualizează ca unul agro-silvo-pastoral, cu grad avansat de dezvoltare; vânătoarea, pescuitul şi culesul din natură, activități existențiale în paleolitic, trecând oarecum în plan secund, aportul lor continuând să rămână important în economia vieții, rol care transcede până în istoria contemporană a satului tradițional.

De asemenea, „producția arheologică" de vârstă neolitică, deshumată pe parcursul unor etape intense de investigații şi în situri – altele decât cel central de la *Cetățuia-Cucuteni*[1] (Hăbăseşti, Truşeşti, Târpeşti, Ruginoasa, Drăguşeni, Fedeleşeni, Izvoare, Calu [Piatra Şoimului], Frumuşica, Glăvăneştii Vechi, Răuceşti, Costişa, Petricani, Văleni, Târgu Ocna-Podei, Viişoara-Târgu Trotuş, Gura Văii-Oneşti, Cetățuia-Mărgineni etc.) - ne pune în fața unei realități de o importanță extremă, anume că pe teritoriul actual al României, respectiv al Ucrainei avem a face cu cea mai largă şi compactă arie a neoliticului sud-est european (peste 350000km^2) şi că etapa de apogeu pentru „teritoriul carpatic", a reprezentat-o *Cultura Cucuteni* (început de mileniu IV – a doua jumătate a mileniului al III-lea î.Hr.), integrată – după cum o arată literatura de specialitate în *Complexul Ariuşd-Cucuteni-Tripolie*.

Fără a intra în detalii ştiințifice de profunzime, vom adăsta asupra Culturii Cucuteni în lumina unor particularități cu rol major în antropologia culturală, focusându-ne pe aspecte de viață economică, de organizare socială, de locuire, de ritual şi, nu în ultimul rând, de artă neolitică, aceasta din urmă strălucit reprezentată printr-o *civilizație a*

[1] Din perspectiva poziționării geografice, aşezarea Cucuteni este situată în proximitatea oraşului Târgu Frumos (cca. 9km spre nord) şi la aproximativ 55km vest de municipiul Iaşi, iar *Platoul* pe care se grefează *Cetățuia* aparține vecinătății satului Cucuteni, la doar 2-2,5km spre nord-nord vest. În ceea ce priveşte istoricul „vetrei arheologice", descoperirea ei la anul 1884 se leagă de numele etnografului ieşan Theodor Burada.

lutului[2], a carei rafinament (formă, calitate, estetică, policromie) rivalizează, la acelaşi nivel, cu ceramica minoică şi chinezească.

Putem identifica, prin urmare, în baza acestor similitudini, o stare de evoluție dinamică a populației Cucuteni, deschisă unei comunicări regionale ample, prin care *civilizațiile maritime egeene* erau conectate la *civilizațiile Orientului*.

Interrelațiile culturale nu se opresc aici, ci – cum probabil vom accentua mai târziu – prin anumite ceremonii ritualice consacrate zeităților vieții şi fertilității ori cultului morților (acțiuni clar determinate de solstițiile de vară şi iarnă) *Cucutenii* rezonau şi cu populațiile neolitice din Apusul Europei, un exemplu relevant fiind similitudinile cu ritualurile de la Stonehenge[3].

---

[2] Rafinarea plasticii ceramice de „tip Cucuteni" nu este străină de un anume proces de selecție artistică manifestat prin asimilarea din Cultura Gumelnița (carpato-danubiană) a tehnicii de a picta cu alb pe un fond brun lustruit, iar din vecinătatea nord-estică, aflată sub semnul Culturii Petreşti, tehnica superioară a preparării lutului şi a arderii ceramicii, respectiv a picturii policrome, aşternute pe vase, anterior procesului de ardere. (după V. Dumitrescu, 1963)

[3] În vecinătatea geografică a Complexului Megalitic de la Stonehenge, a fost dezvelită o vatră de locuire de mari proporții (cca. 1000 de locuințe) ce găzduia o anumită perioadă din an – legată de solstițiul de vară – triburile neolitice sosite din întreaga insulă britanică. Respectivele populații, care stăpâneau tehnici ingenioase de construcție, au fost vreme de circa cinci secole, artizanii misteriosului monument, investit în timp cu funcții dintre cele mai diferite. Cele mai recente teorii pun însă ansamblul megalitic în relație cu cultul vieții şi al fertilității, sărbătorite prin ceremonii descătuşante. În ziua solstițiului de vară, comunitatea aştepta într-o smerită divinație răsăritul soarelui care-şi strecura lumina prin Marele Trilit, fenomen cinstit cu urale, iar la lăsarea nopții, cu petreceri unde preaplinul de abundență şi libertate, obligatoriu, trebuiau să domine.
Manifestări oarecum similare prin anvergură aveau loc şi la solstițiul de iarnă, numai că motivația era dată de cultul morților, iar locația era în aval, pe râul Avon, în Sanctuarul de la Durrington, o replică în lemn (160 de stâlpi) a Stonehenge-ului. Cenuşa *celor petrecuți*, în intervalul a două solstiții de iarnă succesive era eliberată în râul Avon, apei fiindu-i atribuite proprietățile sacrosante ale *marii călătorii*. Avem ca atare, într-un areal geografic unitar, două sanctuare închinate vieții şi morții, iar alegerea pietrei – rezistentă, puternică, nepieritoare – pentru primul şi a lemnului, mult mai vulnerabil, pentru al doilea, se pare că nu a fost întâmplătoare, complementaritatea lor fiind doar o replică a actelor cosmogonice ale creației, implicit ale morții. Subliniem însă că urmele a circa 250 de incinerări au fost identificate şi la Stonehenge, sanctuar asociat prin excelență vieții. Numărul lor este vădit unul redus în raport cu derularea aici, vreme de veacuri, a unei vieți cu accente de sedentarizare

Că Perioada Cucuteni, evaluată ca durată la circa 700-1000 de ani[4] a fost una viguroasă economic şi social-spiritual o indică şi asocierea sistemică cu o creştere demografică semnificativă, fenomen bine aspectat de repartiția respectivelor comunități (triburi) pe un teritoriu vast ce integra (în terminologia actuală) sud-estul Transilvaniei, mai precis: Depresiunea Braşov; Depresiunea Ciucului; Subcarpații Moldovei cu depresiunile aferente (Neamț, Cracău-Bistrița, Tazlău-Caşin); Podişul Moldovei; Podişul Sucevei, Câmpia Jijiei şi Culoarul Siretului. Spre răsărit se prelungea dincolo de Prut şi Nistru, până pe stânga Niprului, de unde şi denumirea lărgită a complexului cultural neolitic *Ariuşd* (sud-estul Transilvaniei) – *Cucuteni-Tripolie* (în proximitatea Kievuilui), complex al cărui inventar de aşezări se ridica la circa 2000.

Din punct de vedere social-economic, elementele legate de amenajarea, organizarea şi exploatarea atât a spațiului cât şi a resurselor materiale, probează o structurare socială ierarhizată, de tip patriarhal, cu o religie angajată ca practică şi credințe (sanctuare, locuri de cult, ritualuri complexe, un panteon antropomorfizat...), o dezvoltate diversificată a meşteşugurilor[5], implicit a unei agriculturi de tip mixt[6].

---

puternice, chiar dacă procesul era determinat de o anume ritmicitate astronomică. O explicație plauzibilă ar putea fi legată de privilegiul incinerării într-un loc asumat cu fertilitatea, doar a aparținenților Dinastiei Dominatoare, investită – s-ar crede – cu puteri divine. Cultura şi civilizația neolitică de tip Stonehenge (2500 î.Hr.) se stinge odată cu apariția bronzului, adus de *populații străine* – numite *Oaspeți* sau *Oamenii Pocalelor,* proces valabil din multe perspective şi pentru estincția Culturii Cucuteni.

[4] Metoda de datare cu C_{14}, identifică drept ultimă fază de dezvoltare a Complexului Cultural Cucuteni-Tripolie, anii 2900-2800 î.Hr.

[5] Pe plaja largă a meşteşugurilor practicate (confecționarea uneltelor din piatră, modelarea variată a lutului, prelucrarea lemnului, a osului şi a cornului, tehnica şi arta construcțiilor, prelucrarea plantelor textile pentru tors şi țesut, prelucrarea părului, lânii şi a pieilor) se impune, ca o excepție, metalurgia cuprului.

[6] Locuințele Cucutenilor pun sub semnul agriculturii şi a lutului aşezările lor, iar ca impact major al sedentarizării şi al creşterii demografice apare nevoia intensificării producției de alimente, necesitate ce articula premisele elementare ale unei existențe cotidiene echilibrate. Forța lucrativă s-a focalizat astfel pe eficientizarea agriculturii, orientată în raport cu topografia terenului şi valoarea edafică înspre cultura plantelor de câmp – aproape exclusiv din categoria celor de suprafață (varietăți de grâu, secară, mei, mazăre...) – intrate pe filiera Orientului Apropiat, respectiv pe creşterea animalelor (cornute mari şi mici, porcine etc.). O importanță deosebită se acorda şi

Sunt date importante, la care dacă ataşăm şi nivelul de excelenţă impropriat de plastica neolitică şi evoluţia în raport cu condiţiile de locuire, respectiv cu inventarul tezaurizat în locuinţele deshumate[7], developăm pentru Cultura Cucuteni-Tripolie profilul celei mai fecunde civilizaţii eneolitice din Europa de Sud-Est.

Capacităţile de dezvoltare atinse anulează tiparul unei evoluţii autarhice. În acest sens, chiar dacă aspectele de paleo-stratigrafie-etnică ridică încă multe semne de întrebare, apare legic contactul cu culturi şi civilizaţii premergătoare, cum la fel de explicită este tranziţia spre epoca metalelor prin aportul unor populaţii alohtone. Pentru o primă fază, este certă afiliaţia la marele „trunchi trac" din care se vor detaşa (mileniul I î.Hr.) printr-o vigoare de excepţie daco-geţii[8], iar până la prezenţa

---

culturii unor plante tehnice, între care inul, cânepa şi viţa de vie se detaşau într-un sistem al preferinţelor. Mai mult, via era divinată ca plantă a vieţii, motiv central pentru geneza unor ceremonii religioase fastuoase, din a căror esenţă se va naşte însuşi zeul Bahus. Pentru pregătirea pământului (defrişare, desţelenire, arat, afânat) se foloseau topoare de piatră şi pluguri cu brăzdar din corn de cerb. Semănatul se făcea prin împrăştiere cu mâna, iar pentru zdrobirea boabelor de cereale erau întrebuinţate râşniţele acţionate manual, uneltar care s-a folosit (nu doar conservat) în satul tradiţional românesc până în secolul XX d.Hr. Pentru depozitarea produselor era destinată o gamă variată de vase ceramice lucrate manual. După cultura plantelor şi creşterea animalelor, activităţi ale economiei agricole, apreciate ca deosebit de eficiente atât prin varietatea largă a produselor principale, cât şi a celor auxiliare, vânătoarea, culesul din natură şi pescuitul completau producţia agro-alimentară prin surplus şi varietate. Mare parte din tehnicile şi mijloacele respectivelor activităţi: vârşa, leasa din nuiele, plase cu greutăţi din lut ars... pentru pescuit; ori sulița, arcul, diferite capcane pentru vânat, şi-au prelungit fiabilitatea mii de ani, ele fiind tot atât de comune şi pentru ruralul de secol XIX-XX.

[7] Sintetizând, în funcţie de frecvenţa lor, pe o scală a celor mai obişnuite mijloace materiale particulare locuinţei, implicit locuirii neolitice găsim: platforme de piatră şi/sau lut ars; două sau chiar trei vetre per locuinţă, inclusiv cuptoare; blănuri; laviţe de lut; unelte şi arme de piatră, silex, os, corn şi aramă (topoare de piatră, percutoare de silex, lance cu vârf de silex, vârfuri de săgeată, săpăligi din corn, râşniţe de piatră, împungătoare de os...); ceramică de uz casnic nedecorată; vase policrome de cult; figurine antropomorfe şi/sau zoomorfe cu funcţii ritualice şi/sau de jucării; altare miniaturale etc.

[8] În imediata vecinătate a sitului Cetăţuia-Cucuteni a fost dezvelit un monumental mormânt princiar geto-dac, dovadă plauzibilă în favoarea continuităţii locuirii, realitate susţinută şi de descoperirea (din aceeaşi perioadă) la Dâmbul Morii a opt locuinţe din categoria „aşezărilor de vale". Asemănarea lor cu habitatele din faza Cucuteni A, inclusiv cu ansamblul obiectelor de inventar, este izbitoare. Relevante

romană, o influență puternică este indusă în extracarpați de orizonturile etnice ale sciților, germanilor ori a coloniştilor din Milet – cei mai timpurii purtători ai urbanității pe țărmul de nord al Mării Negre. În interiorul arcului carpatic, invazia celților, în jurul anilor 200 î.Hr. prograda dimensiunea economică prin tehnici superioare de extragere şi prelucrare a metalelor, precum şi prin noi metode de modelare a ceramicii.

Viața spirituală se îmbogățește considerabil. Prin aculturație sunt asimilate zeități trace şi elenistice, iar geto-dacii asumau în Zamolxis divinitatea supremă fără a ignora, de exemplu, ritualurile druide, particulare celților. Legătura om-natură se îmblânzeşte, iar la nivelul inconştientului colectiv se înrădăcinează tot mai profnd nevoia de a clarifica modul în care a apărut lumea, de unde şi sporirea misticii legate de cosmogonie. Se coagulează, ca atare, sisteme religioase puternice, care impropriază în acelaşi timp, printr-un complex de rituri, credințe, practici, cutume... expresia ordinii sociale şi politice, pe pământ.

*

Revenind la aspectele de locuire propriu-zise, implicit la tipologia locuințelor şi a aşezărilor de tip Cucuteni, vom încerca o expunere, sintetică şi de ansamblu totodată, menită a evidenția acele caracteristici cu valoare de reper, regăsite nealterate şi în tiparul locuințelor de secol XVIII-XIX. Baza informațiilor utilizate se leagă, în principal, de „stațiunea" arheologică de la Cetățuia-Cucuteni, unde s-a identificat arealul de cea mai intensă locuire, numărul habitatelor dezvelite ridicându-se la circa 53-60, dintre care:5 locuințe aparțineau fazei Cucuteni A; una fazei de tranziție Cucuteni A-B; iar altele 47 au fost depistate ca aparținând fazei Cucuteni B – decelată în funcție de un complex de criterii în subfaza Cucuteni B_1, particulară, se pare, unei

sunt şi descoperirile de la Mlada ce au scos la iveală o locuință de suprafață cu vatră construită pe o platformă de pietre mici, un bordei şi resturi ceramice, respectiv de la Silişte a, cu un complex de semibordeie de secol III d.Hr. şi cuptoare de ars oale, de aceeaşi vârstă.

societăți extrem de dinamice, de unde şi gradul ridicat de concentrare a locuințelor (36), respectiv, subfaza Cucuteni B_2, cu un ininventar de 11 locuințe.

Un primm aspect ce se degajă, este cel al suprapunerii vetrelor de locuire, fenomen ce nu exclude, sigur, în interrelație cu cauze natural-economice, motivul incendierii satelor, în contextul anumitor superstiții şi practici aşezate la baza ritualurilor funerare. O altă constantă, pentru aşezările puse în discuție, este prezența sistemelor de fortificații, reprezentate obişnuit printr-un şanț de apărare[9] şi garduri, aspect ce denotă – pe un fond de cristalizare economică – existența iminentă a pericolelor din afară (vezi conflictele intertribale), dar şi asumarea conştientă a comunității de a-şi asigura un maxim de securitate, inclusiv în raport cu atacul animalelor sălbatice. Aceste precauții, ce vizează stabilitatea proprietății, sunt întărite şi de preferința – ca loc de geneză a aşezărilor – pentru acele areale teritoriale cu favorabilități strategice precum promontoriile de terasă, fapt ce nu exclude însă existența „aşezărilor de vale" sau a aşa-numitelor aşezări joase, cu o pretabilitate mai ridicată pentru agricultură.

Sumară încercare de tipizare a aşezărilor şi locuințelor de tip Cucuteni

Un prim criteriu l-am putea identifica în planul şi/sau forma aşezării, urmat de amplasamentul locuinței în raport cu nivelul solului.

Dacă în ceea ce priveşte forma aşezărilor au putut fi departajate cu destulă claritate, să spunem, trei dimensiuni, mai mult sau mai puțin riguros geometrizate: dreptunghiulare, circulare şi rectangulare, legat de preexistența unui plan[10], izvoarele arheologice indică deopotrivă atât

[9] Dintre aşezările fazei A, doar cea de la Hăbăseşti a dispus de un sistem fortificat, constituit din două şanțuri paralele săpate la o distanță de circa 8-12m unul de altul. Paramertii dimensionali expun o varietate destul de nuanțată, cu lățimi ce variază între 1,5-2m, respectiv 6-9m şi adâncimi situate între 1,5-2,5m.

[10] Deshumările vetrelor de locuire de la Hăbăseşti, Truşeşti şi Târpeşti pun în evidență, îndeosebi din punct de vedere al texturii, două modele de organizare a satelor: circular-concentrice şi liniare (şiruri paralele de locuințe). Privitor la structură, indiciile par a confirma atât existența aşezărilor compacte (grupuri de locuințe), cât şi

o ocupare spontană a teritoriului, cât şi o ocupare gândită, organizată, în funcție de topografia terenului, proximitatea resurselor de apă, capacitțile strategice sau calitatea solului – particularități plenar exprimate în gradul de dispersie şi/sau concentrare a locuințelor ori în estetica vetrei. În acest context, se remarcă o consistentă prezență a așezărilor în grup sau de tip „cuib". Dealtfel, ca estetică de ansamblu, dominanța era dată de dispunerea circulară a locuințelor, satul, preceput ca entitate sacră, asumând conotații religioase puternice.

Semiotica legată de *cerc*, ca formă prefectă înzestrată cu capacități apotropaice era, așadar, de timpuriu una deosebit de nuanțată. Credința că tot ceea ce se află în interiorul cercului este pus sub semnul binelui, a protecției divine, constituia amprenta definitorie a mentalului colectiv.

Ordinea şi haosul erau dimensiuni ce țineau de „locuirea" lor în interiorul sau exteriorul cercului, iar din perspectiva acestei judecăți cosmogonice, şanțul de apărare jalonat de valul de pământ se individualiza în cel dintâi element a cărui formă circulară – simbol al discului solar – asuma granița magică dintre bine şi malefic. În interiorul şanțului, forma cercului se multiplică apoi în dispunerea locuințelor, în geometria spațiului central – destinat folosinței obşteşti şi marcat de prezența sanctuarului; în împrejmuirea – de asemenea circulară – pentru animale; în forma vetrei şi/sau a cuptorului.

---

a celor răsfirate – urmele de dispersie a locuințelor fiind evidente. La Târpeşti, bunăoară, cele 16 locuințe din faza A „desenau" forma unui cerc, având în interiorul lui o singură locuință, a cărei poziționare nu era însă una centrală (după Monah, D.; Cucoş, Ş. - 1985). O cu totul altă imagine developează construcțiile de la Țuguietea-Truşeşti, dispuse în mai multe şiruri paralele, cu locuințele grupate în jurul unor curți centrale. Despre locuințele de la Hangu, informațiile se referă doar la dispunerea lor pe trei sau patru şiruri paralele, iar la Traian- Dealul Fântânilor apare iarăşi organizarea de tip compact, fiecare „cuib" de locuințe gravitând spre una sau mai multe piețe situate central, loc investit atât cu funcții religioase, cât şi cu rol de adăpostire a animalelor. Nu mai puțin importantă – pentru ilustrarea modului de viață – a fost descoperirea între corpurile principale de locuințe, a urmelor unor construcții de mai mici dimensiuni (anexe) de tipul vetrelor exterioare şi a cuptoarelor, semn al unei comunități bine structurate, cu grad de socializare ridicat şi cu o bună înțelegere a conceptelor de proprietate individuală, respectiv obştească.

Aceluiaşi registru – în care se petrecea aducerea zeităților în zona de intimitate prin intermediul semnelor cosmogonice – se înscrie spirala, motivul central al decorării ceramicii de tip Cucuteni, simbol al vieții, al transcendenței, al legăturii – sau altfel spus – a încătuşării destinului uman cu voința divină.

*

Urmărind al doilea criteriu de tipizare, cel al poziționării locuinței în raport cu nivelul solului, aria Cucuteni ilustra prezența cu deosebire a habitatelor de suprafață, decelate în construcții de formă dreptunghiulară – cu, sau fără, platforme prevăzute cu instalații de încălzire (vetre şi cuptoare), respectiv construcții cu plan circular, inclusiv colibe. În secundar, indicatorii arheologici precizează şi existența locuințelor semi-îngropate (bordeie), care respectă însă ca plan, implicit ca inventar de interior, modelul locuințelor de suprafață.

Alte două criterii la care putem face apel, cu destulă fidelitate, în demersul nostru taxonomic, sunt cel al mărimii demografice şi al suprafeței locuibile. Aceasta din urmă nu ne oferă categorii riguros decelate, dar pune în evidență o evoluție progresivă a confortului de locuire, care pleacă de la o suprafață medie de circa 11-12m^2, în faza Cucuteni A şi ajunge în subfazele Cucuteni B_1, B_2 la 20, maximum 50 m^2.

În ceea ce priveşte mărimea segmentului demografic, au putut fi individualizate trei clase, unde intervin ca indicatori complementari suprafața vetrei şi numărul mediu de locuitori. Astfel, pentru aşezările mici, este estimată o populație de circa 50-200 de locuitări, concentrată în 20 de locuințe, desfăşurate pe o suprafață de până la un hectar. Aşezările mijlocii erau particularizate de o suprafață ce varia între 1-2ha; un număr de 20-50 de locuințe şi o populație ce putea atinge 500 de locuitori. Pentru aşezările mari avem practic o supra dimensionare a respectivilor parametri: 2500-7500 de locuitori; 50-250 de locuințe şi o suprafață a vetrei între 2 şi 5 ha.

O stare de relativă uniformitate era introdusă de tehnica de construcție a pereților („în îngrădele"), de înălțimea lor (cca. 2m) şi acoperişul în două ape.

Interiorul era compartimentat în una sau mai multe încăperi, prevăzute cu vetre sau cuptoare pentru încălzit şi/sau copt, cu altare miniaturale de cult şi, frecvent, cu jertfelnice cruciforme. Pardoseala era închegată din platforme de lut ars sau pietre, acoperite de regulă, cu blănuri.

Vatra şi moşia. Incursiuni în lumea ritualurilor precreştine şi creştine

O definiție a satului, în prezent, ar „începe" în conceptul *aşezarea rurală ca sistem funcțional,* iar dacă am merge în întâmpinarea unei definiții mai detaliate, vom sublinia, că aşezările rurale reprezintă *sisteme dinamice,* care indiferent de dimensiuni, sunt fundamentate de trei coordonate majore – *populația, vatra* şi *teritoriul* – categorii care sunt asumate, deopotrivă, ca sisteme autonome, dar trebuie obligatoriu înțelese şi ca subsisteme ale întregii aşezări rurale.

Populația, vatra şi teritoriul sunt elemente – după cum am identificat şi în cadrul Culturii Cucuteni – definitorii pentru conceptele de habitat, aşezare, sat; geneza lor fiind, în mod legic, o rezultantă a sedentarizării.

Timp de milenii, respectivele dimensiuni, aproape că nu au fost contaminate de mutații structurale semnificative, satul tradițional de secol XVIII-XIX, purtând sensibil, aceleaşi caracteristici cu satul neolitic, geto-dac sau medieval. Cu toate acestea, sfidând încărcătura numeroaselor similitudini, apare în realitatea trăită o notă de diferențiere cu impact abrupt, din punct de vedere social-cultural, anume:*desacralizarea satului* la nivelul întregului complex ce-l individualizează. Termenii folosiți în definiția de mai sus sunt tehnici, arizi – corecți sub raport ştiințific – dar dezgoliți de emoționalitate. Limbajul şi gesturile magico-sacre s-au pierdut.

Acelaşi lucru, l-am observa şi dacă în continuitate am defini populația, vatra şi teritoriul. Concluzia? Conținutul lor se reduce la acela de indicatori statistici, sociali, economici, care reflectă condiția actuală a aşezării rurale, o imagine, oarecum, decapitată de rădăcini, tradiții şi credințe.

Ordine şi *haos, fast* şi *nefast, alduit* sau *blestemat, ritualuri, cutume...* sunt *rosturi* pe care le mai conservă doar acea geografie şi acel mental pasiv al satului profund.

Până nu demult populația era: *obşte, comunitate, neam,* iar teritoriul era *hotar,* era *moşie* – denumirea din urmă realizând o intimă trimitere la apelativul de *moşi,* aici cu sensul de străbuni, de înaintaşi, de legătură între *lumea de dincolo* şi *lumea de aici*, între *trecut* şi *viitor.* La fel, *satul* (vezi latinescul *satu-um*=arătură), atât în precreştinism cât şi în era creştină impropria valoarea de *spațiu sacru* – atribut transferat şi asupra *locuinței,* văzută de M. Eliade drept *„imago mundi"* – un univers uman, construit în acord cu natura imediată şi cu „fără de măsura" scenariului cosmogonic.

În acest context de valori, omul precreştin şi apoi încreştinat îşi arogă ca primă sarcină, punerea sub protecție a avutului său: moşia, animalele, locuința, familia.

Semiotica apotropaică a cercului

Certitudinea că *roata, cercul,ocolul* erau investite cu valențe mistico-magice de apărare, de alungare sau cel puțin de ținere la distanță a spiritelor rele, a primejdiilor, în general, este evidentă nu numai în cultura noastră preistorică, anvergura ei fiind universală.

Omul vechi, a cărui vârstă o socotim în milenii, trăia în afara a ceea ce astăzi numim „personalitate schizoidă". Comuniunea cu natura era una ombilicală, iar superstițiile şi credințele în: *zeități solare, Marea Zeiță Mamă,* în *zeități ale ordinii,* în *duhuri* şi *spirite,* defineau la modul absolut natura sa mentală.

În imaginarul colectiv, *binele* şi *răul* îşi aveau corespondența imediată în *lumină* şi *întuneric*, marile momente de criză ale anului, survenind la solstiții, când noaptea „devora" treptat ziua, iar omul – chiar dacă, dominat de spaime – se simțea obligat să intervină în sprijinul zeității solare. Aprindea, astfel, focuri pentru a prograda puterea zeității, aducea jertfe, înscena ritualuri şi ceremonii, iar lumea, universul lui îşi recupera rosturile. Demersurile lui au fost luate în seamă, iar nădejdea în protecția divinității se consacră în motivul central al existenței.

Forma discului solar, ca reprezentare a binelui este „pusă" în simboluri, în acțiuni pe care *omul vechi* le face parte organică a vieții sale, a spațiului trăit. Un prim demers, determinat religios, este – după cum am amintit – punerea sub protecție a avutului, a proprietății prin încercuirea cu fortificații; unghi din care teza originii termenului *sat* (fosat) în latinescul fossatum (șanțuri de întărire) este plauzibilă.

Semnificația magică a *roții* este apoi sintetizată din contactele directe ale omului cu mediul, din observații, din experiențe.

Avem în acest sens exemplul edificator al *roții făcute de animale* atunci când se luptă sau se apără; puii fiind ocrotiți în spațiul din interiorul *roții,* al *cercului.* Câinele, în stare de primejdie dă ocol turmei de animale sau țarcului, din aceeași nevoie.

Credința în puterea benefică (de protecție, de fecunditate, de fertilitate...) a semnelor, se materializează firesc și în planul circular al locuinței, implicit în textura satului; în îngrăditura de nuiele, crengi, spini... a ocolului animalelor; în estetica sanctuarelor; în forma pântecoasă (sferică) a vaselor de lut; în roata olarului; în forma rotundă a mesei (vezi masa rotilată); în motive decorative (cerc, semicerc, spirală, rozetă); în conturul dansului șamanic sau, prin similitudine, în roata *căluşarului,* a *ielelor* etc.

Prin urmare, încărcătura apotropaică a cercului o găsim prezentă în aproape toate dimensiunile vieții.

Până la momentul grefării marilor religii (fie ele monoteiste, politeiste sau de sorginte filozofică) nevoile și/sau pericolele – așadar și credințele – erau sensibil aceleași pentru omul din orice spațiu locuit, proces ce determină prograda rea lor și deopotrivă, transcendența din preistorie în istorie ori de la comunitățile empirice la culturile și civilizațiile superioare. Intrarea acestor concepte mentale și îndeosebi a religiei animiste într-un larg proces de aculturație duce înspre o evoluție fertilă a patrimoniului religios, urmată de o decelare a reperelor identitare, a identităților cultural-antropologice. Așa se face că găsim – în această osmoză cultural-religioasă – integrat, absolut holistic, satul tradițional românesc de secol XVII-XIX și chiar de veac XX.

Zeități ale ordinii, bunăoară, precum *Zeul Vegetației*, al culturilor şi patronul animalelor (îndeosebi al calului, simbol de asemenea solar) va fi identificat în cultura şi civilizația daco-getică (preromană) în postura „*Călărețului Trac*" – prezentat de iconografia creştină în chipul *Sfântului Gheorghe* omorând balaurul şi prezervat în cultura populară ca ritual agrar: *Sângeorzul*. Pe aceeaşi filieră, *Zeul Furtunilor* va fi asociat altui martir „militar" – *Sfântul Ilie,* iar *ziua de Sfântul Ioan Botezătorul* – cea de a treia sărbătoare creştină legată de naşterea unui personaj biblic – va fi asimilată ritualului magico-agrar al *Sânzienelor* (al Drăgaicei, al Ielelor), ființe mistice (reprezentate obişnuit în chip de fecioare frumoase) cu comportament duplicitar – funcție de felul cum erau onorate, cinstite.

Motivul jertfei, atât ca act salvator, cât şi al renaşterii, al creației (vezi sacrificiul porcului la solstițiul de iarnă sau pe cel al mielului în preajma *Anului Nou Pastoral*) ori conotația sacră a focului sunt – dintr-un numeros complex de tradiții - gene ale credinței ancestrale pe care vor fi grefate sărbătorile creştine.

Revenind la tema centrală: *reverberațiile mistice ale cercului* în interrelație cu *moşia*, subliniem longevitatea deosebită a practicilor de delimitare prin semne a hotarului localităților. Timpul de referință – secolul al XIX-lea început de veac XX.

Este o perioadă de o mai constantă stabilitate politică şi chiverniseală pentru satul tradițional, stare bine aspectată în creşterea numerică a populației şi în procesul de „roire demografică". Rezultanta acestor intercondiționări este geneza de noi aşezări, frecvent numite, în funcție şi de alte particularități cauzale, sălişti ori slobozii.

Fenomenul „roirii demografice", deosebit de expresiv prin frumusețea şi înțelepciunea pe care le asumă, însemna în bunul rost al satului, descongestionarea unui spațiu aflat sub presiunea unei nevoi supra dimensionate de resurse şi migrarea unei părți a comunității într-un teritoriu, de regulă împădurit, favorabil sedentarizării[11].

[11] Principala caracteristică a *locului* era calitatea, şi nu doar cea edafică. Locul poate fi bun sau rău, binecuvântat sau blestemat, fast sau nefast..., atribute care deşi complementare, poartă conotații şi energii diferite, din care primele sunt aducătoare

Cei care „roiau" erau întotdeauna segmentul matur al obştii, ei fiind şi ca putere fizică şi ca experienţă acumulată, dar şi ca purtători ai cutumelor, vrednici de o atare întreprindere.

După defrişare şi premergător ridicării locuinţelor *Legea Pământului* obliga la fixarea cu precizie a hotarului; ori aici intervine încărcătura nuanţată şi pe alocuri, încă, în tuşe proaspete, a ritualurilor magico-sacre.

Moşia, odată apreciată ca *loc bun* de *moşii satului* (*„oameni înţelepţi şi buni"*), adică ne atinsă de energii negative – blesteme, vrăji, farmece, fapte cu păcat, omoruri, strigoi, molime etc. – trebuia pusă sub pază divină prin *„tragerea unei brazde de plug în jurul ei"*.

Este cel dintâi act cu valenţe mistice. Cercul făcut de brazda de plug conferea puterea de a opri *toate cele rele* (ciumă, holeră, cotropiri, grindină, duhuri malefice, spirite ale morţilor...) în afara lui. Satul devenea astfel, ordinea cosmică prestabilită, o lume purificată, izolată, creată printr-un cerc magic (A. Bodiu, 2005).

Despre cum trebuia trasă brazda, aflăm din izvoarele mentalului arhaic[12], că: plugul era tras de „doi boi negri gemeni"; de „doi boi gemeni, mânaţi de doi fraţi gemeni"; de „patru boi negri născuţi sâmbăta care să fie mânaţi de doi oameni, fraţi gemeni sau de doi veri primari".

Actul ritualic al brazdei, era îndeobşte întărit prin motivul jertfei. Cu o mai mare frecvenţă în trecutul îndepărtat şi apoi tot mai rar, boii erau sacrificaţi şi îngropaţi într-un punct al noii „zone de graniţă"(mejdă). La fel, cutumele puneau sub aspră interdicţie ridicarea vreunei case „afară din brazdă" sau încălcarea liniei de hotar – în sensul de a trece, de a face cărări la întâmplare. Cel care săvârşea o atare fărădelege era omorât zicându-se că:„a făcut drum pe unde să treacă răutăţile şi bolile în sat".

---

de echilibru, armonie, în timp ce secundele sunt însoţite de malefic, de nerodnicie. Coroborate, informaţiile celor două matrici, crează o dominanţă a sufletului ţărănesc, sensibil la prezenţa binelui, dar mai cu seamă la intervenţia răului.

[12] „Când se făcea un sat în vremea de demult se căutau doi boi gemeni şi doi oameni, fraţi, gemeni, făceau cu mâinile lor un plug, unul din fraţi ţinea plugul de coarne, iar celălalt mâna boii şi aşa trăgeau brazda jur împrejurul satului. Brazda se credea că apără satul de ciumă." (I.Toşa; Simona Munteanu - 2003).

Accesul în sat se putea face numai prin anumite locuri (vezi „poarta țarinii", răstignirile, troițele...) dezlegate prin ritualuri ori prin „binecuvântare de la preot".

Sincron tragerii brazdei, se petrecea fixarea *semnelor de hotar*, prin îngroparea sub glie fie a unor pietre, butuci de lemn, cioate.... care în timp luau forma unor movile mici, înierbate, numite „muşuroaie". Şi fixarea respectivelor semne era însoțită de gesturi şi acte ritualice de mare rezonanță, astfel încât ele să rămână vii în memoria comunității. Cunoaşterea lor generație după generație era importantă – dincolo de valențele spirituale – şi din rațiuni pragmatice, de cunoaştere efectivă a hotarului şi a vecinătăților.

În acest scop, impactul dorit îl procurau practicile ceremoniale ale *jurământului pe semnul de hotar* şi *bătaia rituală, la semnul de hotar*.

Prima acțiune se focusa pe esența *jurământului* (fie el în prezența sau absența preotului) ca valoare ce nu putea fi încălcată, puterea actului fiind amplu dimensionată de obligativitatea mărturisirii că *nimeni nu va schimba semnele de hotar,* de către fiecare membru al comunității. Accentele demersului erau grave şi solemne[13] deopotrivă, din scenariu nelipsind *blestemele*[14].

În *bătaia ritualică,* „actorii" principali erau copiii, ei fiind cei mai nimeriți să poarte în timp şi apoi să transmită informația legată de demarcarea hotarului. Gesturile bătăii, executate de către cei mai în vârstă asupra copiilor, erau obişnuit scurte, hotărâte, aproape deloc agresive, dar de mare impact emoțional, ruşinea fiind în cadrul acestui ceremonial un sentiment dominant:„Un bâtrân lua pe fiecare copil şi-l da cu capul de acel hotar"; „Se luau trei, patru băieți de păr spre ținere

[13] „Oamenii au obiceiul să pună pe preot să citească molitva de jurământ şi toți stau cu mâinile pe acele pietre ce au a le înfige, apoi jură că tot neamul lor să se stingă la acela care va schimba semnele de hotar." (I. Toşa; Simona Munteanu - 2003)

[14] „Înainte când se îngropa orice semn de hotar, în majoritatea cazurilor o piatră, se puneau cărbuni stinşi şi se zicea: «Aşa să se uşte cel ce va strămuta hotarul după cum s-au uscat aceşti cărbuni.» Şi după ce se îngropa hotarul se punea deasupra lui cărbuni aprinşi de tei pe care după ce-i scuipa îi lovea cu un ciocan producând un pocnet si ziceau: «Aşa să pocnească ochii celui ce va strămuta acest hotar.» (I. Toşa; Simona Munteanu - 2003)

de minte de când s-a întocmit"; „Era chemat un băiat şi cel mai bătrân îl prindea de păr (îi făcea o *moară*)ca să nu uite hotarul"; „Se puneau copiii jos şi le da câte cinci-şase bice bune ca să ţină minte mai bine şi să povestească şi la copiii lor" (după A. Bodiu - 2004). La sfârşit, copiii erau răsplătiţi cu bănuţi de aur şi de argint, bătaia ritualică presupunând aici conotaţii de jertfă, de sacrificiu.

În continuitatea practicilor de delimitare a hotarului prin brazda în cerc, urma împlinirea altui act sacru major, cu capacităţi fundamentale în apărarea şi păstrarea unităţii comunităţii, prin asumarea unităţii de credinţă. Este vorba de alegerea *locului pentru biserică.* Se relua, ca atare, procedeul de identificare a *locului bun.* Poziţionarea lui trebuia să fie una centrală şi dacă suprafaţa topografică permitea, pe o ridicătură de teren, astfel încât sfântul lăcaş - pentru liniştea şi pacea comunităţii – să fie la vedere din orice punct. În cadrul respectivului ceremonial se derulau trei secvenţe: *slujba de sfinţire a locului; masa ritualică* – pregătită de păstorii[15] satului şi *jocul bătut* - dans arhaic jucat de la un loc de locuinţă la altul, în paşi tropotiţi, apăsaţi, zicându-se că „au bătut paşii satului"(vezi „Bătuta", din Maramureş, „Bătrânescul" de la Plesca, jud Sălaj etc.).

Statornicirea satului şi intrarea sa în rosturi, nu echivala cu stingerea practicilor magico-sacre de apărare. Dinamica lor continuă să fie deosebit de activă, iar veghea în raport cu incidenţa unor pericole, fie ele din lăuntru (locuri pustii, case părăsite, lipsa de atenţie faţă de spiritul morţilor, nerespectarea zilelor însemnate – zile cu prilej, nesocotirea bunelor rânduieli etc.) fie din afară (invazii, epidemii...) era în permanenţă reactivată. Astfel, în situaţii de risc extrem, precum molimele ce bântuiau în zonele de vecinătate, se proceda la reînnoirea cercului magic, prin tragerea brazdei de plug, de această dată de către femei goale.

---

[15] Celula pastorală, integrată pe de o parte dintr-o confrerie ierarhizată (păcurar, mulgaci, ciorâng) şi din ansamblul componentelor materiale pe de altă parte, se detaşază în lumea satului tradiţional, printr-un înalt prestigiu, valoare ce o individualizează drept o autonomie social-economică,

În acelaşi scop, şi din perspectiva complementarității de susținere, se săvârşeau şi alte acțiuni, precum aceea de punere la hotarul dintre sate a *cămeşii ciumii* - confecționată într-o singură zi (de la tors, urzit, țesut, cusut) de comunitatea de femei. La fel, *jocul Căluşarilor* avea valențe de reechilibrare a energiilor.

Obştea sătească. Tipare în evoluția cultivării pământului

O trăsătură definitorie pentru comunitatea sătească derivă din caracterul mixt al proprietății funciare strâns intercondiționat cu modul preponderent devălmaş de exploatare agricolă, respectiv forestieră. În baza acestor legități moşia obştească era decelată în raport cu maniera de folosință - individuală sau colectivă – în două trupuri inegale ca pondere. Astfel, o parte din pământ, cel aferent casei, grădinii şi viei din vatra satului intră în *posesia privată* a titularului fiecărei familii, în timp ce restul funciarului se constituia în *proprietate comună*.

La rândul ei, proprietatea comună sau obştească cunoştea două moduri distincte de exploatare, pe *loturi familiale* şi în *devălmăşie*.

În primul caz, o bună parte din arabil era împărțit periodic, de obicei din trei în trei ani, pe familii, în funcție de necesitățile şi posibilitățile de lucru ale acestora.

Lotizarea se făcea prin sistemul tragerii la sorți – operație ce lasă moştenire fondului nostru toponomastic elementul „soarte", „soartă" – viabil în prezent doar prin utilizarea lui de către populația rurală îmbătrânită.

Restul arabilului, împreună cu fânețele, păşunile, pădurile, suprafețele lacustre, implicit apele curgătoare erau folosite în *devălmăşie*, adică prin colaborarea fizică, pecuniară şi tehnică, a tuturor familiilor. Producția astfel obținută, avea o destinație cu totul specială, constituind aşa numita *rezervă a comunității*, accesibilă în situații de risc natural (secetă, inundații) ori social (stări conflictuale, epidemii etc.).

Treptat, ca urmare a sporirii productivității muncii, se manifestă tot mai persuasiv tendința - prioritar din partea celor ajunşi la un anumit nivel de bunăstare (sintetizat pe fondul coroborării unui complex de

factori – o „soarte" mai mare şi mai fertilă, număr mai însemnat de animale de povară, respectiv de producție, o funcție mai bine cotată în ierarhia obştească etc.) - de a-şi individualiza lotul şi de al transforma în proprietate familială permanentă, cu drept de transmitere ereditară. În acelaşi timp, o parte a pământurilor pentru agricultură, păşunile, pădurile şi apele continuând să rămână în stăpânire devălmaşă, situație întâlnită în anumite regiuni (vezi Țara Vrancei) până-n zilele noastre.

Important este, că germenii acestui proces de diferențiere între membrii obştii, vor constitui premisele împărțirii sau divizării societății în clase cu interese antagoniste – ce vor contribui în final la dizolvarea obştii şi la accentuarea relațiilor de tip feudal.

În ceea ce priveşte producerea unei imagini cât mai fidele asupra modelului comportamental de tip obşte vom face apel la câteva particularități ori chiar la cutume, legate de utilizarea economică a terenului şi de modul de organizare a gospodăriilor.

Agricultura specifică vremii – poate fi încadrată la tipul mixt-extensiv, cu o destinație de subsistență şi focalizare pe segmentul culturii plantelor. Subliniem că această focalizare trebuie mai curând înțeleasă din perspectiva concentrării volumului de muncă în vederea dimensionării arabilului şi nu ca parte majoritară în cuantumul producției agricole – unde continuă să rămână importante ramurile creşterii animalelor, vânatului şi pescuitului, la care se asociază culesul din natură.

Prin urmare, în contextul unui grad ridicat de împădurire (apreciat până în sec. al XVIII -lea la peste 70%) şi pe fondul nevoilor, reclamat de o populație în continuă creştere, devine tot mai acut procesul de extindere a arabilului ori a suprafețelor cu destinație pastorală.

În acest scop, s-a procedat la aplicarea unor tehnici de defrişare şi/sau desțelenire, după caz, cel mai larg utilizat fiind sistemul tăierii sau incendierii (pârjolirii) pădurii. Demersul, ne este bine aspectat în prezent de frecvența ridicată a unor toponime de hotar precum: secătură, arşiță, pârjol, laz, curătură, prisacă, runc ş.a.

Până în momentul generalizării sistemului de rotație bienală sau a agriculturii în două câmpuri *„țarină şi fâneață*", s-au succedat în pas cu transformările din societate şi, cu dezvoltarea tehnicii, sisteme de cultură arhaice care ar putea fi încadrate tipologic în cicluri de tipul: *pădure – iarbă - pădure*; *pădure – cereale – pădure*; *țelină – țarină – mirişte – țelină* etc.

Un stadiu mai avansat, caracterizează sistemul de rotație trienală, folosit – în epoca feudală dezvoltată – într-un geospațiu, ce se limita însă la partea internă a arcului carpatic.

Întorcându-ne la agricultura de tip arhaic, se poate aprecia că în faza sa timpurie, defrişările au avut ca principal scop extinderea domeniului pastoral, prin degajarea pădurii de pe suprafețe, inițial, restrânse. Rezultatul imediat a fost obținerea unor poieni efemere utilizate prioritar ca fâneață, iar în secundar, după prima sau a doua coasă (în funcție de particularitățile orografice şi de climat) ca păşuni propriu-zise. Rentabilitatea acestora era una de scurtă durată. După câțiva ani de utilizare consecutivă, intrau în involuție, fertilitatea solului diminuându-se treptat prin lipsa aportului de elemente nutritive, dar şi pe fondul unei eroziuni mecanice, mai pregnante în spațiile tradiționale de creştere a caprinelor şi ovinelor. În firescul unor stări de fapt, fundamentate pe un mod de viață instinctiv (astăzi am spune ecologic), poienile erau abandonate, pădurea reintrându-şi în drepturi.

Interesant este, că după cca. 20-30 de ani, echivalenți ajungerii în plină formă activă a unei noi generații, se intervenea pe aceleaşi locuri printr-o nouă runcuire. Se dovedeşte în acest context plină de miez zicala populară, consemnată de George Popovici, care spune: „de pe runc nou iese brânză bună".

Asistăm astfel, la desfăşurarea unuia dintre primele cicluri de folosire a pământului – *„pădure – iarbă – pădure*" – greu de încadrat temporo-spațial.

Ulterior, cererea sporită de hrană dar şi îmbunătățirea sensibilă a tehnicilor agricole reclamă o rafinare prin evoluție a vechiului sistem – deziderat împlinit prin introducerea unei noi etape constând din

folosirea runcului ca pământ de agricultură. Ciclul marchează în acest mod un nivel superior de dezvoltare materializat prin formula *„pădure – iarbă – cereale – pădure"*.

Pe asemenea loturi, se procedează la o folosință alternativă sau în balanță a fâneței cu plante de cultură, în special cereale.

Este primul pas făcut spre o exploatre de tip revoluționar, acela în *„moină sălbatică – silvo-pastorală"*, ce va constitui baza unui model agricol rezistent în timp şi de largă aplicabilitate spațială, fiind depăşit, relativ târziu, grație intervenției asolamentelor.

Pe tinerele „secături" obținute, rotația se reducea la o succesiune de felul *„iarbă-cereale"* fără o regulă precisă sub aspect temporar. De obicei, cerealele erau semănate din doi în doi ani sau în grupuri de câte doi-trei ani, urmate de tot atâția ani cu iarbă, în funcție de aprecierea obştei sau a gospodarului.

În ceea ce priveşte fezabilitatea şi noul sistem introdus expune un caracter marcat de instabilitate, după epuizarea fertilității terenului, folosința rămânând în continuare silvică.

Un mod particular de exploatare se înscrie în ciclul *„pădure – cereale – pădure"*, specific în principal aşezărilor din spațiul montan, confruntate cu lipsa pământului arabil.

Defrişarea pădurii era realizată pe areale restrânse, enclavizate, în vederea obținerii cât mai rapide a aşa numitelor *„grădini"* – favorabile cultivării unui număr redus de plante – porumb, secară, cartofi – dar absolut necesare într-un regim alimentar proteic, bazat „sine qua non" pe produse animaliere.

De altfel, în regiuni precum Țara Dornelor, Țara Vrancei, Țara Moților, în Maramureşul sau Chioarul Înalt, primul loc, în cadrul economiei agricole, revenea sectorului zootehnic, cultura cerealelor intervenind doar sporadic şi nesemnificativ ca suprafață.

Un salt deosebit de important în dezvoltarea agriculturii îl constituie tendința de sustragere din ciclurile de rotație enunțate, a pădurii. Se dorea o substituire definitivă a acesteia prin permanentizarea *țelinei*. Cert este, că pentru timpul istoric considerat, cultivarea an de an cu

cereale era practic imposibilă, fertilitatea solului de sorginte forestieră dovedindu-se a fi deosebit de vulnerabilă – pierderile de elemente nutritive având loc într-un ritm accelerat. Ca remediu, se recurge într-o primă etapă, la stabilirea unei rotații agro-pastorale, în care fâneața să alterneze cu plantele de câmp.

Este tot un sistem de tip „*moină*", dar într-un tipar mai evoluat, fără caracter silvic. Mai este cunoscut şi sub denumirea de „*moină nereglementată*" prin faptul că alternarea între fâneață, respectiv cereale, era arbitrară.

În Munții Apuseni, acest sistem se practică şi în prezent, fiind numit „*în mirişte*". Tehnic vorbind, procesul constă din desțelenirea unui lot, ararea şi cultivarea lui timp de trei-patru ani cu secară, orz şi cartofi – în semănături de primăvară.

După fiecare recoltare, mirişte a rezultată era folosită în comun de întreaga obşte, fie ca imaş, fie pentru coasă.

Fenomenul legic de secătuire a pământului prin pierderea fertilității naturale rămâne însă activ, în afara existenței unei baze tehnice capabile să introducă potențarea calității solului prin fertilitate culturală. Subliniem că îngrăşarea prin târlire, care se practica, nu era suficientă, ba mai mult o supra-îngunoiere atrăgea după sine riscul degradării terenurilor printr-o îmburuienare excesivă, ori mai grav, prin acumularea unui supliment de toxine la nivelul învelişului edafic.

Prin urmare, pământul era lăsat la „*hodină*" sau în „*țelină*".

În ceea ce priveşte fazele acestui ciclu, ele sunt sintetizate de succesiunea: „*țelină – țarină – mirişte – țelină*".

Cu totul alta era situația în regiunile mai joase, cu relief puțin accidentat şi un optim al indicilor pedo-bio-climatici. Aici, defrişarea definitivă a pădurii a permis instalarea unei „*țarini*" stabile, ce concură la apariția sistemului de rotație bienală a culturilor agricole. Moşia obştei, o găsim de această dată împărțită în două tarlale - *țarina* şi *islazul* – separate prin aşa numitul „*gard de țarini*". Trupurile respective erau destinate, primul câmpului pentru semănături, iar celălalt era folosit în devălmăşie ca islaz sau păşune. În fiecare an se petrecea o schimbare de

roluri între cele două, scopul fiind unul dublu: de „odihnă" a solului şi de îngunoiere prin târlire – pe partea de hotar destinată imaşului.

Lotizarea moşiei în ansamblul ei şi distribuirea pe familii se făcea de către fruntaşii obştii, conform unor norme bine stabilite.

Nu puține au fost însă situațiile, când moşia unei comunități obşteşti a suportat o exploatare de tip intensiv, până la epuizarea totală a solului. Singura opțiune pentru locuitori, rămânea, într-un asemenea context, strămutarea vetrei pe un nou amplasament obținut prin eradicarea pădurii.

În tehnica trienală apar obligatoriu trei tarlale, una fiind lăsată în permanență ca *pârloagă* ori ca *„ogor negru*". Menționăm că acest sistem a particularizat doar Transilvania, dezvoltarea lui fiind tutelată de impactul influențelor occidentale. Dincolo de Carpați, atât în Moldova (cu excepția Bucovinei), cât şi în Muntenia, sistemul celor trei tarlale prinde rădăcini ceva mai târziu, odată cu pătrunderea relațiilor de tip capitalist.

Țarină, țăran, țărănesc, țărăneşte.
Repere lingvistice „blazon" în lumea satului

Raportul economic-social, evident în cadrul regiunilor rurale de tip *țară,* tot mai pregnant individualizate în prezent ca regiuni mentale, este cu excelență developat de perechea apelativelor *țarină-țăran,* în care primul îşi găseşte corespondența în sintagma „pământ fertil" şi/sau „ogorul muncit de țăran", iar al doilea, desemnează „persoana care trăieşte în mediul sătesc şi care-şi câştigă existența îndeletnicindu-se nemijlocit cu, cultivarea pământului şi creşterea animalelor ".

Legat de aceste două componente, definitorii pentru mediul rural: *moşia* - ca suport şi sursă a existenței şi, *omul* - prin care se perpetuează însăşi existența, țăranul îşi numeşte, de exemplu, jocurile populare (manifestări ale virilității şi bucuriei de a trăi), cu termeni din aceiaşi familie de cuvinte, sensibili la două euri fundamentale, ființa lui şi trupul pământului.

Un exemplu de excepție ni-l oferă Țara Moților - prin celebra ei „*țarină*", multiplicată în forme particulare de expresie precum: „*Țarina mocanilor*", „*Țarina văsarilor*", „*Țarina minerilor*" ş.a. Subliniem că această

diversitate folclorică îşi are originea în varietatea condiţiilor de mediu geografic, la rândul lor determinante pentru structurarea unui conglomerat de sisteme mentale, susţinut de ceea ce funcţional am numi, ierarhia breslelor sau a „castelor".

O horă similară, prin forţa degajată, o întâlnim şi în nordul Moldovei (Bucovina), unde se numeşte simplu *„ţărănească"*.

Conotaţii de o adâncă profunzime integrează şi expresiile populare ***„a plăti cât un colţ de ţară"*** = a valora foarte mult; ***„poarta ţarinii"*** = poartă, sau alt simbol (cruce, troiţă, răstignire, fântână etc.) ce marchează intrarea într-o aşezare; ***„gardul ţarinii"*** = gard care împrejmuieşte moşia unui sat sau proprietatea unei familii, ori gardul care separă hotarul satului în tarlale (sole) cu folosinţă agricolă distinctă (ex. arabilul de islaz).

Din acelaşi filon lingvistic se desprinde o altă creaţie preţioasă, prin care ţăranul îşi manifestă puternicul ataşament faţă de pământul lui şi dincolo de moarte. Prin rostirea **„fie-i ţărâna uşoară"**, în timpul ritualului de înmormântare, cu sensul de „odihnească-se în pace" se realizează asupra pământului un transfer de personalitate umană, acesta dobândind calitatea de viu, de viaţă nu numai prin muncă ci şi prin moarte.

În acest mod onest, înţelege societatea umană, continuitatea de existenţă şi locuire. Mai mult, îşi asumă ca pe ceva sacru, sarcina de a întreţine veşnicia, prin parcurgerea obligatorie a „ritualurilor de împăcare", cunoscute nouă ca „Moşii de iarnă", „Moşii de primăvară", „Moşii de vară"...

Locuinţa, celula de bază a gospodăriei

Anticipăm detaliile ce vor urma despre locuinţă prin a developa un set rezumativ de aspecte referitoare la modul de organizare a gospodăriilor[16]. Un tablou succint pune în evidenţă drept trăsătură de fond existenţa îndelungată (aprox. până la începutul secolului al XIX-lea) a

[16] Gospodăria rurală reprezintă locul de trai şi, parţial, de activitate al familiei ţărăneşti de tip monocelular sau, mai puţin frecventă în prezent, bicelular. A cunoscut o evoluţie continuă, de la forme şi dotări elementare, simple, la dotări care să acopere în tot mai mare măsură necesităţile şi aspiraţiile de trai şi activitate ale populaţiei rurale.

locuinței monocelulare, însoțite de anexe: grajdul pentru vite, depozite, gropi de cereale, cuptoare şi/sau țesturi pentru copt pâinea (mălaiul), magazii pentru păstrarea uneltarului agricol. Din ansamblul acareturilor, alte două elemente integrau funcții multiple: şura şi găbănaşul. Alături de locuință, acestea structurau un fel de triunghi sacru, care dădea rost şi echilibru familiei.

Poziționarea acareturilor în complexul gospodăriei, nu răspundea unor concepții riguroase, fiind mai degrabă, spontană şi sub acoperişuri individualizate.

Cât priveşte materialele de construcție, acestea erau caracteristice spațiului geografic trăit[17], adică lemn, piatră, paie (pentru acoperiş, în zonele montane), respectiv pământ şi lest cerealier (în spațiile largi şi joase, ale câmpiilor).

De asemenea, informații prețioase legate de modul de viață ne procură estetica aşezărilor obşteşti, una monotonă, estompată, la început – conferită de un ansamblu compozit, uniform - succedată, pe măsura accentuării stratificării sociale de o fizionomie nuanțată, impusă în cadrul aceleiaşi vetre, de o tipologie largă a locuințelor. Aşadar, pe aceeaşi plajă a habitatelor coexistau bordeie, cu locuințe de suprafață, decelate la rândul lor – în funcție de confortul asigurat – în locuințe cu o odaie sau locuință cu două încăperi şi tindă la mijloc, acestea din urmă asumate până târziu (după Al Doilea Război Mondial), ca exponente ale unui standard ridicat.

[17] Datele recensământului maghiar din 1910, relevă pentru Transilvania predominanța netă a materialelor de construcție provenite din sursele locale de aprovizionare: lemn, piatră – pentru fundații; paie – pentru acoperişuri; lut. Un studiu de caz pe Țara Chioarului, ne procură în acest sens, următoarele date:96% dintre case erau construite din lemn, lipite cu lut sau din lemn şi paiantă, văruite în albastru sau alb. Doar 1.5% aveau pereții din cărămidă şi piatră şi, de asemenea, o proporție redusă (sub 3%), din chirpici şi lut. Acoperişurile din paie erau majoritare (64%), fiind urmate de cele din şindrilă.

A. Clasificarea locuinţelor populare

Criteriile de clasificare a locuinţei populare româneşti au constituit obiectul preocupărilor a numeroşi cercetători, începând cu Gh. Crăiniceanu şi N.Manolescu.

Un aport însemnat, în această direcţie, l-a avut etnograful Romolus Vuia, care a făcut, încă din 1937, în lucrarea „Le vilage roumain de Transylvanie et du Banat", o clasificare a locuinţelor, luând drept criterii de bază *planul şi secţiunile locuinţei,* respectiv *tehnicile de construcţie.*

Problematica locuinţei (a casei) este abordată, totodată, într-o serie de studii şi lucrări, coordonate de către colective interdisciplinare de cercetători, fără a se ajunge, până în secolul XX, la o tipizare unanim acceptată.

Important este să subliniem, în contextul dat, că toate încercările de clasificare pornesc de la o bază unitară, susţinută de trei criterii majore: *planul casei, materialul de construcţie* şi *tehnica de construcţie,* la care se adaugă apoi, *elevaţia, forma şi panta acoperişului, modul intern de organizare a locuinţei, estetica arhitecturală, starea socială a locuitorilor.*

Între acestea, rolul fundamental în procesul de tipizare revine planului casei. Urmărind evoluţia acestuia (în plan orizontal şi vertical) putem individualiza atât modul de formare, cât şi tipurile tradiţionale de case româneşti, care ne sunt cunoscute pe baza izvoarelor etnografice din secolele XVIII-XIX.

La români, la fel ca şi la alte popoare, locuinţele aparţin la două mari categorii:

I. Lociunţe permanente;
II. Locuinţe temporare.

Din prima categorie fac parte locuinţele *îngropate* (semibordeie) şi cele *de suprafaţă.* Referitor la bordei, I.I.Russu îl consideră ca finnd cea mai veche şi simplă formă de locuinţă, specifică în primul rând pentru sudul României, unde existenţa lui se prelungeşte până în primele decenii ale secolului XX.

La fel, în cadrul celei de a doua categorii – cea a locuinţelor temporare – putem decela două subcategorii, anume:

- *Locuințe sezoniere* – folosite ani la rând în acelaşi anotimp;
- *Locuințe* sau *adăposturi temporare* – utilizate un singur anotimp sau două din an.

În rândul locuințelor sezoniere se detaşază în primul rând, *stânele* – din zonele alpină, subalpină sau chiar de deal – *odăile; sălaşurile de iarnă; conacele şi bordeiele.* Formele acestor locuințe sunt variate şi pe lângă unele trăsături comune, generate de condițiile geografice în care apar, de materialul şi tehnica de construcție, respectivele locuințe prezintă trăsături specifice, cu pronunțat caracter local. Cel mai relevant exemplu, în această privință, îl constituie stânele, a căror varietate tipologică, pe teritoriul țării noastre, este bine cunoscută.

Din cea de a doua subcategorie, a locuințelor sau a adăposturilor temporare fac parte: *colibele de fân, colibele de la vii şi pepenării, stânele mutătoare* – specifice zonelor montane joase, de deal şi colinare – *surlele* – din zona montană şi *bordeiele* – răspândite cu precădere în zonele de câmpie, luncă şi Delta Dunării.

Sub raportul *planului orizontal*, locuințele sau adăposturile temporare pot avea formă: *circulară, pătrată, dreptunghiulară* sau *poligonală.* Cele mai simple sunt adăposturile conice, cu plan circular, construite din stuf, folosite de păstorii sau pescarii din câmpiile Moldovei, Transilvaniei, Română, respectiv Lunca şi Delta Dunării. Înteresul lor derivă din faptul că sunt elemente de supraviețuire în timp, ale uneia dintre primele forme de adăposturi umane, dealtfel, cu o largă răspândire pe Glob.

O construcție mai durabilă, din lemn, şi care necesită anumite cunoştințe tehnice, este aşa-numita *surlă.* Ea este alcătuită din despicături de lemn aşezate sau înfipte oblic în pământ şi adunate în partea superioară astfel încât capătă formă conică. Are o funcționalitate complexă, de adăpost, odihnă şi preparare a hranei. În acest ultim scop, într-o anume parte a surlei, se găseşte vatra cu toate accesoriile necesare. Destinată unui număr mai mare de persoane, o întâlnim pe o arie spațială largă, din Carpații Orientali şi Meridionali, până în Delta Dunării, fiind proprie, cu precădere, crescătorilor de animale, lucrătorilor forestieri şi pescarilor. Cronologic, se pledează pentru o origine străveche a surlei.

Cercetările recente dezvăluie o tendință de înlocuire a surlelor cu *odăile*, în primul rând pentru regiunea nordică a Carpaților Orientali.

Similare surlelor, din zona montană, sunt *cătunele* – forme de adăpost temporar specifice zonelor de luncă, unde locul lemnului, ca material principal de construcție este substituit de alte materiale vegetale.

Un alt criteriu de tipizare a locuințelor temporare vizează raportul construcție-sol. În funcție de acesta se disting; *locuințe temporare aşezate direct pe sol* şi *locuințe temporare aşezate pe piloni sau stâlpi* (vezi regiunile pomi-viticole din Subcarpați).

Locuințele permanente

Locuința de bază, a tuturor grupelor de populație de pe teritoriul țării noastre, indiferent de ocupațiile lor primordiale, a fost şi este, locuința permanentă de suprafață. În ceea ce priveşte dinamica locuinței de suprafață – răspândită în trecut în aproape toate regiunile țării – nu putem vorbi de o evoluție unitară. Astfel, chiar dacă în majoritatea cazurilor mersul lor a fost unul legic – de la simplu la complex sau altfel spus de la casa monocelulară la cea cu două sau mai multe încăperi, au fost înregistrate, în anumite situații şi excepții. Este, de exemplu, şi cazul Olteniei şi Munteniei sudice, unde s-a trecut abrupt, de la locuința semi-îngropată (prima jumătate a secolului XX), la cea de suprafață cu mai multe încăperi.

Locuințele semi-îngropate au fost particulare – după cum am arătat – pentru câteva zone din câmpiile Olteniei şi Munteniei, până în prima jumătare a veacului XX. Cât priveşte vechimea lor, credem că este eronată teza conform căreia, bordeiul ar fi cea mai arhaică formă de locuință la români, săpăturile arheologice atestând o existență în paralel a locuinței semi-îngropate cu cea de la suprafața solului, chiar din Comuna Primitivă. De asemenea, se consideră că termenul de *bordei* este impropriu pentru a defini acest tip de locuință, în multe situații ea fiind formată din trei, patru sau chiar mai multe încăperi. Ca atare, denumirea corectă, în raport cu forma reală de organizare ar fi aceea de

locuință semi-îngropată sau *casă îngropată.* Tipul cel mai răspândit al casei semi-îngropate – atât pentru a doua parte a secolului al XIX, cât şi pentru primele decenii ale secolului XX – a fost acela cu trei încăperi, existând însă, în funcție de starea socială a locuitorilor şi locuințe cu o singură încăpere, respectiv cu 5-6 încăperi.

Planul tiparului caracteristic este alcătuit dintr-o încăpere mare numită *la foc* şi din odaia de locuit numită *sobă.* În prima odaie era amenajată într-un anume colț *vatra liberă*, cu un impozant coş piramidal deasupra, făcut dintr-o împletitură de nuiele, lipită cu lut. Accesoriile de bază ale vetrei erau în primul rând; *ceaunul* – cu lanțul de care era atârnat, *pirostriile* din fier şi *țestul* pentru coptul mălaiului şi/sau a pâinii. În încăpere se mai găseau: o măsuță joasă, rotundă şi câteva scăunaşe scunde. Din odaia respectivă se intra în *sobă.* Inventarul acesteia cuprindea: o sobă oarbă, două paturi – dispuse în unghi drept, de regulă în colțul opus intrării, lăzile de zestre (tronuri) – aşezate la capetele paturilor, pe ele fiind clădite un mare număr de scoarțe şi perne, o masă înaltă şi scaune cu spătar înalt.

Cauza longevității acestui tip de locuință are la bază un complex de condiții geografice şi social-istorice spacifice, precum: situarea lor într-un spațiu larg – privat de adăposturi orografice, în raport cu intemperiile şi/sau invazia populațiilor migratoare; posibilități reduse de apărare; o densitate mai redusă a populației etc.

Locuințele de suprafață – au avut o răspândire generală, în întreaga țară. Urmărind acelaşi criteriu fundamental de clasificare, al planului casei, în realitatea etnografică a secolelor XVIII-XIX şi parțial a secolului XX, întâlnim locuințe tradiționale de la tipul de casă monocelular, până la casele cu 3-4 sau mai multe încăperi. Este foarte probabil ca în trecutul mai îndepărtat, casa monocelulară să fi fost cel mai răspândit tip de locuință de pe teritoriul țării noastre, însă, cert este că el s-a menținut ca model de locuință format dintr-o singură încăpere până în secolul XX doar în trei regiuni, între care şi Țara Hațegului, unde casa monocelulară a coexistat cu un alt tipar arhaic de casă românească (casă şi cameră).

Fără a fi constituit un tip de locuință dominant pentru zonă, casa monocelulară a fost consemnată, de asemenea, în nordul Transilvaniei, precum şi în Argeş, Muscel, Vâlcea, respectiv în Moldova.

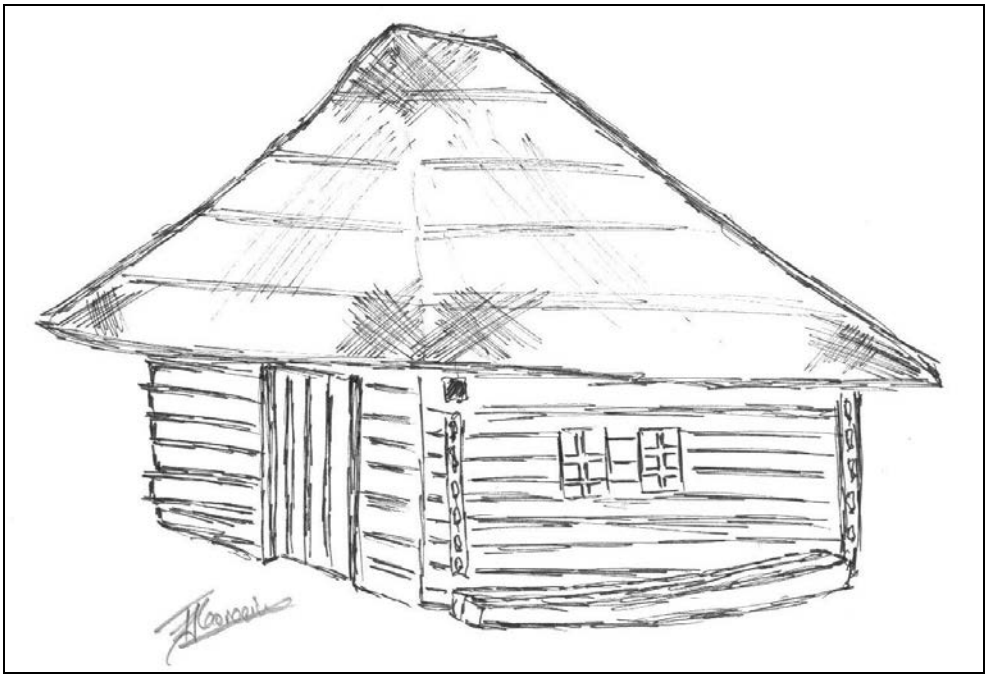

Fig. 3 - ***Locuință monocelulară din lemn, acoperită cu şiță (jud. Bacău)***

Persistența ca tipar izolat, a casei monocelulare, ne permite să cunoaştem - pe plan etnografic - mai profund, modul de trai de străveche tradiție.

Acest tip de locuință, ce purta în Hațeg denumirea de casă, era de fapt o odaie polifuncțională în care localnicii îşi depozitau o parte din alimente, din uneltarul agricol, îşi preparau hrana şi îndeplineau anumite munci. În sezonul rece, în locuință erau adăpostite şi animalele cu o mai ridicată vulnerabilitate la condițiile de ger. Pentru a răspunde acestor multiple necesități, în odaie se aflau – alături de vatră - şi alte piese de interior, strict necesare (masă, lavițe, polițe pentru vase...).

De la locuința monocelulară s-a trecut treptat la un alt tip de locuință, respectiv cea cu două încăperi (casă, cămară şi/sau tindă).

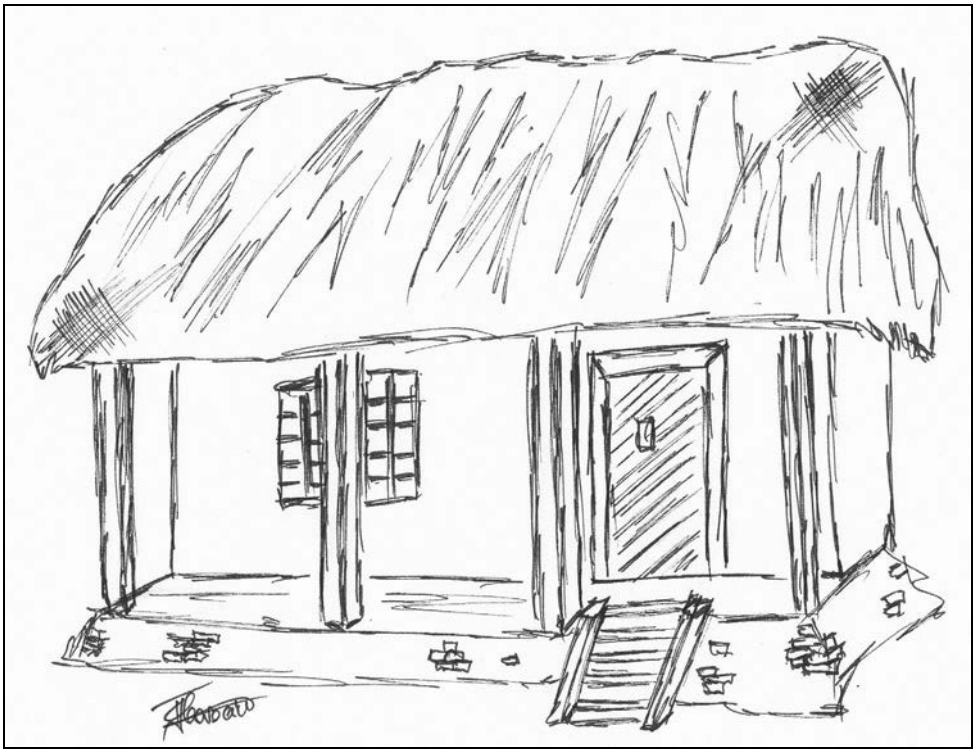

Fig. 4 – ***Casă cu cămară (jud. Galați)***

Modalitățile de evoluție au fost multiple, proces ce a determinat o mai largă varietate a acestui model de locuință tradițională.

De exemplu: casă şi cămară cu o singură intrare; casă şi cămară cu intrări separate – direct din ogradă sau de pe prispă; tindă şi odaie, cu intrare prin tindă; tindă şi odaie, cu intrări separate; casă cu cămară şi târnaț în colț; casă cu cămară și târnaț în colț și de-a lungul casei; etc.

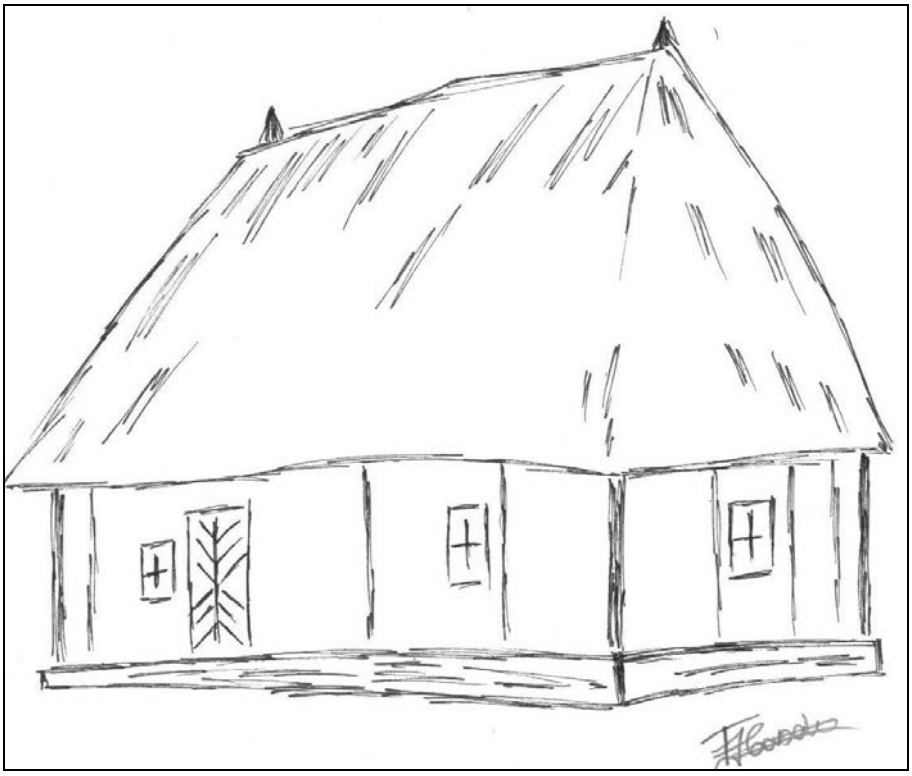

Fig. 5 – ***Casă cu tindă cu o singură intrare (jud. Satu Mare)***

Trecerea de la casa monocelulară la aceea cu două încăperi a fost posibilă şi prin adăugarea laterală, la odaia inițială, a unei cămări cu intrare separată, astfel de situații s-au petrecut frecvent în Gorj, Hunedoara şi, parțial, în Munții Apuseni. La fel, în multe zone, acest tip de locuință a păstrat – până în secolul XX – prispa din fața casei, ca element de bază. Ultimele cercetări etnografice au condus la concluzia că forma arhaică de casă românească a avut prispă parțială. Din acest punct de vedere este concludent faptul că aria de răspândire a acestui tip de casă cuprindea geospații de străveche tradiție şi cultură populară românească precum: Țara Hațegului şi Ținutul Pădurenilor, Munții Apuseni, Argeş, Muscel, Gorj, Mehedinți, Oaş, Maramureş, Bucovina etc.

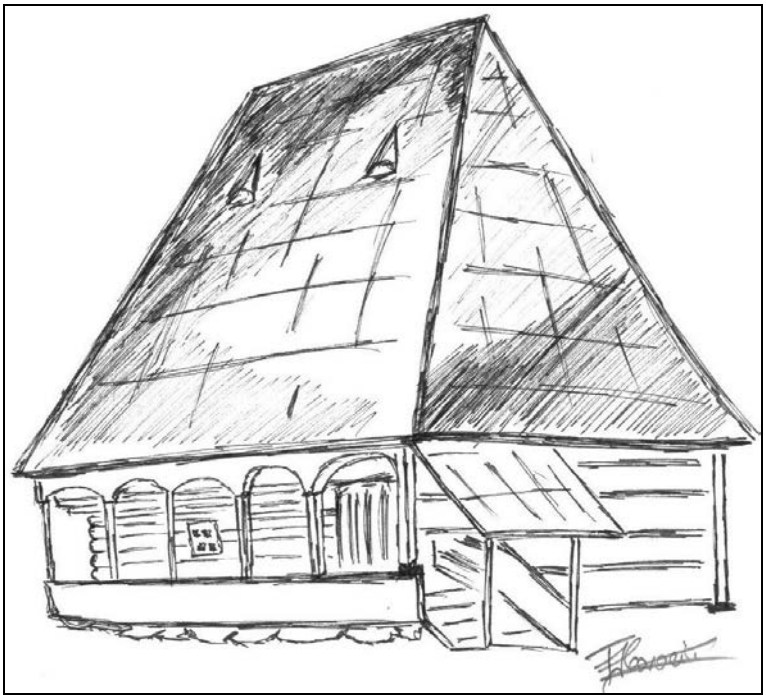

Fig. 6 – ***Casă cu cămară şi prispă în față (jud. Maramureş)***

De asemenea, este important de reținut că această dispunere a planului locuinței, cu intrări separate sau prin una din încăperi direct de pe prispă sau „balustradă" s-a transmis şi la *casele înalte,* particulare pentru mai multe zone din Oltenia şi Muntenia. Legat de prispă, vom întâlni şi denumiri locale precum cele de târnaț și/sau gang, în Transilvania.

Fig. 7 – ***Casă înaltă cu prispă (jud. Bihor)***

Locuința cu trei încăperi. Trecerea treptată la locuința cu trei încăperi are loc în România încă din veacul al XVIII-lea.

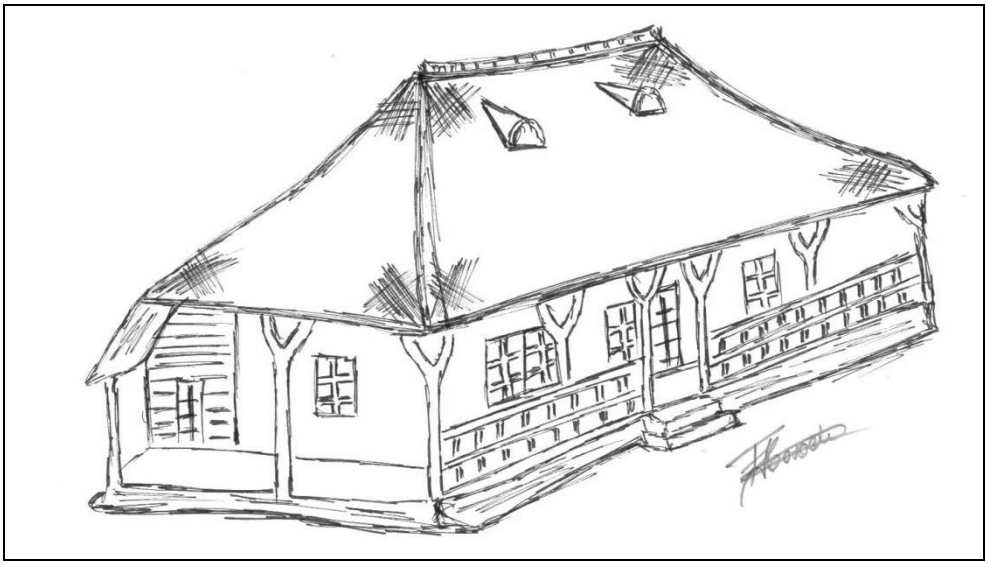

Fig. 8 – *Locuință cu trei încăperi şi dependințe (dolie) sub acelaşi acoperiş (jud. Neamț)*

Evoluția nu a înregistrat însă un mers uniform, geneza ei fiind legată, în primul rând, de acele zone investite cu o economie mai dinamică şi, implicit, cu o pătură socială mai înstărită. Abia mai târziu, fenomenul capătă o răspândire mai largă. Între primele zone unde au loc astfel de mutații se înscriu Țara Bârsei şi Mărginimea Sibiului, prefacerile respective fiind îndeosebi legate de economia locală, axată pe creşterea animalelor.

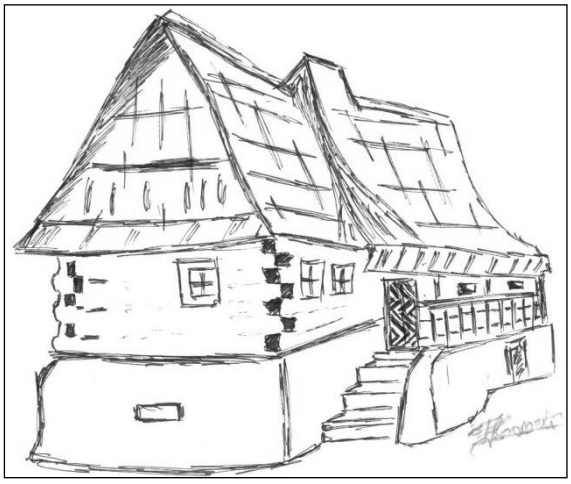

Fig. 9 - *Casă din Mărginimea Sibiului*

Determinante în aceste cazuri au fost: poziționarea în zona de cultură săsească şi vecinătatea cu aşezările urbane medievale (Braşov, Sibiu) ajunse într-un stadiu avansat de dezvoltare. Tot factorul economic este responsabil şi în Banat de apariția caselor cu trei încăperi, la țăranii înstăriți (chiaburi).

Dintre toate planurile de case româneşti tradiționale, cel al locuinței formatre dintr-o cameră şi tindă (cămară), repectiv cel al casei cu două încăperi şi tindă la mijloc, au avut cea mai consistentă răspândire în România, coexistând multă vreme în mediul rural.

Noua încăpere, ce se adaugă odăii de trecere şi camerei de locuit, capătă în timp o funcționalitate precisă, anume aceea de *odaie curată*, loc unde se păstrează piesele cele mai valoroase de mobilier şi îmbrăcăminte. La fel, destinația ei era una specială – de primire a oaspeților. Noua încăpere primeşte astfel denumiri locale diferite, care cel puțin parțial să-i releve rolul avut, semnificația şi funcționalitatea: *casa dinainte, casa mare, casa de paradie, casa curată* sau *odaia curată, casa frumoasă* etc.

O particularitate interesantă a respectivului tip de odaie este lipsa oricărui element propriu pentru încălzire. De exemplu, în zona Năsăudului – cu o arhitectură populară impresionantă - întâlnim şi astăzi sate în care *casa de paradie* este lipsită de orice sursă de încălzire.

Una dintre cele mai răspândite case cu trei încăperi era cea formată din *odaia de locuit, tinda* de la mijloc şi *cămară* – aceasta din urmă având fie intrare separată, fie din tindă. Amintitul tip a fost specific pentru regiuni precum Țara Bârsei, Țara Făgăraşului, Munții Apuseni, ținuturile Hunedoarei, Podişul Transilvaniei, Țara Lăpuşului etc.

În procesul de trecere la casa cu 3-4 sau chiar mai multe încăperi se observă două tendințe. Una prevedea modificarea planului inițial prin adăugarea de noi încăperi, iar a doua ține de remodelarea unor elemente componente de bază, ale interiorului, aspect ce determină mutații substanțiale de structură şi funcționalitate. Astfel, în mai multe zone din regiunile subcarpatice se adaugă fie în dosul casei, fie în lateral, o încăpere denumită local, *dolie*, *dosar, poiată*... care se constru-

ieşte prin prelungirea acoperişului casei. Inițial destinația ei a fost aceea de adăpost pentru animalele mici ori de depozit pentru anumite unelte agricole şi ustensile casnice. În prezent se remarcă, ca tendință generală, transformarea ei în *bucătărie de vară.*

Categoria de case la care pe lângă camera de locuit şi odaia de trecere se adaugă o a treia încăpere a fost particulară nu numai populației majoritare ci şi comunităților săseşti din Transilvania ori la huțilii din nordul Moldovei...

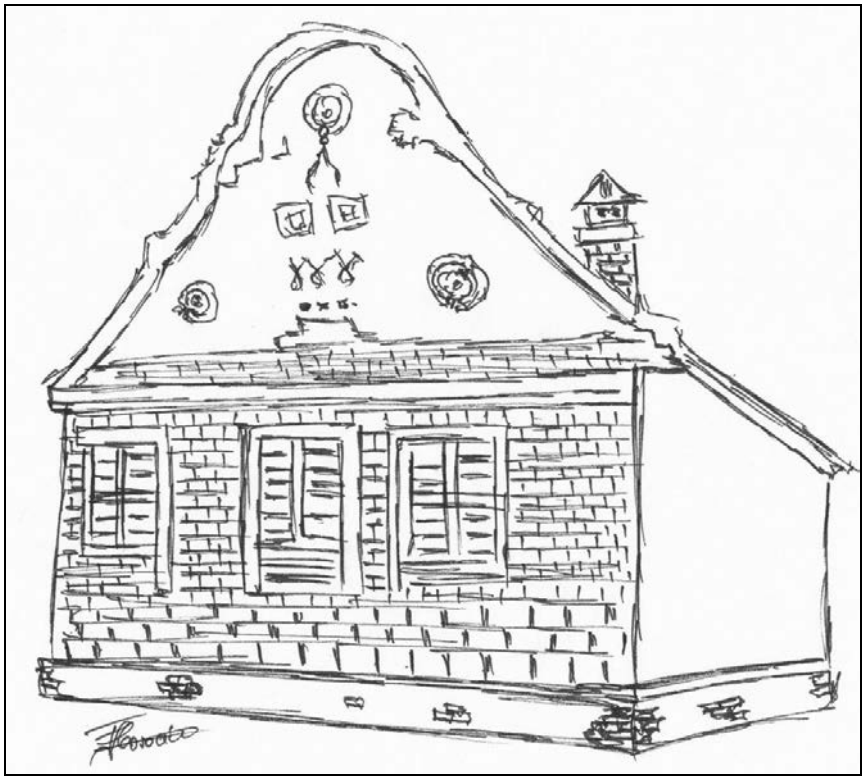

Fig. 10 – *Locuință săsească din Banat*

Locuința tradițională românească a suferit schimbări nu numai sub raportul planului orizontal ci şi în plan vertical. Din această perspectivă, luând în considerare între criteriile de clasificare şi elevația se poate aprecia incidența a două categorii de locuințe: *casele cu un singur nivel,* respectiv *casele cu două caturi* (casa cu etaj).

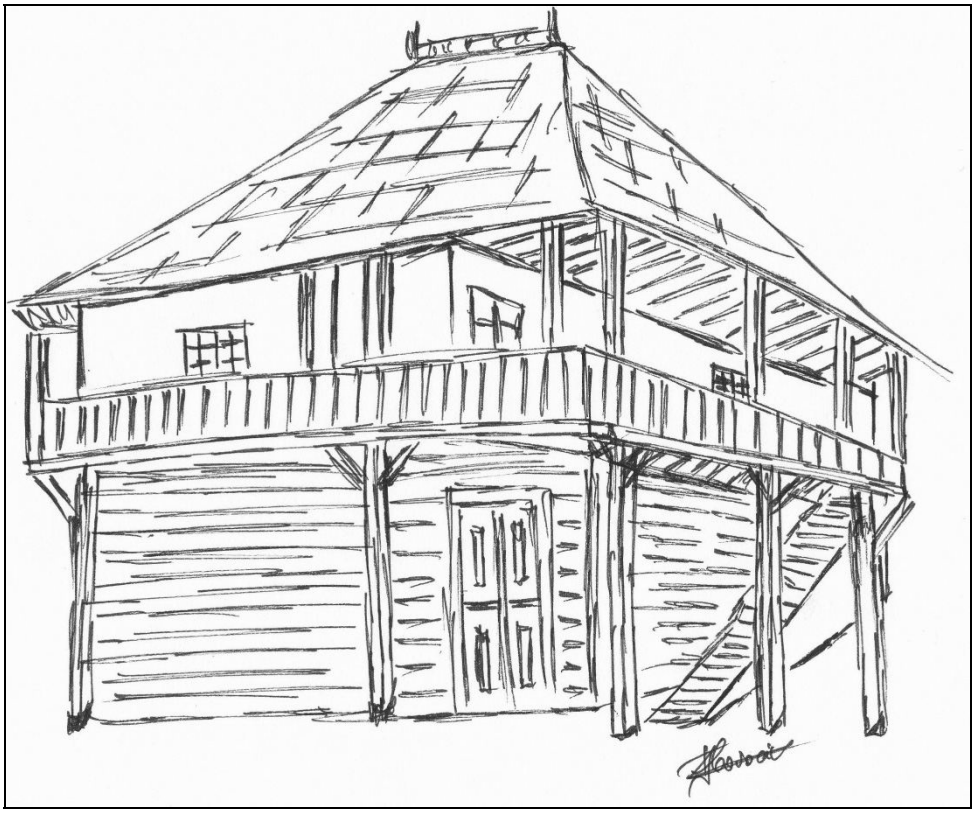

Fig. 11 – Casă cu două caturi din lemn (jud. Gorj)

Casa cu două caturi este, în general, sincronă veacului al XIX-lea. Premergător acestui prag temporal, ea a particularizat, printr-o dezvoltare unitară în spațiu, ținutirile nordice ale Olteniei şi Munteniei. Și aici, pregnanța lemnului ca material de construcție este evidentă, *casa din Gorj,* bunăoară, etalând două caturi durate din lemn, aspect ce nu exclude, însă, folosirea pietrei ca structură de rezistență la baza primului nivel (vezi Urișani-Vâlcea, Stăneşti-Argeş, Trăstieni-Prahova, Chiojdu-Buzău etc.).

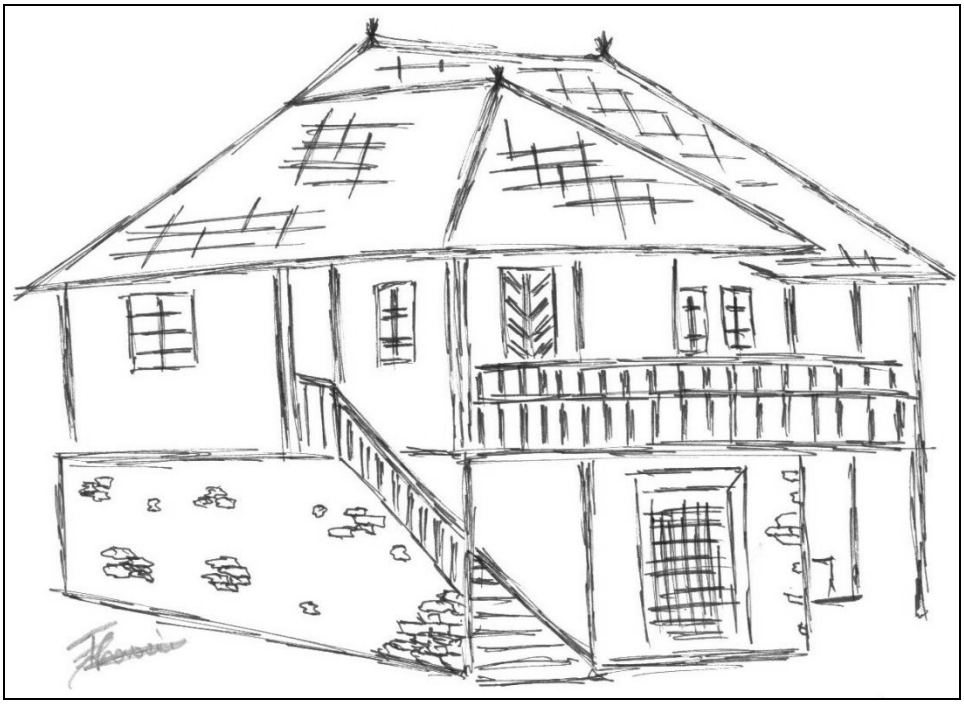

Fig. 12 – ***Casă cu primul nivel din piatră (jud. Buzău)***

Din punct de vedere al genezei, putem identifica două cauze fundamentale: una autohtonă – ce ține de profilul economiei agricole, prin excelență pomi-viticol; şi o alta, rezultată din procesul de aculturație, istoria României sudice evoluând într-o strânsă intercondiționare cu istoria Balcanilor. În acest sens, avem exemplele de la sud de Dunăre, unde în Bulgaria, Serbia, Albania, Macedonia, Grecia etc. casa cu două rânduri şi cu *ceardak* se constituie într-o amprentă stilistică identitară a peisajului arhitectural.

Ce rămâne particular pentru spațiul nostru de locuire, este funcționalitatea primului nivel, destinat, nu ca-n ținuturile meridionale adăpostirii animalelor, ci ca pivniță şi/sau cramă, respectiv ca bucătărie.

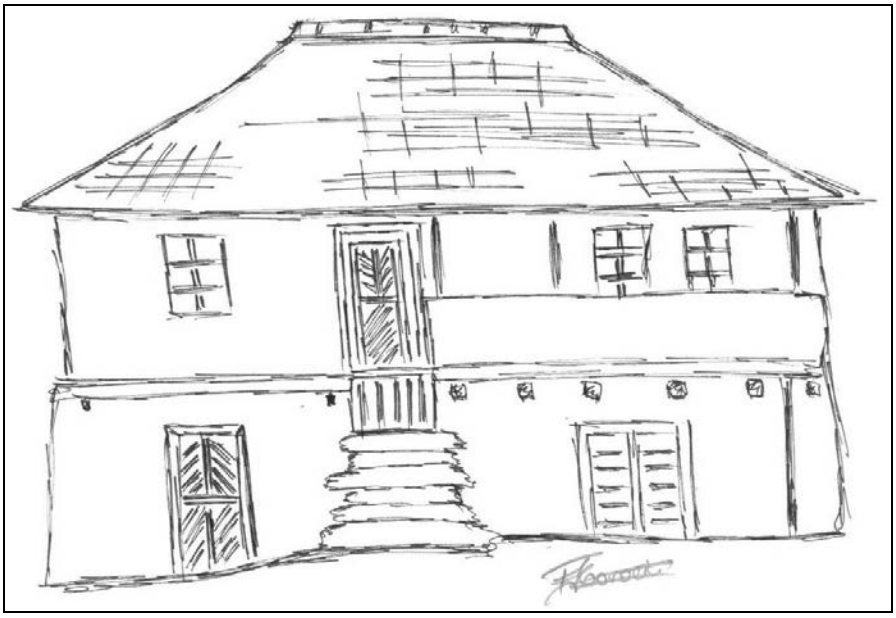

Fig. 13 – ***Casă pe două nivele, cu cămară şi cramă (jud. Dâmbovița)***

Un element estetic deosebit (probabilitatea de împrumut este ridicată) este materializat prin apariția *filigoriei* sau a *foişorului*, în fața intrării, cu acoperiș separat, în două ape. Noul spațiu creat îşi ataşază, în plan arhitectural şi cosmic, atributele *deschiderii,* ale *comunicării* dintre om şi natură.

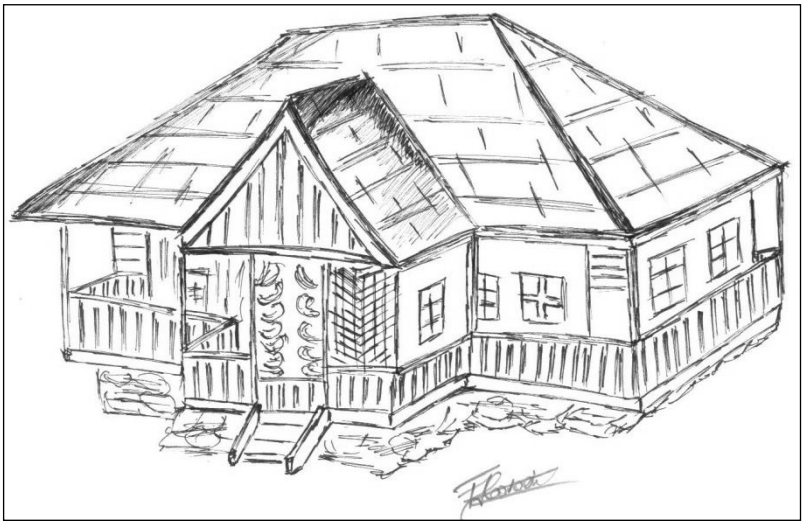

Fig. 14 – ***Casă cu foişor (jud. Suceava)***

Local, foişorul este substituit prin alte elemente constructive, care în virtutea generosului concept de unitate şi diversitate, păstrează subtile tuşe de rafinament şi sacralitate. Pledează favorabil, din această perspectivă, *prispa la catul de sus* - pentru *casa olteană; cerdacul* – la *casa din zona subcarpatică a Buzăului; intrândul* - la *la casa din Dobrogea; prispa pe toate laturile* – la *casa din Podişul Central Molovenesc; tinda mare de adâncime* - la *casa din Ţara Năsăudului...*

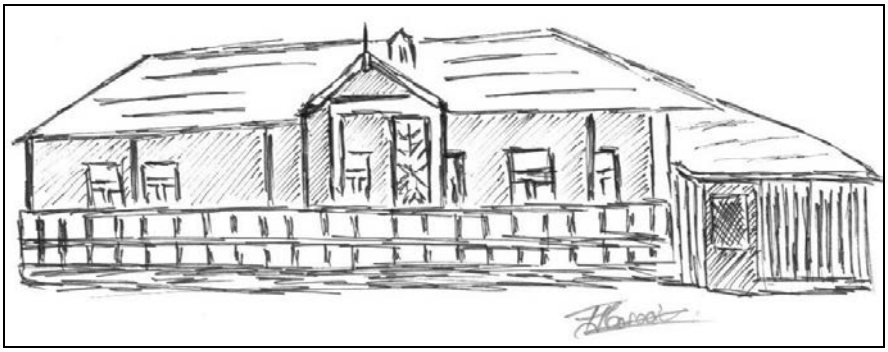

Fig. 15 – *Casă dobrogeană*

În interiorul arcului carpatic, modelul respectiv de casă este reprezentativ pentru Mărginimea Sibiului, unde comunităţile de păstori, prin prosperitate, dar şi ca exponenţi ai „transportului cultural" (vezi fenomenul transhumanţei de mare distanţă) şi, nu în ultimul rând, ca *vecini* ai marilor burguri, adoptă un comportament preurban de „târgoveţi".

Născută din alte raţiuni, casa cu etaj – construită de astă dată preponderent din piatră – este omniprezentă pentru acele areale, de exploatare a minereurilor auro-argintifere, din regiunea Munţilor Apuseni (Abrud, Albac, Câmpeni, Roşia Montană...). Nota de distincţie, în raport cu primul nivel, este dată de alocarea lui ca spaţiu comercial (bolduri, crâşme) sau meşteşugăresc (manufacturi ale lemnarilor, fierarilor, cizmarilor, croitorilor, aurarilor etc.).

Tot pe filiera aculturaţiei, zona de nord a Munteniei şi a Olteniei feudale a fost înnobilată cu un prototip de locuinţă supra-etajată, ce individualizează o arhitectură elegantă, şlefuită, sobră, dar şi de o luminuozitate deosebită, atribut dat de albul fără pată al zidurilor.

Vorbim despre *cule,* de asemenea, un împrumut al cizelatei civilizații balcano-orientale. De altfel, etimologia apelativului *culă* provine din turcescul *kule,* care înseamnă turn, fortăreață.

În perioada de apogeu, numărul culelor din spațiul românesc trecea de două sute[18]. Construite din piatră, în linii drepte, cu pereți groşi, îmbracă mai degrabă forma de turnuri inexpugnabile, desfăşurate pe două etaje, accesul la catul superior făcându-se prin intermediul unei scări interioare, din lemn masiv. Baza, cu ziduri solide şi compacte, era compartimentată în: bucătărie, pivniță şi spațiu de depozitare, inclusiv pentru muniții. Etajul, prevăzut – obişnuit pe două laturi – cu un superb cerdac, cu bolți sprijinite pe coloane scurte, era destinat locuirii.

În pereți erau practicate fante de tragere, iar podul, din aceleaşi motive strategice „ascundea" o cameră secretă, închisă printr-o trapă.

Decorațiunile de interior (sufragerie, salon, dormitoare..) îmbinau armonios elemente autohtone (ceramică, scoarțe, almare încastrete, lavițe cu spătar înalt...) cu cele de proveniență oriental-fanariotă (alămuri, argintărie, piese de mobilier delicat sculptate în arabescuri, corpuri de iluminat filigranate...).

Un concentrat de artă asumau şi sobele de încălzit, dispuse pe verticală şi în modele ce aduceau cu tubulatura orgilor, întotdeauna diferite de la o încăpere la alta. Întregul context ne sugerează, aşadar, un stil de viață exclusivist pentru ruralul românesc, aspect întru totul firesc, sub raport social. Proprietarii culelor, locuințe aflate în afara vetrelor de sat, erau boieri de țară, stare socială ce explică adoptarea unui atare mod de locuire, într-o perioadă când incursiunile de jaf făceau parte din obişnuit.

În loc de concluzie, este important să remarcăm pătrunderea la nord, respectiv la sud de Carpații Meridionali – pe filieră alohtonă – a *civilizației pietrei*, într-un geospațiu milenar aflat sub semnul lemnului. Datorăm, ca atare, multiculturalității, înzestrarea cu un patrimoniu habitual de excepție, identificat în ceea ce putem numi „Transilvania Săsească" pe de o parte şi registrul oriental al culelor, pe de altă parte.

[18] În prezent se păstrează mai puțin de douăzeci de cule, cele mai bine conservate integrând Complexul de la Măldărești.

Interiorul locuinței

Accentele vor cădea pe organizarea funcțională şi pe elementele de decor interior, particulare celui mai longeviv tip de locuință, acela cu casă şi tindă.

Numai acceptând faptul, că alături de „*moşie*", casa constituia universul existențial al țăranului, putem avea înțelegerea pentru concentrarea tuturor utilităților cotidiene (destinate repaosului şi activităților de țesut, cusut, cioplit, curelărit ş.a.) într-o singură încăpere.

Ori, tocmai această poli-funcționalitate trimitea la o selecție riguroasă, cu reținerea acelor elemente care pe lângă un potențial maxim de valorificare, să dispună de capacitățile necesare articulării „*subansamblurilor*" într-un sistem habitual confortabil, practic şi intim.

Din acest punct de vedere, într-un interior clasic, erau identificate ca subansambluri cheie: *colțul cu vatra; colțul cu patul*; *partea de dinainte cu masa şi lădoiul; colțul cu lavița şi lada de zestre; respectiv colțul cu blidarul.*

Între acestea, *vatra pentru foc („cuptorul cu corfă")* se instituia prin multiplele valențe (sursă de lumină şi căldură, loc de preparare a bucatelor, zonă predilectă de comunicare, de muncă, de odihnă etc.) drept centru de maximă convergență umană şi materială. Ei îi revenea ca atare, funcția de socializare la vârf a celulei familiale, implicit a comunității, relațiile interumane fiind – în lumea satului - deosebit de dinamice şi apropiate.

Poziția sa, în cadrul locuinței era delimitată de peretele comun cu tinda şi peretele din spate al casei.

În continuare, se înşirau, obişnuit, o *laviță* şi apoi *patul*, pe care-l găsim, în funcție de zonă, într-un design simplu, rudimentar chiar, sau într-o formă bogată de prezentare, de tipul „*patului cu culme*".

Găteala patului, era una specială în zilele de sărbătoare, când respectivul colț, prin varietatea decorațiunilor expuse (părătare; lipideauă cu cipcă; cuverturi de lână viu colorate; țoluri în doage, sau carouri; perne mari cu alesătură la un capăt etc.) capta atenția, fiind zona cea mai reprezentativă sub raport estetic, dar şi de diagnoză pentru hărnicia gospodinei.

Valoarea decorativă a acestui subansamblu, era amplificată – pe verticală – de prezența *rudarului*,(prăjină – în Bucovina) o stinghie lungă de lemn, fixată deasupra patului, pe care erau aglomerate – într-o devălmăşie studiată - *ştergare de rudă* alături de alte velințe prețioase şi articole de îmbrăcăminte, toate exuberând o cromatică vie, armonioasă.

Subansamblul: *masă-scaune-lădoi* se detaşa ca spațiul cel mai bine pus în lumină al casei. Prin această localizare privilegiată, central-frontală, sau altfel spus „sub fereastră" se sublinia unitatea de monolit a familiei, actul de luare al mesei (marcat la rându-i de ritualuri şi gesturi sacre) ataşându-şi profunzimile discuțiilor, a „rosturilor" familiei.

Ca element tehnic, *masa*[19] era concepută să răspundă unor trebuințe multiple. De formă predominant pătrată, cu o tăblie sau două, avea adaptat – în funcție de înălțime – *lada* sau *puiuțul* imediat sub blat, iar la bază, *podişorul* pentru vase.

Precum în cazul patului, şi pentru masă erau abordate două tipuri de găteli, *una cotidiană* – redusă la o față de masă simplă, țesută din cânepă sau in, vrâstată – pe poale cu şire în culori de roşu, albastru sau negru –şi, o *alta festivă*, când peste velința de pânză, bordurată cu cipcă sau ciucuri şi decorată cu benzi integrate de dantelă, se suprapunea o față de masă din lână, cu o cromatică vie şi motive obişnuit fitomorfe.

Pregătiri deoesbite, ritualice, erau consacrate „*mesei de Crăciun*", când sub fața de masă se aranjau paie - simbol al „sfintei iesle", iar pe masă, pe lângă nuci şi mere – daruri sacre pentru *moşii de iarnă* – se aflau obligatoriu, vin şi colaci mari împletiți din făină albă de grâu, cu trimiteri simbolice la „*trupul domnului*"; „*sângele domnului*"; „*pielița domnului*"...

---

[19] Cu rădăcini ancestrale în cultura populară *masa rotilată*, adică masa rotundă, sub formă de cerc, se detaşa ca mobila cea mai importantă a casei, având un caracter sacru. Aici se mănâncă, se aşază darurile pentru colindători, printre care nelipsitul colac, tot o roată (din slavul *kalo*=roată) sau un simbol solar; masa devine altar pentru cununie odată cu ocolul mesei şi azvârlirea în sus a colacului, de către mireasă; locul unde este aşezat mai întâi copilul botezat etc. Pe masă se aşază alimentele ritualice specifice fiecărei sărbători a anului: *turtele nedospite, colacii, pupezele, colindeții, carnea de porc, cârnații, coliva, dar şi pomul funerar, bradul, iedera etc.* Aşadar, pe masă putea să fie aşezat şi *pomul răzmurat* (mărul) cu poame solare ce reprezintă bogăție, sănătate, belşug pentru holde... (A. Bodiu - 2004)

Tabloul ritualic, era întregit prin buştenii mari ce ardeau în vatră şi a căror lumină (însăşi esența vieții) trebuia vegheată şi întreținută pe toată durata nopții, apreciată ca fiind cea mai lungă din an.

Răspândirea largă a meselor înalte şi pătrate, nu excludea prezența unor varietăți precum cea dreptunghiulară, sensibil mai joasă, ori măsuța scundă din lemn, cu blat rotund situată de regulă lângă vatră şi destinată copiilor.

Scaunele asociate meselor, etalau un spectru şi mai larg de forme şi dimensiuni: joase şi înalte, cu spătar şi fără spătar, ornamentate sau simple.

În spatele mesei, pe locul de sub geam, prins între colțul cu patul, respectiv cel cu lavița, se afla rânduit *lădoiul înfundat* şi cu spătar, obişnuit compartimentat în două căsulii sau lădoaie, destinate a păstra unul – pâzeturile, iar celălalt – articole de îmbrăcăminte.

Această piesă, introdusă în uz relativ târziu (primele decenii ale secolului XX) a fost precedată de o serie de lavițe în diferite stadii evolutive, începând cu forma cea mai arhaică – o margine de lemn fățuită, sprijinită pe picioare bine înfipte în pământ. Şi-n acest caz, dubla funcționalitate este verificată în raport cu alternanța *noapte* (loc de dormit)/*zi* (loc de aşezare la masă, a celor mai respectați membri ai familiei).

Rânduiala pe peretele dinspre curte începea fie cu un *al doilea pat*, fie cu *o laviță mai lungă*, la capătul căreia trona, probabil cea mai prețuită piesă ca utilitate şi valoare artistică.

Este vorba despre *lada de zestre* ce însoțea în mod obligatoriu pe tânăra femeie intrată în casă prin căsătorie. În ea erau păstrate rufăria cea bună, hainele de sărbătoare, ştergarele de coşarcă, alte articole textile ori de îmbrăcăminte.

Dacă forma acesteia era aproape universal paralelipipedică, celelalte dimensiuni, lucrătura (lemn pictat, lemn sculptat, lemn încrustat şi pictat etc.) şi decorațiunile (geometrice, fitomorfe) reflectau diferențieri de zonă geografică, de stare socială, dar cel mai adesea de centru meşteşugăresc şi chiar de meşteşugar, fiecare meşter lădar utilizând drept semnătură un set de însemne proprii.

Amintim în acest context, ca prim centru de distribuție pentru Chioar, satul Plopiş, ori pentru ținuturile Sălajului: Plopiş, Preuteasa, Brebi, Trestia, Hida etc.

Colțul de după uşă, era rezervat celui mai restrâns, dar mai bogat în detalii, subansamblu. Elementul central îl constituia *podişurul pentru vase şi alimente*, satelitat de *blidar, lingurar, sălăriță,* diferite polițe şi cuiere pentru vase, ulcioare, cofe etc.

Între alte elemente distinctive, unele prin funcționalitate altele ca estetică, recunoaştem:

- *băbuia* – un amplu coş piramidal din bârne de lemn şi care situat în pod, capta fumul evacuat de către vatră, prin tindă. Principiile tehnice şi construcția în sine, plasează „*băbuia*" sau „băbătaia" în poziția de veritabil precursor al hotei actuale;
- *meşter-grinda* se constituia – prin dimensiuni şi poziția de ax central – în pilonul de susținere a tavanului. Acest rol primordial, se prelungea apoi în plan decorativ, dar şi de istorie a culturii populare, prin diversitatea şi importanța inscripțiilor dăltuite pe ea. Prin cuie de lemn la început şi cârlige metalice mai târziu, erau atârnate de meşter-grindă ulcioare ceramice, mănunchiuri de ierburi investite cu proprietăți terapeutice şi/sau magice, opaițe şi chiar icoane pictate pe lemn sau sticlă;
- *fereastra* – prinsă în ancandramente de lemn, de o eleganță simplă şi aerisită, întrupa ca spațiu de focalizare al luminii, însăşi *sufletul* casei;
- *icoanele, blidele şi ştergarele de cui* – accesorii cu atribute spirituale şi estetice de prim ordin, erau concepute pentru a armoniza proporțiile, dar şi un mod de viață auster, determinat de adaptarea habitudinilor la un spațiu unic de manifestare.

*

Odată cu apariția celei de a treia încăperi – la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX – devine tot mai acută nevoia unei decelări clare a utilităților – în clasa celor cotidiene, respectiv în

categoria „lux" sau de ocazie. Cele două case – înfățişate de majoritatea planurilor ca fiind de o parte şi alta a tindei primesc, funcții autentificate prin sintagmele: *casa de locuit* în revers cu - *casa bună*, ori – *odaia curată*, *casa de dinainte, odaia frumoasă* etc.

Tot în intervalul amintit, se petrece o modificare substanțială în organizarea interiorului, prin transferarea „*cuptorului cu corfă*" în tindă. De acest eveniment se leagă apariția *sobei oarbe*, un artificiu arhitectural genial pentru civilizația rurală – ce va permite încălzirea odăii frumoase, concomitent cu păstrarea unei curățenii desăvârşite. Practic, energia termică era captată din organismul vetrei, printr-un fel de apendice, clădit pe peretele comun odăii bune cu tinda.

Mutații similare a înregistrat şi tinda, transformată dintr-un spațiu destinat inițial, depozitării inventariului gospodăresc, într-unul de preparare a hranei, loc ce îşi ataşează rapid şi funcția locuirii.

*

Unitatea estetică a satului tradițional era pregnant subliniată de unitatea cromatică a construcțiilor, spoite (zugrăvite) dominant în culori de alb şi albastru închis (mneru).

Eventualul efect de monotonie, era eludat prin lipirea plintei (partea de sub pridvor a casei) cu humă (un amestec omogen de argilă marnoasă, bălegar şi apă). Baza construcției apărea astfel centurată de o tuşă închisă, fapt ce în plan estetic verticaliza proporțiile, iar în plan funcțional – prin comportamentul rezistent la umezeală – conferea un plus de protecție.

Accente de rafinament şi căldură punctau apoi, ancandramentele în lemn, de la ferestre şi uşi; pridvorul generos ornamentat şi, nu în ultimul rând, îmbinările terminale ale bârnelor[20] din pereți, strunjite sub formă de coadă de rândunică sau capete stilizate de cai – motivul din urmă fiind asumat ca insemn solar.

---

[20] În spațiul nostru de locuire, tehnicile de îmbinare a bârnelor la casele de lemn poartă denumiri diferite, precum: *în cheotori,în şoşi, în căței, bătrâneşte, în amnare, nemțeşte* sau *în coadă de rândunică.* Acestui context îi putem asocia şi tehnica construcției din bârne rotunde, numită plastic, *stâneşte*, dată fiind frecvența prezenței ei la unele stâne din Carpați.

Șura şi găbănaşul, acareturi fundamentale în funcționalitatea gospodăriei

A doua componentă, ca importanță, în cadrul gospodăriei (transilvane) este *şura,* element marcat – funcțional şi structural – de cele mai profunde transformări.

Evoluția se face de la şurile propriu-zise de secol XVIII, cele care îşi ataşează – spre începutul veacului XIX – grajdul pentru vite mari sub acelaşi acoperiş, dar cu intrare pe latura îngustă, în opoziție cu mai amplul acces în şură. În această etapă, poarta şurii este realizată din nuiele împletite, la fel cu gardul ce împrejmuia gospodăria.

Pentru acesta din urmă, structura de rezistență era dată din pari groşi de lemn, ascuțiți la ambele capete – şi cel înfipt în pământ (pregătit prin ardere şi smolire să reziste umezelii) şi cel superior, înălțat deasupra îngrăditurii cu aproximativ 10 cm (un lat de palmă). Treptat, aceste capete ascuțite vor fi substituite printr-un acoperiş în două ape din paie, şindrilă sau draniță.

Ulterior, după 1850 – în Țara Chioarului, de exemplu - sub influența *şurilor de Codru* planul acestor unități suportă transformări radicale. Astfel, acoperişul se supraînalță pentru a conferi podului un plus de spațiu pentru depozitarea fânului, iar la o margine, uneori chiar la amândouă apar *poieții*le pentru vite. De această dată, intrarea este prevăzută pentru toate, pe aceeaşi latură.

Poarta (căputul) şurii, largă şi înaltă, este confecționată din lemn, bogat ornamentat prin traforare, ori prin aplicare de şipci. Motivele decorative sunt variate. Ele distilează prin geometrii clare, reprezentări stilizate ale soarelui, vieții şi luminii, dublate într-o undă cu limpeziri de baroc autohton de elemente fitomorfe (vreji, frunze şi flori de pepeni ori de floarea-soarelui, viță-de-vie cu ciorchini, spice de grâu); zoomorfe (motivul căprioarei, al calului şi „dinții de lup" detaşându-se prin frecvență); avimorfe şi antropomorfe.

În ultimele decenii, la unul din capetele şurii s-a adăugat bucătăria de vară, profilul unității fiind acum de tipul – locuință – şură – grajd – dispuse pe latura din spate a curții.

Funcția de bază a şurii, este secondată şi de un important *rol social* manifestat ocazional. Spațiul ei generos găzduia în sezonul rece, *hora satului* – de unde şi consacrata sintagmă „*hora la şură*", apoi reuniuni prilejuite de nunți, înmormântări, clăci ş.a. În perioada caldă, tot şura - mai concret podul ei - prelua (în cazul familiilor numeroase) funcția de dormitor.

*

Găbănaşul sau cămara, se constituie într-o piesă independentă şi indispensabilă pentru multe gospodării, destinată a păstra în condiții optime – ferite de foc, căldură, umezeală, fum etc. un complex de produse agro-alimentare (cereale, făină, leguminoase, preparate din lapte – bărbânțele cu brânză, oalele cu lapte prins şi/sau groştior, produse ale stupului, horinca, vasele cu silvoiță, afumăturile etc.) şi textile (articole de îmbrăcăminte, ştergare, velințe pentru pat – lipideauă din cânepă, in sau bumbac, țoluri din lână).

În majoritatea situațiilor, sub găbănaş se afla pivnița semi-îngropată, unitate ce – de pe la mijlocul sec. XX – devine componentă integrată locuinței.

Modul de valorificare a acestei incinte şi importanța sa, sunt o consecință directă a mediului termic, relativ constant întreținut.

Proprietatea respectivă îşi verifică din plin eficiența în perioada rece, când sunt ferite astfel, de pericolul înghețului, produse de bază ale programului alimentar, precum cartofii, ceapa, usturoiul, curechiul verde şi murat, ludăii, rădăcinoasele (inclusiv cele de nutreț) ş.a.

Un plus de securitate survenea – îndeosebi la produsele perisabile – printr-o învelire suplimentară sau chiar îngropare, în pământ nisipos.

De altfel, acolo unde pivnițele lipseau, păstrarea cartofilor, de exemplu, se realiza în gropi, prevăzute cu un pseudo-acoperiş din nuiele (leasă), acoperit la rându-i cu material vegetal (jupi de tulheni, snopi de paie) ori cu pământ.

Similar, vara, răcoarea pivniței prelungea durata utilizării, în condiții bune de calitate, la vin, murături, poame, ori la unele produse secundare rezultate din prepararea laptelui (zăr, jintuială, urdă ş.a.).

Diversitatea utilităților era marcată şi în plan estetic, găbănaşul fiind o replică în miniatură a locuinței, de aici, şi prezența atât de particularei prispe, bogat ornamentată prin stâlpi de pridvor.

În ceea ce priveşte materialul de construcție, se păstrează ca element dominant lemnul, însă intervin în mod semnificativ piatra la pereți şi, draniță sau şindrilă la acoperiş – prima aleasă din considerente termice, iar a doua pentru rezistența sporită la incendii.

ACTIVITĂȚI ECONOMICE DE BAZĂ ȘI MEȘTEȘUGURI. OBICEIURI ȘI TRADIȚII DIN CICLUL MUNCII

Dimensiunea economică – considerată în permanență şi fără echivoc guvernatoare autoritară a oricărei societăți, indiferent de stadiul evolutiv atins – se situează pe o poziție combatantă în raport cu etnografia, prea puține rămânând astăzi deprinderile productive, ce mai poartă valori materiale ale trecutului.

Culpabilizate ca desuete şi noneficiente, trebuie recunoscută în favoarea lor, marea capacitate de a se armoniza cu natura, cu canoanele impuse de un mediu imprevizibil, dar deosebit de prompt în reacții.

Din această perspectivă, societatea tradițională rurală, a avut discernământul de a-şi jalona modul de viață prin cutume, ce intersectau într-o zonă comună de interes, nevoile materiale şi reperele spirituale.

Numai respectând o astfel de ordine, a fost posibilă timp de secole, menținerea unui echilibru vital (pentru om şi mediul său de viață) între ramurile exponențiale ale economiei agricole: *cultura plantelor* şi *creşterea animalelor*.

Că aşa au stat lucrurile – o probează balanța toponimelor de hotar (*țarină, ogor, imaş, izlaz, cosălău* ş.a.) vii încă în memoria colectivității, dar şi incidența redusă – sub raportul geomorfologiei dinamice – a proceselor actuale de versant.

În schimb, escaladarea fără precedent a progresului tehnic, a provocat şi aici o sumă ridicată de pierderi, îndeosebi la nivelul infrastructurii, fiind scoasă din uz aproape toată gama instalațiilor tehnice țărăneşti, apoi mijloacele de tracțiune specifice, precum şi uneltarul agricol, viticol, piscicol, apicol, meşteşugăresc etc.

În aceste condiții, abordarea de față îşi propune reținerea acelor activități şi practici, care incomplet dezrădăcinate pot fi revalorizate ca

părți ale unor domenii economice de actualitate: agricultură ecologică; turism rural; arhitectură; design şi amenajări interioare, gastronomie, artizanat ş.a.

Cultura plantelor

Chiar dacă, profilul economiei agricole a balansat constant spre un specific pastoral, cultura plantelor s-a distins dintotdeauna prin forța de concentrare a disponibilului de energie umană, începând firesc cu efortul reclamat de obținerea terenurilor agricole, în special a „țarinii". Tehnicile utilizate au fost cele comune întregului spațiu național, de aici şi uimitoarea unitate a fondului toponomastic de hotar, denumiri precum *pârjol, hăitaş, arsură, runc, laz, săcătură* ş.a. fiind nu numai deosebit de frecvente, ci şi unanim acceptate.

Urmărite atent, tradițiile specifice relevă categorii de activități; de practici, inclusiv de tehnici agricole *active*, respectiv *pasive*, latente.

Amprente mai bine conturate poartă în acest sens acțiunile calate pe fazele majore ale ciclului agricol, destinate: *pregătirii pământului prin îngunoiere*; *aratului¸ semănatului*, *prăşitului*, *culesului* şi *depozitării produselor.*

Toate acestea trebuiau obligatoriu să respecte anumiți timpi de execuție, indicați prin varii semnale: o devălmaşă alcătuire de semne ale naturii şi sărbători creştine, ce rezonau în *calendarul popular* (înfloritul spinului; cântatul cucului sau Blagoveştenie; starea de umezeală a pământului – prin veche rânduială semănăturile de primăvară puteau începe doar când stând pe pământ „curul nu trăgea apă", cum musai semănatul de toamnă trebuia încheiat cu două săptămâni înainte de Sânmihai; Nunta Urzicilor (7 aprilie), Sângeorzul sau Anul Nou al Oilor; Rusaliile; Ispasul, Sânzâienele sau Sântion de Vară; Circovii de Vară şi Măria Măcinica – marcau pe 16, 17 iulie Miezul Verii; Ziua Crucii, Schimbarea la față; Vinerea Ciumii; Sânedru sau Ziua Soroacelor (26 octombrie) etc.

Că munca pământului, reprezenta de departe chintesența vieții țăranului, ne-o dezvăluie şi practica substituirii datei calendaristice de naştere prin sintagme de tipul: *pe vremea aratului*, *pe vremea săpatului la*

de-al doilea, pe vremea secerişului, în vremea otăvii, în vremea culesului etc. – activităţi agrare reper, sau de măsură a scurgerii, *cu rost* a timpului.

Prezentul mai păstrează din plenitudinea material-spirituală a acestor activităţi, doar prima valoare, încărcătura social-spirituală fiind aproape complet anihilată.

Ca atare şi acum, se îngraşă pământul prin îngunoiere sau târlire; şi acum se ară şi se grapă respectându-se timpii consacraţi şi chiar utilizând atelaje agricole tradiţionale; şi acum semănatul se mai face prin împrăştierea cu mâna din sacul înodat pe sub braţ şi gât, ori pe rânduri cu sapa; secerişul se face încă cu secerea şi coasa, spicele se leagă în snopi, iar snopii se adună în „*cruci*", iar apoi în *căi*... dar, desfăşurarea lor presupune doar muncă, o muncă aridă lipsită de fast, de bucurie, de sărbtoare.

Ţăranul când seamănă nu se mai grijeşte ca pentru Biserică; ceremonialul- sărbătoare al *Tânjelei* – prin care se cinstea vrednicia – a fost uitat; *Vlojoiul* sau *Udătoriul* nu se mai arată pe uliţi de sat, pentru a invoca fertilitatea; *secerişul* nu se mai face cu *ceteraşi* şi nici nu se încheie prin *ospăţ* şi *Hora Cununii*; s-au stins *clăcile* de treierat sau de desfăcatul mălaiului; doar accidental se mai culeg *buruieni* de leac de Sânziene; merele nu se mai culeg musai de Ziua Crucii etc.

La fel, lipseşte din peisajul satului, cânepa întinsă pe garduri la uscat şi, sunt tot mai rare şiragurile de *poame uscate*, ori de *tipăruşi roşii* (ardei) atârnate la streşini de case.

Important rămâne faptul, că o parte din universul acestor *îndeletniciri-ceremonial* pot fi readuse în atenţie ca elemente de forţă ale turismului rural.

*

Fără a fi percepute în adevărata lor dimensiune, mutaţii tranşante au afectat plaja tipologică a plantelor cultivate, atributul de tradiţional caracterizând, între cereale, nu porumbul – majoritar ca pondere – şi, nici chiar grâul ci, orzul, ovăzul, secara, hrişca, arpăcaşul, alacul alb şi roşu.

Din categoria leguminoaselor pentru boabe a rămas în rutina cultivării fasolea şi parțial mazărea, fiind de tot uitate bobul, lintea, meiul. Situații similare particularizează seria plantelor tehnice şi de nutreț, prin renunțarea la cânepă şi in, ori la timoftică, ghizdei, sparcetă, firuță ş.a. Pentru acestea din urmă, investite cu un potențial nutritiv dar şi cu o capacitate ridicată de recuperare a solului prin refacerea fertilității, există şanse reale de reviriment.

Evoluția în ascensiune a comerțului, a avut ca revers, amputarea treptată a *culturilor de rafinament* – plante aromate şi medicinale, prelucrate casnic sau în mici manufacturi sub formă de pulberi aromatizante, alifii, tincturi, diferite esențe florale (apă de flori) etc.

Din acelaşi considerent, s-a renunțat treptat la cultivarea hameiului, plantă din care – la început de secol XX – se mai ştia prepara *berea de casă*, uzual folosită ca băutură şi aliment.

Mai puțin afectat de transformări a fost segmentul legumicol, unde varza, cartoful, sfecla, ridichile, ceapa roşie, aiul (usturoi), pătrunjelul, tarhonul, leuşteanul ş.a. se bucură şi acum de aceeaşi unanină prețuire.

În ceea ce priveşte uneltele agricole, asistăm încă la un mariaj echilibrat între mijloacele de lucru clasice şi cele mecanizate – acestea din urmă, materializând în principal lucrări mari, de anvergură, precum *aratul* şi *însămânțatul*.

Acolo unde relieful intervine prin pantă şi un grad avansat de frământare, iar proprietatea agricolă, în general mică, este suplimentar fragmentată de diversitatea largă a exploatațiilor – cele două operațiuni se execută şi acum în maniera tradițională.

Un exemplu tipic ni-l oferă *Dealul Prelucilor*, din Țara Chioarului unde „*caroiajele*" restrânse destinate culturilor de câmp (porumb, secară, grâu, cartofi, chiar floarea soarelui) se ară cu *plugul cu cormană schimbătoare* şi *brăzdar simetric*, iar afânarea şi mărunțirea pământului după semănat, se face tot cu *grapa* - o grapă însă situată pe o scară intermediară de evoluție, dată de înlocuirea dinților de lemn cu piese metalice.

Similar este cazul plugului care-şi păstrează ansamblul componentelor din lemn (grindeiul, coarnele, plazul, bârsa, cormana, cucura), cu excepția brăzdarului şi cuțitului – din fier. Subliniem, că această tehnică agricolă era manufacturată aproape integral în atelierele meşterilor locali, lemnari şi fierari (căuaci). Aceleaşi ateliere realizau ca producție de fond şi restul uneltarului agricol, ce se detaşa printr-o frecvență mult ridicată a utilizării. Este vorba de sapă, hârlețe, seceră, coasă, furcoaie, greblă, pleditoare sau *țăruşă*, ştiocă etc.

Prin urmare, activități majore, precum prăşitul (de două ori la porumb şi cartof, de trei ori la vie), plivitul grâului, recoltatul grâului şi, în special cositul, se realizează şi acum cu mijloace şi în tipare consacrate de secole, de civilizația rurală.

O problemă delicată a ridicat-o dintotdeauna, depozitarea, implicit conservarea produselor pe durata sezonului rece. Pretențiile distincte – pentru un optim de condiții – reclamate de natura particulară a fiecăruia, s-a soluționat prin formule dintre cele mai variate şi ingenioase: *coşare* – pentru porumb; *lădoaie mari de lemn* (săsiece) – pentru boabele sau făina de grâu, secară, orz, ovăz; *coşuri de nuiele* lipite în interior – pentru fasole, floarea sorelui, semințe de bostan, poame (fructe uscate) etc. Pe ultimele, le găsim şi acum (uneori alături de mai arhaicele *budii* - trunchiuri scobite) într-un evantai larg de dimensiuni – în podurile caselor – deosebite fiind cele care prin proporțiile generoase au necesitat o asamblare prealabilă definitivării acoperişului. Tot podul, prin ambientul specific creat – fum, aer cald, ventilație – se constituie în locația privilegiată pentru ştiuleții de porumb (cucuruz), cultură prin tradiție reprezentativă în zonele colinare şi de deal, prin suprafața mare destinată (peste 50% şi-n actual).

Cartofii, abandonează incinta redusă a gropilor, în favoarea adăposturilor în pivnițe, iar nutrețul (fân, paie, otavă, învăluituri etc.) se păstrează fie în podul şurii, fie în ocolul aferent, sub formă de clăi, stoguri, sau mai recent în *fânare*.

Tulhenii (cocenii) de porumb (folosiți cu predilecție în hrana ovinelor), legați în *jupi*, se clădesc piramidal în jurul unui par de sprijin, lung şi gros, din lemn. Baza lor servea ca adăpost pentru bostănoase.

Creşterea animalelor

Geografia teritoriului, coroborată cu nevoile cotidiene ale omului pentru muncă, hrană, îmbrăcăminte şi încălţăminte, au determinat o dezvoltare timpurie a sectorului zootehnic, rolul său fundamental în economia rurală fiind probat, şi-n actual, de ponderea ridicată a păşunilor şi fâneţelor.

Pornind de aici, se verifică o surprinzătoare concordanţă în timp, în ceea ce priveşte structura tipologică de bază a şeptelului, aproape egal disputată între sectoarele *bovinelor*, *ovinelor* şi *porcinelor*, la care se asociază – pe paliere distincte ca importanţă şi ca număr - *cabalinele, caprinele, păsările de curte, stupii* etc.

Se filtrează ca atare, un set de premise ce investesc în consacrarea tradiţiei pastorale, bine aspectată, îndeosebi de oierit.

S-a pierdut în schimb obiceiul *creşterii libere a porcilor* – probabil pe fondul eradicării în masă a pădurilor de stejar, precum şi cel al *creşterii cailor în herghelii (steavă de cai),* aici, factorul principal inhibitor fiind colectivizarea.

Aşadar, *păstoritul* asumă în prezent, acea valoare a unicităţii şi originalităţii generată de cumularea unor rânduieli arhaice, puţin fragilizate de confruntarea cu noul. Ne-o dovedeşte aceasta, dintr-un început *graiul* sau *limbajul stânii*, ce vehiculează activ, aceeaşi termeni specifici – unii de origine cumană (cioban, baci, stână, strungă, brânză, urdă, zăr, comarnic, ciorâng ş.a.) ca în urmă cu 2000 de ani.

La fel de înrădăcinate în timp sunt: obiceiul „*Măsurişului*", numit şi „împreunatul oilor" sau „formarea stânii"; apoi organizarea stânii; inventariul stânii; tehnicile de preparare a laptelui; alte datini – impuse de particularităţile sistemelor de păstorit.

Pentru multe areale, condiţiile de mediu, au facilitat generalizarea unui *păstorit agricol local*, *cu stână mutătoare în hotarul satului*, formulă mixtă de creştere – în turmă vara şi în stabulaţie proprie – iarna. Sistemul dat, developează, credem noi, cel mai pregnant relaţiile intime derulate, între cultura plantelor şi creşterea animalelor, definitorii pentru cultura mixtă extensivă din zona colinar-submontană. Argumentaţia,

este întărită de imixtiunea restrânsă a unui oierit transhumant, practicat de proprietarii – *mai bine avuți* – din sectoarele pericarpatice interne („mărginimile" transilvane) şi externe.

În funcție de mărimea populației de oi, existau în fiecare sat, de la una, la două sau chiar trei turme, identificate ca fiind ale *josenilor*, ale *susenilor*, ale *mijlocenilor*, ale *gugolenilor* ş.a., în acord cu individualizarea comunității rurale pe *vecinătăți.* O astfel de turmă, ce aduna obişnuit între 150-200 de capete, era dată în grija unui păstor (cioban, păcurar, baci) tocmit de către gazde (sâmbraşi), ori de reprezentantul acestora (şeful de turmă), în baza unui *târg* – ținut în Vinerea Mare (14 octombrie). Termenii înțelegerii, odată stabiliți de părțile implicate, erau cu strictețe respectați pe toată durata *anului pastoral*, care debuta pe 23 aprilie de Sfântul Gheorghe (în credința poulară – zeu al vegetației, protector al cailor, vitelor şi holdelor) şi se încheie de Sfântu Dumitru (Sânedru) pe 26 octombrie.

Împreunatul oilor, cunoscut sub diverse denumiri, impuse de personalitatea comunităților locale (*Sâmbra Oilor, Măsurişul, Ruptul Sterpelor, Băgatul Oilor pe Brânză* etc.) se detaşează, în viața social-economică a comunității rurale, ca fiind cea mai percutantă activitate din timpul anului agro-pastoral, de unde şi transcederea ei, într-un plan ritualic, ceremonial.

Ziua împreunatului – satele avându-şi prin tradiție consfințită o zi a săptămânii (joia de exemplu bucurându-se de considerația unei zile fatidice) – era precedată de un păşunat temporar, de 3-4 săptămâni în hotarul satului, când turma aduna fără deosebire oile cu lapte, mieii, sterpele şi berbecii. Obişnuit, în ultima săptămână a intervalului, oile de lapte erau răsfățate printr-un program alimentar special, abundent în nutrienți stimulatori ai lactației (cocoşi de porumb, tăieți furajeri în amestec cu tărâțe etc.).

În ajunul măsurişului – se proceda la aşa numitul *ales al oilor*, când mieii erau definitv separați de mame.

Marea zi a *împreunatului,* se deschidea la prânz, prin *mulsul oilor*, primul act dintr-o serie de importante momente.

Părtaşii turmei, în ținută de mare sărbătoare, cu vasele pentru muls *împănate* cu flori şi mănunchiuri de leuştean ori busuioc, îşi adunau mânzările într-un loc dinainte stabilit, de regulă în vatra satului, unde sub o atentă supraveghere – pentru a fi eliminate orice suspiciuni, precum înmulțirea laptelui cu apă – bărbații, asistați şi ajutați de membrii familiei, mulgeau cu îngăduită răbdare, până la ultimul strop de lapte.

Fig. 16 – *Linguri de măsurat*

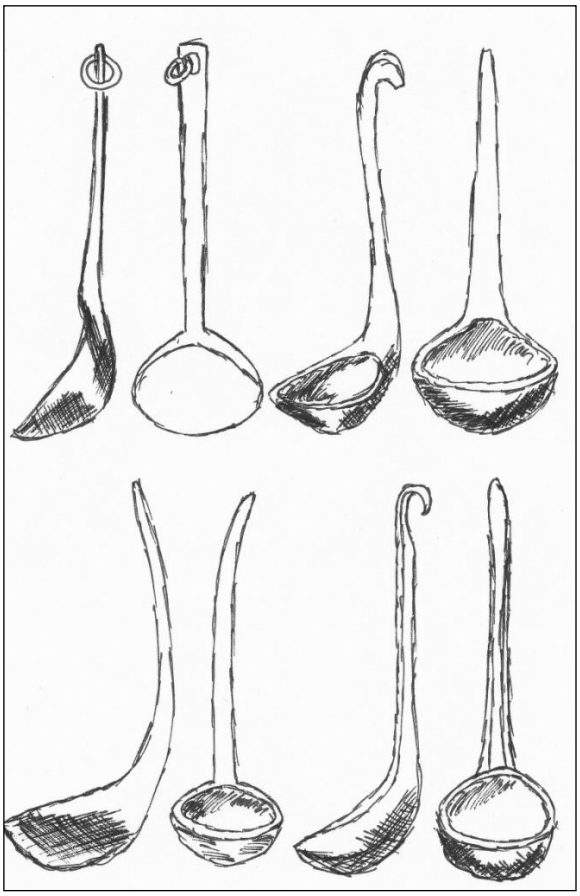

Al doilea moment, era *măsuratul laptelui.*

În funcție de cantitatea de lapte mulsă, cunatificată prin unități de măsură specifice (răboj, carâmb, cupă, litră, fele (0,5 l), fârtai (0,25 l), deț (0,10 l), lingură), fiecare gazdă se regăsea pe o scară ierarhică, locul ocupat indicându-i atât cota de lapte ce-i revenea în timpul anului (20 de cupe, pentru o cupă de lapte mulsă la „Măsuriş"), cât şi ordinea în „*rândul de lapte*". Ultimul aspect, poate fi evaluat ca o specificitate a păstoritului agricol local, constând în preluarea – în zilele arondate – de la *stână*, doar a *laptelui* şi nu a unor *produse derivate* - caş., brânză, urdă, telemea, jintiță ş.a.). *Mersul după lapte*, implica pentru sâmbraş, obligația de a duce mâncare pentru păcurar, implicit pentru câini, iar dacă stâna era privată de existența unei surse de apă şi, o anumită cantitate din acest prețios lichid. Transportul se făcea în *ciubere* special adaptate încărcăturii pe măgar.

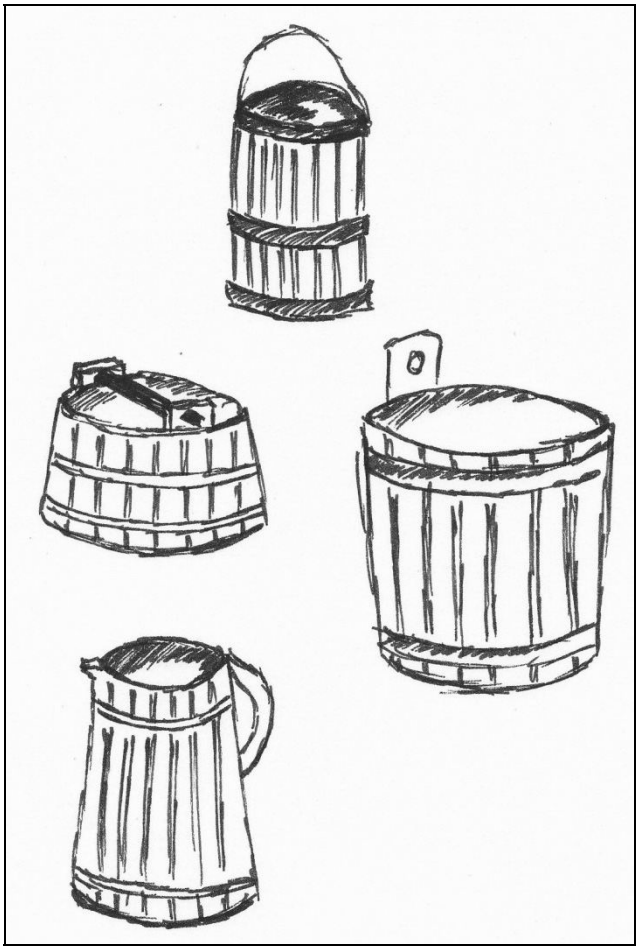

Fig. 17 – ***Vase de lemn din inventarul stânii***

Fără a intra în amănunte, evidențiem că actul „Măsurişului", în general şi al *„măsuratului*", în special, reflectă probabil cu cea mai mare elocvență – sistemul de relații social-economice, „țesut" în cadrul comunităților tradiționale.

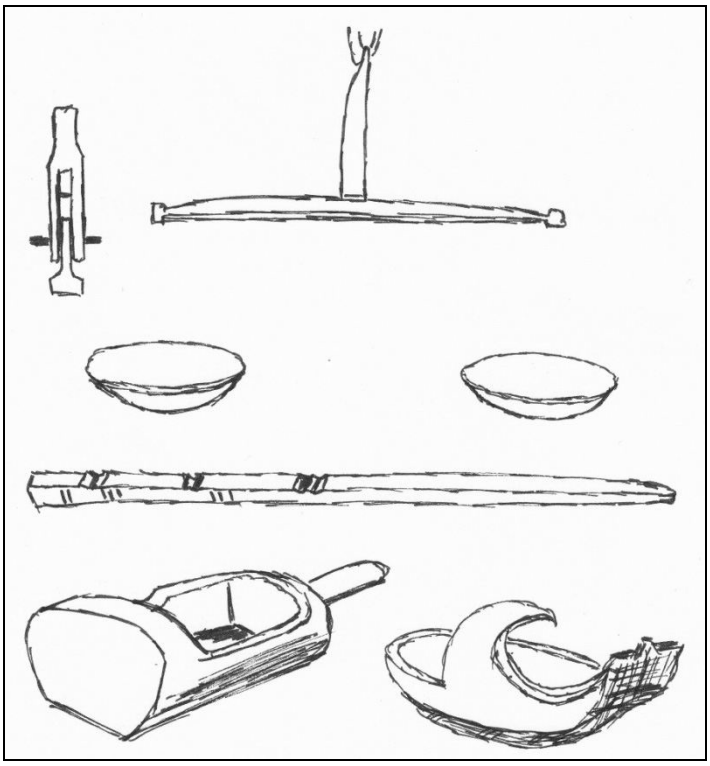

Fig. 18 – ***Instrumente de măsură din inventarul stânii (cumpănă cu taljere, balanță pentru lână, țâncuşă de măsurat lapte, căuce pentru tărâțe şi sare)***

Era momentul de apogeu şi de bărbăție al zilei, când „actorii" – capi de gospodării – îşi dovedeau abilitățile (înțelepciune, diplomație, chibzuință, agilitate ş.a.) în înțelegeri de factură: *comercială* – vândutul sau cumpăratul de lapte; *organizatorică* – formarea stânii, stabilirea trupurilor de imaş şi a succesiunii păşunatului, mutarea staurului, însemnatul oilor, stabilirea numărului de berbeci pentru prăsilă, îmbăierea oilor şi supravegherea în permanență a stării de sănătate, asigurarea reparațiilor şi a inventarului stânii (lese, colibă, găleți de muls, ciubere, strecurători, canciauă, lămpaşe, sare pentru oi, îmbrăcăminte pentru ciobani etc.); *juridică* – stabilirea rândului la stână, fixarea sâmbriei (după rang) a personalului stânii, angajarea - după caz – a mulgaciului şi/sau ciorângului, stipularea unui statut al stânii (un cumul de norme, nuanțat în drepturi şi obligații, deopotrivă pentru

sâmbraşi şi păstori); *apotropaică* – săvârşirea unor străvechi datini şi ritualuri precreştine şi/sau creştine, cu rol în menținerea *stării de bine* la stână.Actul final, rezona într-o autentică sărbătoare, cinstită cum se cuvine, prin ospăț, joc şi horă.

*

Elementul de noutate, pentru unele reuniuni câmpeneşti, este conferit de suplimentarea funcțiilor tradiționale, prin atributul atractivității turistice. Astfel de nuclee polarizatoare sunt sporadice, premisele însă există şi, mai important, există modele confirmate valoric în – Oaş, Maramureşul istoric, zona etnografică Meseş etc.

*

Organizarea stânii. Chiar dacă, eludăm o detaliere riguros etnografică a oieritului – studiile de specialitate alocându-i cuvenita considerație – dorim prin puținele accente puse, reclamate îndeosebi de venerabila vârstă a ocupației şi de rolul ei în menținerea tonusului social, economic şi cultural al satului actual, să abatem atenția asupra necesității de a ne asuma fără rețineri, integritatea şi rafinamentul valorilor pastrorale, pe care numai o experiență măsurată în milenii o puteau distila. Prin urmare, este esențial să conştientizăm dăruirea cu un patrimoniu, ce în plan social echivalează cu o latură a identității noastre, iar în plan economic are disponibilitățile necesare adjudecării unei partide productive, ecologiazată prin propria natură.

Pentru spațiul intracarpatic, particularitățile orografice şi de organizare a economiei agricole, au consacrat eficiența oieritului agricol local, caracterizat printr-o pendulare de mică amplitudine. În consecință găsim aici, „stâna", într-o formă simplificată, adaptată dimensional şi structural unor necesități primare – prepararea laptelui în caş şi apoi în brânză, ori în alte produse derivate (urdă, jintiță, lapte acru ş.a.) urmând a se realiza de către fiecare sâmbraş, în gospodăria proprie.

O altă particularitate, rezidă din dubla valență a conceptului de „*stână*", atribuit atât *târlei* (sau turmei de oi) cât şi *gospodăriei pastorale* propriu-zise, constituită din *staur, colibă* şi *comarnic. Coliba* îşi restrânge,

aşadar, funcțiile, la aceea de *adăpost pentru păcurari.* Construcția în sine, este rudimentară. Acoperişul într-o apă, susținut de doi pari, şi flancurile care asigură protecția sunt încropite din materiale vegetale (paie, ierburi şi crengi) luate din spațiul imediat.

Comarnicul, în schimb, se distinge prin proporții mai ample, formă dreptunghiulară şi acoperiş în două ape, dominant din paie, fără a fi exclusă şindrila. Pentru pereți, se utilizează o împletitură din nuiele. Destinația de bază, era de *cămară* pentru obiectele şi uneltele stânii. Complementar, dar nu generalizat, spațiul servea ca *lăptărie* – laptele suportând o primă prelucrare, dar numai până-n faza de caş – şi, ca *loc de preparare a hranei păstorilor*. În acest scop, într-un colț al comarnicului era amenajată *vatra liberă*, accesorizată de ceaun şi de pirostriile din fier.

Staulul, de forma circulară sau dreptunghiulară, format din *lese* aduse de sâmbraşi – în proporție directă cu numărul de oi – îşi avea locația în pantă uşoară – în vederea menținerii uscate a *bătăturii ocolului*.

Tot printr-un şir de lese, îngrăditura era separată în două compartimente: *unul mai spațios* – pentru mânzări, prevăzut cu o deschizătură specială în dreptul strungii (locul unde de trei ori pe zi, apoi de două, şi-n final o singură dată, erau mulse oile) şi, *altul mai restrâns* – pentru sterpe.

O funcție derivată a staurului, dar importantă pe fondul tipului de agricultură practicat, era de *îngunoiere a locului*, de aici şi necesitatea firească a *mutării periodice a stânii*. Procesul de *târlire* avea continuitate în toamna târzie, când de Vinerea Mare, sărbătoare pastorală precreştină (14 octombrie) se „*slobozeau țarinile*", pentru păşunatul devălmaş şi, de asemenea se „*slobozeau berbecii în turmă*", moment plastic numit „*Nunta oilor*".

Omniprezent în gospodăria pastorală era şi, „*clinciul"* sau „*sterciuneriu"* din fața colibei (un trunchi de 2 m înfipt în pământ, cu ramurile retezate la 15 – 25 cm – „gârciuri"), pe care se agață *vasele de la stână, săcuieții cu mălai, strecurători pentru caş* şi desagii cu pâine" (Petru Dan Idu - 1999).

Intermedierea între aşteptările sâmbraşilor şi nevoile păstorilor, era realizată de către *şeful de turmă*, delegat de comunitate în virtutea unor calități cumulate: onestitate, rang social, disponibilitatea de implicare, spirit managerial ş.a.

Acesta era considerat pe toată durata anului pastoral, personajul cheie, dregătorul unei activități deosebit de bogate în conotații.

Mai subliniem, că *celula pastorală*, integrată pe de o parte dintr-o „confrerie" ierarhizată (păcurar, mulgaci, ciorâng) şi, din ansamblul componentelor materiale pe de altă parte, se detaşează în lumea satului tradițional printr-un comportament specific, clar individualizat într-o autonomie social-economică.

Pomicultura şi viticultura

Urmărirea performanțelor agricole în relație cu favorabilitățile geografice, impun ca primă opțiune, în domeniul pomi-viticol, cultura pomilor fructiferi. Mai bine avantajată de tradiție, implicit de starea de fapt, *pomicultura* – în raport cu vița-de-vie, restrânsă la o exploatație sporadică şi neglijabilă ca pondere – se ancorează într-un suport deja eficient susținț prin, câteva trupuri compacte de plantații. Nucleele respective, ar trebui privite (în scenariul viitoarelor programe de dezvoltare ale agriculturii şi a turismului rural) drept platforme de relansare a pomiculturii prin acțiuni de extindere şi chiar de intensivizare a acesteia, în areale cu oportunități speciale: Reuşita unui astfel de demers, aproape că obligă la adoptarea unui sistem operațional care să dozeze echilibrat, valorile tradiționale cu normele horticole de vârf, îndeosebi în ceea ce priveşte soiurile selecționate. În acest sens, girul timpului şi al generațiilor, trebuie respectat şi conservat printr-o continuitate de cultură a soiurilor locale de *măr* (*şovar, vergicel, citron, mere de iarnă, gutui, parmini, batulă); prun (grasă timpurie, ciorăşti, albuțe, bistrițeană lungă)*; *păr* (*roşu la miez, coadiş, stelnițioase, cu două creste); cireş* (*de mai, dronțos, ghermane*), *nuc* etc.

Mai departe, rolul normelor ştiințifice în domeniu (promovate prin şcolile de horticultură, prin centrele de cercetare ş.a.) ar fi acela de

corectă gestionare a capitolului productivității şi competitivității, atât prin instituirea unei specializări, cu scop în performarea unui număr restrâns de produse (de exemplu la măr şi nuc) cât şi prin promovarea unor soiuri agreate de piața comunității europene, tot mai exigentă şi mai selectivă.

Ataşamentul față de tradiție, îl putem, de asemenea, asocia, unor momente din viața pomului sau din ciclul fructificării. Conotație absolut specială, comportă de exemplu prin încărcătura motivațiilor induse – *actul sădirii* – o veche cutumă sintetizând esența vredniciei şi a plenitudinii vieții prin îndemnul „să construieşti o casă, să sapi o fântână, să sădeşti un pom".

Culesul apoi, la măr, se întâmpla ritualic într-o zi însemnată „Ziua Crucii", act ce plasa evenimentul într-o zonă a sărbătorii, a bucuriei, dezrobindu-l de avatarul muncii brute. Respectarea termenului, rezona însă şi în credința, că fructele mai degrabă culese sunt sortite putrezirii. În ceea ce priveşte tehnica în sine, recoltarea se făcea cu mâna sau cu *cleaşca*, un băț (botă) lung, cu unul din capete în formă de cupă, obținută prin despicarea lemnului în patru *vârste*, distanțate între ele prin două beţişoare dispuse în cruce. Merele destinate consumului se păstrau în pivnițe, rânduite pe *lese* speciale sau în podul şurii, în otavă sau fân.

Importanță majoră suscită în acest tablou, revenirea la tradițiile valorificării de durată a fructelor, sub forma *poamelor* – uscate în „*bujdeie*" şi/sau în cuptorul de pâine; *a țuicii de prune* – distilată în *horincii*; *a silvoiței de prune şi mere* – produsă prin fierbere îndelungată, fără adaos de zahăr, în căldări speciale din aramă etc. Înteres deosebit, reclamă apoi, modalitățile de păstrare şi prezentare a produseloe de gen – unde produs şi ambalaj, în mod fundamental trebuie să asume o *marcă*, o emblemă. Ca atare, pledoaria noastră se îndreaptă, după caz, în favoarea *coşercilor de nuiele* – la poame; pentru *oalele de lut* ori pentru *chibla de lemn* – la magiun; pentru *bărbânțe şi butoaie*, de diferite dimensiuni şi forme, la țuică şi vin. În ultimul caz, lemnul şi cu deosebire esența utilizată (brad, stejar, tei, dud) contribuie substanțial (luând în calcul şi valoarea timp) la rafinarea calității produsului.

De altfel, realităţile din turismul rural (cel mai în măsură prin promotorii săi să scuture colbul de pe valorile tradiţionale) confirmă o canalizare fără precedent a interesului *oaspeţilor externi* spre tehnicile şi produsele civilizaţiei populare autohtone.

Şi pentru că tradiţia poate fi construită, sau reînnodată, oportun ar fi – în plan cultural şi material – revitalizarea celebrelor reuniuni social-comerciale de toamnă (de tipul *târgurilor* sau *nedeiilor*, precum cele desfăşurate în *Vinerea Mare* (14 octombrie) – unde, multitudinea acţiunilor să fie deliberat concertată spre un simbol central: „sărbătoarea mărului"; „sărbătoarea mustului"; „ sărbătoarea cucuruzului" etc.

*

Un alt plan, extrem de bogat în elemente şi practici magico-sacre, este cel spiritual sau al identităţii culturale, unde consideraţia omului pentru *pomul sădit* – element creditat ca purtător de energii vitale – transcede într-o sferă a cultului propriu-zis.

Găsim astfel, pomul stilizat, încrustat în lemn şi lut; apoi cusut ori brodat pe veşminte şi velinţe; crengile de cireş şi măr (puse ritualic la înflorit pe şase decembrie) au întruchipat primele sorcove („să trăiţi să înfloriţi, ca un măr, ca un păr, ca un fir de trandafir...") şi au constituit laitmotivul celor mai vechi colinde „flori dalbe flori de măr".

Un alt reper de veneraţie pentru pom şi rodul său îl descifrăm în „Mărţişorul" zilelor noastre, deturnat şi transfigurat de apetenţa pentru comercial. Reţinem însă, înrădăcinarea într-o frumoasă datină precreştină, când, prin funii împletite din fire de lână albe şi negre (la început), simbol al *luminii* şi *întunericului*; al *vieţii şi al morţii*; *al verii şi al iernii; al binelui şi al răului*; atârnate în crengile pomilor ori de staulul şi grajdul vitelor – se punea sub protecţie divină, avutul gospodăriei. Un şnuruleţ asemănător, de care se prindea un *ghioc* sau un bănuţ de argint, se petrecea la încheietura mâinii „*pruncilor de ţâţă*", scopul fiind de izgonire a maleficului. Tot din segmentul datinilor ce gravitează în jurul momemntului naşterii şi a pomului deopotrivă, avem ceremonialul primei scăldători, apa de la baia noului născut, trebuind musai golită la rădăcina unui venerabil pom, ca viaţa pruncului să fie la fel de lungă, de frumoasă, de bogată.

Prelucrarea lemnului

Ca o consecință a faptului că pădurea a constituit milenii de-a rândul principalaresursă existențială, într-un plan al nevoilor imediate, patronajul a revenit *civilizației lemnului*.

Element desprins dintr-un înveliş nativ protector, pădurea primeşte în lumea restrânsă a spațiului trăit, funcții şi materializări reclamate de multitudinea şi varietatea trebuințelor umane: spațiu sacru de rugăciune; locuință; adăpost pentru vite; poartă; gard de gospodărie şi gard de țarină; instalații de o complexă genialitate tehnică (mori, vâltori, darace, piuă, şteampuri, joagăre, oloinițe, armături şi vagonete de mină etc.); obiecte de folosință pastorală, agrară şi meşteşugărească; piese de mobilier; obiecte de uz gospodăresc şi de manufactură casnică (război de țesut, urzoi, vârtelniță, spete, sucale, suveici, fuse - vezi ineditul fus cu zurgălăi din Maramureş - furci, zdrobalău pentru cânepă...), atelaje agricole şi de tracțiune (plug, grapă, car, treierător); simboluri ale identității creştine (răstigniri, troițe, crucea mortului, prescurărițe...) şi, atât de universala – prin perfeciunea formei – *roata* (roata olarului, roata morii, roata carului, roata fântânii...).

Abundenta împădurire (considerată la scara timpului istoric) a ținuturilor deluroase şi piemontane, ba chiar până cu câteva secole în urmă a unor vaste suprafețe de câmpie, cu *foioase* – fag, gorun şi stejar îndeosebi, imediat susținute spațial şi cantitativ, prin esențe de carpen, frasin, ulm, mesteacăn, jugastru, plop, răchită, măr şi păr pădureț, corn, alun, sânger, tei, cireş sălbatec ş.a. a generat pentru lemnărit o sursă de materie primă socotită inepuizabilă, atribut dublat în sfera avantajelor de facilitatea procurării.

Precum s-a sugerat, o magie aparte prezintă pentru neinițiați „*ambitusul*" *extrem de larg al folosințelor*, fiecare esență prin calitățile ori neajunsurile ei, primind – sub controlul lemnarului – o destinație strict rânduită.

Astfel, *gorunul,* dens, rezistent la umezeală şi la atacul carilor, viguros la curbări şi apăsări, este utilizat în primul rând ca *lemn de construcție*, la confecționarea tălpilor, grinzilor, căpriorilor şi, a altor subansambluri.

Fagul, uşor de lucrat şi permisiv, datorită elasticității fibrei, la curbări (prin căldură), este materialul ideal în manufacturarea mobilierului tradițional, inclusiv a *lăzilor de zestre*, ori a lădoaielor pentru cereale. Mai puțin rezistent la umezeală şi la atacul carilor, trece într-un plan secund ca materie primă în construcții grele.

Carpenul, dens şi rezistent la tensiuni, însă cu fibră lejer contorsionată, greu de prelucrat şi puțin rezistent la apă, este preferat la obținerea cozilor pentru unelte.

Frasinul, durabil, dens, elastic, uşor de prelucrat întruneşte calitățile reclamate de confecționarea subansamblurilor de car (butuci de roată, spițe, loitre, *inima carului, crucea ruzii* etc.).

Mesteacănul, răspunde unei plasticități ridicate, grație fibrei moi şi puțin dense. Bine uscat, este solicitat pentru obiectele de mărime medie şi mică: cozi de unelte, furcoaie, ruzi de car, juguri etc...., iar nuielele țin prim-planul producției de *măturoaie*.

Jugastrul, lemn uşor, facil de modelat, este canalizat cu predilecție spre uneltele specifice lucrului la fân: furci de lemn, greble, rudițe etc.

Cornul, tare, rezistent şi elastic, şi-a avut momentul de glorie sincron cu perioada de apogeu a instalațiilor tehnice țărăneşti, când se folosea, bunăoară, la confecționarea „măselelor" pentru roțile de moară, acționate hidraulic. Tot de trecut, ține folosința sa în *spătărit* (dinți de spată). În prezent este destinat obiectelor de mici dimensiuni (fuştei de scară; fuse de tors, furci, bâte ciobăneşti etc.).

Lemnul de *cireş şi nuc* a fost statornic orientat – în baza calităților estetice deoesbite – spre producția pieselor de mobilier.

Părul sălbatic, dens, rezistent la frecări şi loviri, era mult prețuit şi solicitat în realizarea componentelor instalațiilor tehnice populare (pive, şteampuri, prese de ulei...) ori la confecționarea tălpilor de sanie.

Esențele uşoare şi moi din *paltin, tei, anin, plop, răchită*... sunt agreate în manufacturarea uneltarului casnic şi gospodăresc: lingurare, blidare, stelajii, căuce, talgere pentru fonturi (balanță), blide, linguri, coveți, cofe, găvane, fuse, sucitori, sărărițe etc.

Un loc aparte aveau, în industria casnică, nuielele de răchită, alun şi sânger – materiale predilecte în obținerea împletiturilor. Expresia produselor – ca formă, dimensiuni şi destinație, este de o generoasă diversitate (cotărci, lese, porți de şură, porți de grădină, garduri, piese uşoare de mobilier ş.a).

Reținem însă că meşteşugul împletiturii din nuiele, ori din alte fibre vegetale (trestie, papură, rogoz, paie etc.) poate accede – printr-o continuă rafinare - într-o zonă a *„producției de lux*".

Fără a atinge anvergura şi măiestria în lemnărit, consacrată de meşterii din Maramureşul istoric sau Țara Moților, *țăranii lemnari* din toate părțile României s-au impus printr-o cinstită lucrătură a *pieselor de mobilier utilitar* (mese, lavițe lungi cu spătar (lădoaie), scaune cu spătar, leagăne etc.), respectiv a *uneltarului de uz casnic şi gospodăresc.*

Cert este, că o plajă atât de largă şi nuanțată a produselor din lemn, nu ar fi fost posibilă în absența unor specializări restrânse, exacte, bazate pe instrumentar şi tehnici particulare, precum cele impuse de rotărit, dulgherit, tâmplărit, dogărit, şindrilit ş.a. Din nefericire, arta şindrilitului, atât de necesară în renovarea monumentalelor biserici din lemn, este complet aridizată prin absența meşteşugarilor de gen. O situație similară afectează la modul cel mai restrictiv prelucrarea *artistică a lemnului*, izvoditoare a *celebrelor lăzi de zestre*, *a porților sculptate, a şehilor de pridvor traforați, a mobilierului încrustat şi pictat* etc.

Fără îndoială, *lăzile de zestre* sau *lăzile de mireasă,* piese de rezistență – până nu demult – a oricărui interior de locuință țărănească, cumulează atribute ce situează la vârf arta prelucrării lemnului. Ele incită printr-o riguroasă acuratețe tehnică, prin forme şi proporții armonioase, prin claritatea şi echilibrul decorațiunilor.

Apartenența genetică, la un anumit centru de producție, develo-pează *linii stilistice personalizate şi*, deosebit de intersant, *consecvente*, accentuate prin utilizarea selectivă a unor anumite motive şi tehnici ornamentale. Se distilează pe acestă cale, „mărci", „embleme", care girează pe de o parte calitatea produsului, servind totodată drept repere în organizarea pieței cererii. Subliniem, că producția lăzilor de zestre era

una de comandă, iar desfacerea – prin vânzare – se realiza fie acasă la meşter, fie în târguri.

Ornamentația *lăzilor* era deosebit de bogată, îndeosebi pe partea din față, unde se incizau cu „*țărcălanul*" (un compas cu gheară de fier) şi *horjul îngust* (folosit pentru linii drepte) diferite motive: cercuri concentrice, rozete, semicercuri, triunghiuri, linii oblice, carouri etc.

Aproape la fel de *împistrit*, dar în registre orizontale, era capacul. Pentru accentuarea unității estetice se proceda la sublinierea inciziilor prin culoare, o alternanță de haşuri pe albastru închis şi negru.

De asemenea, personalitatea stilistică a fiecărui centru, putea fi citită şi din linia căpătâielor, care putea fi curbă sau dreaptă, simetrică sau asimetrică, cu coarne proeminente ori uşor estompate.

Ca materie primă, exclusivitatea o deținea fagul, proprietatea acestuia de a crăpa drept, favorizând obținerea de scânduri – direct „din secure", printr-o simplă despicare.

Surprindeau prin originalitatea formei *lăzile de Fericea, de tip sarcofag*, din Chioar, precum o notă de distincție introduceau în aceeaşi arie etnografică, „*lăzile de Buteasa*" al căror motiv central era „*pomul vieții*".

Mai menționăm, că toți lădarii confecționau – cum deja am sugerat – din fag, stejar, paltin, nuc sau cireş – o gamă largă de piese de mobilier: *mese* cu ladă şi/sau puiuț, cu blat circular sau dreptunghiular, înalte, sau scunde; *scaune* cu spătar înalt, cioplite cu barda sau traforate; *lădoaie, lavițe cu spătar, dulăpioare* şi *dulapuri de perete* etc.

Numitorul comun era, pentru toate, ornamentația bogată, de veche tradiție țărănească (motivul solar, pomul vieții, zigzagul, dintele de lup), anturată prin elemente de împrumut, din repertoriul artei baroce şi gotice, pătrunsă pe filiera oraşelor, ori a curților nobiliare.

Centrele consacrate în prelucrarea lemnului îşi ataşau ca producție de bază şi seria obiectelor cu destinație în depozitarea produselor cerealiere (lădoaie sau săsăiece), a produselor lactate, a curechiului morat, ori a băuturilor alcoolice (țuică şi vin). Pe acest segment de piață, rol major revenea însă *mocanilor* din ținutul Abrudului.

Majoritatea obiectelor, la care am făcut referință în această succintă şi sumară incursiune, pot fi întâlnite şi astăzi în gospodăriile din ruralul profund, mai rezistent la mutațiile induse de tehnica zielor noastre. Unele sunt captive anonimatului, altele au fost deturnate de la folosința tradițională, iar altele penetrează – datorită căutătorilor de antichități – într-o zonă a „exoticului".

Culesul din natură, vânătoarea şi pescuitul

Secole la rând, respectivele practici s-au impus nu numai ca activități economice de bază, ci constituiau la propriu, pentru o populație puțin numeroasă, suportul fundamental al unui program alimentar sever. Reținem prin urmare, că efervescența acestei activități, era reclamată – până spre sfârşitul secolului al XVII-lea şi chiar în secolul al XVIII-lea, de nevoi alimentare imperioase, produse de bază ale alimentației actuale ca porumbul, cartoful, fasolea ş.a. – fiind încă necunoscute.

Cerințe severe, surveneau apoi pe un fond pomicol neglijent ca pondere, coroborat cu un consum redus de produse lactate, ori de substanțe proteice şi grăsimi de origine animală.

Într-o astfel de conjunctură se declanşează la nivelul socialului, o disponibilitate sporită spre oferta propusă de componenta naturală, generos reprezentată prin păduri, un excelent mediu habitual pentru vânat şi de profilare a florei spontane (ierburi, rădăcini, ciuperci, arbuşti cu fructe şi semințe comestibile etc.).

Totodată, cursurile neamenajate ale râurilor favorizau în zona joasă şi relativ tabulară a depresiunilor, formarea de bălți şi arii de înmlăştinire bogate în peşte (ştiucă, avat, văduviță, morunaş, oblete, porcuşor, biban). Chiar dacă mai greu de capturat, mult apreciat era peştele (cleanul, mreana vânătă, scobarul, mai rar salmonidele) din apele repezi ce drenau zonele montane, submontane şi de dealuri înalte.

Între toate acestea, ***culesul din natură***, se detaşează prin frecvență şi larga polarizare a maselor, ca una dintre habitudinile rutinate, dar complexe, ale modului de viață tradițional, scopul fiind polivalent: alimentar, medicinal şi tinctorial.

Culesul se derula pe toată durata sezonului cald, debutând în primăvara timpurie cu ***verzele***- bogate în clorofilă şi vitamine – şi se încheia în toamna târzie cu brumatele porumbele (fructe de *Prunus spinosa*).

Fiecare plantă îşi avea sorocul ei. Astfel, până în prima decadă a lui aprilie, isonul îl ţineau urzicile, loboda, leurda, aişorul, ştevia, podbalul, macrişul, frunzele şi rizomii cruzi de păpădie, scaii de ogor etc. Din frunzele lor, se pregăteau ciorbe hrănitoare, mâncăruri scăzute, ori umpluturi pentru plăcinte – gastronomia românească înscriind pe lista specialităţilor, celebrele plăcinte cu „luţărnă" sau cu loboda.

Se trecea treptat, în iunie, iulie (luna lui cuptor) în anotimpul fructelor şi al ierburilor de leac. Era intervalul de maximă fertilitate a culesului, roadele adunate (frăguţe, zmeură, agrişe, afine, mure, hamei, mere şi pere pădureţe etc.) fiind destinate pe lângă consumul imediat (în stare proaspătă), conservării. Tehnicile de prelucrare erau variate, incluzând ca obişnuite: uscarea în aer liber sau prin coacere şi afumare; tratamentele termice; fermentarea; morarea. Se obţineau astfel, produse cu o valoare deosebită precum *oţetul,* cidrul, poamele, murăturile de agrişe, ciupercile deshidratate berea, dulceţurile etc. Prevalenţa lor în alimentaţia cotidiană, ilustra – fără nici un dubiu – caracterul lor indispensabil.

Tot peste această perioadă, se cala şi apogeul culesului ***plantelor de leac*** (medicinale) ori a celor cu proprietăţi apotropaice.

Semnalul, era declanşat de sfânta sărbătoare a Sânzienelor (24 iunie), iar recoltarea presupunea multă pricepere şi cunoaşterea unor taine ancestrale, aspecte ce împrumutau acestei practici, valenţe ritualice şi un profund caracter selectiv.

În vederea păstrării virtuţilor terapeutice, ierburile de leac (spânzul, mărul lupului, coada-calului, coada-şoricelului, urzica vie, sunătoarea, traista-ciobanului, trei-fraţi-pătaţi, rostopasca, roinița, muşeţelul, sânzâienele sau drăgaica, gălbenelele, chimenul, cimbrişorul ş.a.) erau supuse apoi, fie prelucrării primare, prin uscare (în locuri curate, aerisite şi ferite de razele soarelui), fie unor tratamente elaborate, finalizate prin

obținerea de pulberi, alifii, uleiuri, tincturi, ori prețioase esențe florale. Naturale erau şi ingredientele utilizate în aceste preparate (ceara de albine, osânza de porc, seul de oaie, uleiul de in – presat la rece), însuşirile lor benefice, contribuind la amplificarea calității produselor de gen.

Redăm aici o sumară selecție de leacuri populare pe bază de plante şi un „ îndrumar de folosință":

Alifii	Tincturi	Uleiuri	Apă de flori
• ***de muşețel*** - hemoroizi - răni - boli de piele • ***de sânziene*** - afecțiuni maligne ale pielii • ***de boabe de vâsc*** - membre reci - degerături • ***de gălbenele*** - varice şi hemoroizi - afecțiuni ale pielii (infecții, ciuperci, eczeme) • ***de coada şoricelului*** - erzipel - hemoroizi	• ***de brusture*** - afecțiuni reumatismale şi inflamatorii • ***de urzică*** - afecțiuni ale aparatului digestiv şi respirator - boli de ficat, fiere şi pancreas (splină) • ***de traista ciobanului*** - dureri musculare - traumatisme musculare • ***de sunătoare*** - insomnii • ***de gălbenele*** - hematoame - contuzii - cucuie • ***de cimbru*** - discalcemii - rahitism • ***de levănțică*** • ***de coada şoricelului*** - afecțiuni ale aparatului locomotor	• ***de muşețel*** - nevralgii - eczeme ale picioarelor - membre dureroase • ***de sunătoare*** - entorse, luxații - afcțiuni reumatismale - acnee - dermatoze - arsuri • ***de cimbru*** - paralizii - luxații - spasme musculare • ***de arnică*** - afecțiuni reumatismale • ***de busuioc*** - tonofiant, calmant	• **apă de trandafir** • **apă de iasomie** • **apă de levănțică** • **apă de crin** • **apă de izmă creață**

Un interes aparte suscită, prin tainele mai greu de descifrat, ierburile magice, protagoniste inițiale ale ritualilor şi practicilor precreştine şi paleocreştine, creştinate apoi doar prin credința practicianului, obişnuit o femeie vârstnică şi văduvă - „iertată" de cele lumeşti.

Sfârşitul verii şi începutul toamnei, întreţin continuitatea culesului din natură printr-o ofertă variată de fructe şi seminţe (coarne, măceşe, fructe de păducel, alune, chimen ş.a.).

Operaţiunea de recoltare, treabă anevoioasă şi migăloasă, se făcea cu mâna, iar roadele, în special fructele de pădure, erau adunate în coşuri de nuiele, special confecţionate cu burta largă şi gura strâmtă. În cazul afinelor, se foloseau - pentru un spor mai bun – cutii de lemn, uşoare, cu mâner, în forma unor jgheaburi scurte, înzestrate frontal cu „piaptăn".

Pe întreaga durată a sezonului se culegeau şi se consumau ciupercile, apelativ generic pentru ceea ce în sate, locuitorii numeau: „bureţi galbeni", „bureţi de spin", „ghebe", „bureţi de lapte", hribe" sau „pitoici".

Indiscutabilă era preferinţa pentru cei din urmă, calităţile lor deosebite – gust plăcut, consistenţa cărnoasă – recomandându-i pentru o conservare variată (prin uscare, în saramură), fapt ce le prelungea durata folosinţei, mult după sărbătorile de iarnă. De altfel, în timpul postului, erau alături de „poame", elementele de forţă ale alimentaţiei.

În ceea ce priveşte ***plantele tinctoriale***, remarcăm – după o perioadă relativ lungă de uitare, o redescoperire a rosturilor lor.

Din nefericire, tainicele secrete ale plantelor de a da viaţă, prin culoare – ţesăturilor, lemnului, ceramicii – au pierit odată cu generaţiile începutului de veac XX.

Astăzi, din preamultul trecutului, se ştie doar, că ***negrul*** – în diferite tuşe – se obţinea din coajă de arin, de prun gras, sau de lemn câinesc. ***Verdele*** şi nuanţele de ***maro***, necesitau elemente ale nucului – scoarţă, frunze, coji.

Pentru ***galben*** şi tonurile derivate se utiliza coaja de ceapă, apoi frunze de mesteacăn, ori frunze şi flori de tei. ***Albastrul închis*** (mneriu), culoare de fond în unele zone, pentru ţesături, se extrăgea din boabe de bozii.

Vânătoarea, considerată timp de veacuri, drept activitate esenţială, a fost abandonată ca practică sistematică în prima parte a secolului XX.

Cauzele sunt multiple şi conjugate. Pe de o parte, comportamentul alimentar a suportat transformări radicale, vânatul ca produs, aproape indispensabil, cedând locul produselor agricole – vegetale şi animale – aflate pe o curbă ascendentă a dezvoltării. Pe de altă parte, virajul societății spre un sistem politico-economic impus de factori labili sub raportul integrității, a provocat derapaje abrupte, culturale (pierderea reperelor identitare) şi ecologice (vezi despăduririle masive). Din acest punct de vedere, subliniem, că vânătoarea practicată în matricea valorilor tradiționale nu a degernerat, nici măcar vremelnic, într-o zonă a promiscuității, care să afecteze la modul restrictiv potențialul cinegetic, ca populație ori capacitate de reproducție.

Tehnicile de vânătoare erau diverse şi se pliau în raport cu diviziunea pe clase a societății, în categori ierarhice clar decelate. De exemplu, se trecea de la folosirea şoimului – metodă rafinată şi exclusivistă, prin armele de foc, la obişnuitele capcane de felul „lupiştilor", a cotețelor de prins vulpi, ori la ingenioasele „curse de fier", cu fălci mobile şi zimțate, destinate capturării atât răpitoarelor de mici dimensiuni, cât şi vânatului de interes cinegetic – căprioare, mistreți, lupi etc.

Utilizare largă aveau apoi, datorită simplității de manipulare şi costurilor neglijabile „smâcurile", amplasate îndeosebi în apropierea cotețelor pentru păsări, dar şi la hotar, pe linia de margine a pădurii.

Procedee diferite existau şi pentru prinderea păsărilor, mult răspândită fiind bunăoară capcana cu „cruşcă".

Departe de a epuiza acest subiect, reamintim că importanța economică a vânatului, ori semnificația lui socială, a fost esențializată în simbolistica blazoanelor, iar vechimea se desprinde, la modul cel mai sugestiv, din tematica arhaicelor colinde de iarnă, care au preluat motivul vânătorului, al voinicului, al cerbului şi al altor elemente solare (şoim, cal, leu) din incantațiile şi ritualurile precreştine. Mult mai târziu, când diviziunea muncii era clar segregată, colindele exploatează tema agricultorului şi păstorului, ori motive precum cununa de grâu, pomul, floarea-soarelui etc.

În ceea ce priveşte ***pescuitul***, obligația „datului" din peşte, generalizată pe toate domeniile mari, certifică nu numai frecvența ridicată a acestei activități ci şi o condiție sanitară bună a apelor curgătoare, respectiv a bălților – multă vreme rămase neasanate.

Interesul etnografic însă, este o consecință nu a practicii în sine, el fiind, cu precădere, provocat de originalitatea şi ineditul tehnicilor şi mijloacelor de pescuit.

În funcție de tipologia tronsoanelor de curs, de debitul şi viteza apei, dar şi de ordinul de mărime al râurilor se apela la metode şi uneltar pescăresc variat, cel mai adesea confecționat din spămă de casă (ață de cânepă) ceruită, ori din nuiele împletite. Din prima categorie, a plaselor, amintim ***sacul de pescuit***; ***mreaja***; ***comeherul*** – utilizat primăvara, în ape tulburi, adânci şi liniştite; ***rostogolul*** ş.a. Toate acestea, erau adaptate pescuitului în cursurile superioare. În schimb, în cursul mijlociu şi inferior, preferința era pentru uneltele din a doua categorie: ***vârşa rară***; ***vârşa oarbă, coşul de nuiele, ostia*** şi ***leasa.***

Unde apa era puțin adâncă, se pescuia cu mâna pe sub pietrele şi rădăcinile ce fortificau malurile, procedeu caracteristic pâraielor mici. O îndemânare aparte, solicita pescuitul cu ***sulița***, asumat mai mult ca titlu de competiție între tinerii bărbați. La ape mici – în vreme de secetă – se proceda la un pescuit prin „mutarea văii" şi/sau golirea apei din „tilboace" (marmite de eroziune), ultimul refugiu al ihtiofaunei.

O altă iscusință, valabilă deopotrivă pentru vânătoare şi pescuit erau cunoştințele legate de „momeală", un adevărat „tabu" pentru neaveniți, prin profunzimea şi complexitatea dimensiunii. Experiențe similare, impunea şi descifrarea „semnelor" naturii, fiind în acest sens cu respect ocolite perioadele de împerechere sau de depunere a icrelor.

Albinăritul s-a constituit de timpuriu într-o pârghie economică de bază în cadrul comunităților rurale, unde valențele multiple ale produselor stupului se bucurau de multă prețuire. Mierea, era folosită ca aliment; era socotită apoi ca panaceu – alături de produsele derivate – în medicina populară; se uza de ea în ceremonialurile religioase sau în practicile de magie; era inventariată ca dat obligatoriu – Evul Mediu

consemnând zeciuiala din stupi, miere şi ceară, iar la târgurile săptămânale, ori la cele de „țară" – vândută în faguri, pe frunze de brusture sau de viță de vie – era delicatesa preferată a copiilor.

Un miraj aparte, suscita apoi pentru simplitatea țăranului alchimia internă a stupului şi filosofia austeră, riguroasă a organizării familiei de albine, model asumat nu de puține ori, ca îndrumar de conduită socială.

În prezent, formele tradiționale de albinărit se practică cu totul accidental, stupii sistematici înlocuind treptat, începând cu a doua parte a secolului XX, arhaicele prisăci din coşnițe şi/sau „budii" (trunchiuri de copac, scobite de miez, pârlite şi frecate pe dinăuntru cu izmă creață).

Premergător însă, nucleelor de tip ***„prisacă"***, închegate în luminişurile pădurilor (de unde şi frecvența ridicată a toponimului respectiv în geospațiile de veche locuire românească), a fost ***bărcuitul***, tehnică primitivă de vânătoare a albinelor sălbatice, care constituiau - în condiția unui mediu natural aproape virgin, dominat sub raport biogeografic de o vegetație arborescentă - populații deosebit de numeroase. Aceste oportunități permiteau unui bun bărcuitor, capturarea a cca. 4-5 stupi sălbatici pe zi, folosiți în virtutea vigurozității lor, la fortificarea cantitativă şi calitativă a stupinelor asistate de obşte. Este motivația care întreține şi în actual, chiar dacă la limită, una dintre practicile imemoriale.

Perioada optimă de capturare şi strămutare a stupilor sălbatici în prisăci, era mai-iunie, excepția fiind dată de bărcuitul de toamnă (septembrie – octombrie), când scopul se reducea la un pragmatism imediat, luarea mierii prin uciderea albinelor, act cunoscut sub sintagma de „tăierea stupului".

Fără a intra în detaliile tehnice ale acestei „profesii" deosebit de complexe şi care asocia indubitabil şi un grad de risc ridicat, trecem expeditiv în revistă uneltarul operațional format din: „cornul" de bărcuit (un corn de vacă, prevăzut la capătul inferior cu un capac glisant de lemn); lingura specifică; ştiubeie din trunchiuri de copac, sau coşnițe; o bucată de fagure cu miere închisă într-o cutie de lemn; oala pentru fum; piatră pucioasă; bucăți de pânză; sfori; putini pentru miere; unelte de retezat (topoare, fierăstraie, securi).

Mai subliniem, că bărcuitul ca proces se desfăşura pe durata unei zile, momentele debutului şi finalității fiind jalonate de: ***zorii zilei,*** când albinele îşi limitau activitatea la o arie restrânsă – în apropierea stupului – fapt determinant în depistarea lui şi, de ***crepuscul*** – când pe un fond de zbor cu intensitate redusă, se proceda la tăierea, respectiv la strămutarea roiului sălbatic în ştiubeie.

Dacă în bărcuitul propriu-zis, „actorii" implicați erau exclusiv bărbații, soluționarea ***roitului*** din stupinele proprii cădea majoritar în sarcinea femeilor – ele fiind cele care, prin specificul casnic al muncii, puteau supraveghea în permanență starea familiilor de albine.

Legat de organizarea prisăcii, ***stupii în coşnițe*** (recipiente conice împletite din curpăn şi lipite în interior şi pe dinafară cu bălegar şi lut) erau aranjați fie sub streaşina casei sau a şurii – pe polițe suspendate pe pari – fie pe palierele suprapuse ale stupinei, concepută ca ansamblu construit independent, cu acoperiş.

Coşnițele, aveau aproape de bază, practicat în perete o fantă dreptunghiulară (urdiniş) – care asigura o bună ventilare a habitatului şi permitea circulația albinelor. În funcție de anotimp sau chiar de unele momente ale zilei se regla deschiderea, îngustarea fiind minimă în anotimpul de iarnă când izolarea termică era fundamentală pentru viabilitatea stupului. În acelaşi scop, coşnițelor le era reînoită lipitura şi erau „îmbrăcate" cu țesături vechi de lână. Învelirea cu paie era exclusă, deoarece favoriza cuibărirea şi atacul şoarecilor. Pentru o protecție sporită, se obişnuia şi iernarea stupilor sub acoperişul caselor.

Obolul de miere, sau recoltarea propriu-zisă se făcea toamna când fagurii erau plini şi „nu aveau pui" adică prin încheierea de către matcă a ciclului de depunere a ouălor, se sista producția de puieți. Admirabilă, în acest act, era cumpătarea țăranului care lăsa întotdeauna stupului un prisos „de iarnă grea".

Pe lângă miere, cotă ridicată avea şi ceara, utilizată deopotrivă în mica industrie casnică, în medicina populară şi în mod deosebit în manufacturile ***lumânărarilor***.

După perioada interbelică, albinăritul în general şi cel tradiţional în special, întră într-un con de umbră. Eforturile actuale de revigorare a economiei rurale, trebuie obligatoriu focusate şi pe acest domeniu bine avantajat de potenţialul ecologic al locului. Cererea pieţii interne, şi mai cu seamă a celei externe pentru produsele stupului – valorificate superior în industriile farmaceutică şi cosmetică – înregistrează un trend ascendent, polenul românesc de exemplu, fiind unul dintre produsele cele mai aprig disputate pe piaţa Europei Occidentale.

Totodată, apicultura, fundamentată pe practicile valoroase ale albinăritului tradiţional, coroborate cu tehnicile moderne dispune de premise pozitive de evoluţie în zona turismului rural - prin intermediul fermelor apicole cu specializare complexă (creştere – producţie – desfacere).

*

Activităţile punctate, nu epuizează nici pe departe gama practicilor tradiţionale, dominant productive sau dominant de subzistenţă, ele fiind anturate de un evantai larg de meşteşuguri, prestate independent sau în forme organizate – cu statut riguros – de tipul breslelor, precum cele ale olarilor, cojocarilor, dulgherilor, fierarilor, dogarilor, lumânărarilor, croitorilor, curelarilor, vărarilor ş.a.

Pe această plajă generoasă, a stabili o ierarhie valorică este un act deosebit de dificil, fiecare activitate asociindu-şi trebuinţe, scopuri, necesităţi, indispensabile într-un angrenaj socio-economic coerent. Pe de altă parte, evoluţia în sine – ca proces legic şi universal – a introdus o ciclicitate a valorilor, promovând pe spirala timpului activităţi ce treceau treptat ori abrupt, dintr-o stare principală în alta secundară. Concludent este exemplul ***vărăritului*** care a avut nu numai un important rol economic ci şi un puternic impact social. De asemenea, un aport major a avut vărăritul în performarea reţelei căilor de transport şi odată cu acestea, în dinamica sistemului comercial şi informaţional, schimburile cu piatră de var penetrând semnificativ spaţiile diferitelor regiuni, astfel încât „***drumurile vărarilor***" ţineau strânsă „rivalitatea" cu mai celebrelele „***drumuri ale sării***".

Involuția activității este inevitabilă şi se accelerează în deceniile cinci-şase ale secolului XX, ilustrativă fiind abandonarea masivă a cuptoarelor, încât în prezent, respectiva activitate este stinsă.

În ceea ce priveşte opțiunea pentru un număr limitat de activități, motivația are la bază criterii de ordin metodologic şi de relevanță, în sensul că structura lucrării nu permite, pe de o parte, un studiu etnografic sistematic, iar pe de altă parte, miza a fost adjudecată de acele practici, care păstrându-şi încărcătura valorilor tradiționale, pot suporta – fără riscul alterării – o valorificare prin tehnici şi metode actuale.

Şi în cele ce urmează, abordarea altor dimensiuni de antropologie şi cultură populară, va fi una selectivă, accentul menținându-se pe relevarea unei identități comportamentale.

Instalațiile tehnice țărăneşti

Soluționarea unor nevoi stringente, începând cu cele elementare, precum obținerea crupelor de cereale prin zdrobirea boabelor şi continuând spre zone mai complexe ale existenței, a generat la nivelul civilizației populare o emulație creativă, materializată în tehnici şi mijloace de producție ingenioase, de factură, să spunem, înginerească. Multe dintre ele au ca şi concept bazal, „principiul roții", împrumutând în acelaşi timp, din cotidianul existențial, modele şi tipare, date de curgerea şi capacitățile dinamice ale apei, de scurgerea timpului, de viteza şi forța vântului, de rezistența şi duritatea pietrelor şi a lemnului, de răsucirea vrejului, de elasticitatea sau plasticitatea unor materiale etc.

Din panoplia variată a acestora au funcționat până în perioada interbelică, la modul activ, productiv, mori de apă; vâltori; darace; pive; şteampuri; joagăre, oloinițe – toate acționate hidraulic.

Există însă, şi o gamă largă de instalații „uşoare" cu acțiune manuală (râşnițe, „foale", tocile, prese de ulei, prese de ceară, teascuri ş.a), dublată de mijloacele de mai mare inerție, acționate prin tracțiune animată (ex. joagările cu tracțiune cabalină).

Între acestea, morile de apă se detaşau, deopotrivă prin frecvență şi gradul ridicat de utilitate, morăritul fiind asociat, prosperității. Sigur, că în funcție de geografia locului şi de parametrii hidrometrici ai râurilor, s-au individualizat variante distincte ale prototipului de bază.

Uimitor exemplu de adaptare, dar şi de exploatare maximă a avantajelor oferite de sursa de energie, îl reprezintă ***morile plutitoare***, sau ***morile pe vase*** de pe Someş, disponibilităţile lor de a se deplasa iniţiind practic „serviciul la cerere".

Un astefel de exemplar, a funcţionat în localitatea Lucăceşti până în 1963, dată când a fost demontat şi reconstituit în Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului.

De regulă însă, instalaţiile acţionate hidraulic, erau coagulate – din raţiuni de performanţă – în ***complexe ale industriei ţărăneşti***. Majoritatea integrau moară, piuă şi vâltoare, ultimele două având rol în îngroşarea şi îndesarea ţesăturilor de lână. Ansamblurile mari, mai adăugau oloinițe şi joagăre.

Progresul tehnicii, dar şi catrastrofalele inundaţii ale anilor '70 (secolul trecut) au scos din uz ponderea covârşitoare a acestor instalaţii, urmele lor fiind astăzi puţine şi-n locuri îndepărtate; unde rezistă cu încăpăţânare mori de capacitate mică (râşniţe) adaptate la reţeaua hidrografică specifică (râuri, cu profil longitudinal scurt şi debit redus).

FACULTĂȚI SPIRITUALE ALE UMANULUI

Integrăm aici, ambitusul larg al obiceiurilor, tradițiilor şi ritualurilor, fie ele moştenite sau creştinate. Nevoia ancestrală a umanului, de protecție divină, a incubat în germeni - responsabili în timp istoric de consacrarea şi perpetuarea a o sumă de manifestări, intime sau colective, menite a invoca, a îmbuna sau chiar a ataşa forțele binelui. Cerințele maxime, radiau dinspre sferele vitale ale existenței: rodul pământului, rodul femeii, ocrotirea şi sănătatea animalelor: La fel, frica, spaima de neînțelesuri (forțe descătuşate ale naturii); de spirite malefice (strigoi, vârcolaci, făcături); de fiarele pădurii (lupii în special) …, stă la originea proliferării ritualurilor, de purificare şi de alungare a răului. Revelator este exemplul dat de ***Cultul Morților*** prin practici, cu o uriaşă încărcătură simbolistică şi spirituală, dimensiuni mult extrapolate prin vechime şi universalitate.

Ca atare majoritatea largă a practicilor ce răspund comandamentelor amintite, preced ca longevitate actul creştinării noastre, iar zonele unde se realizează vârfuri de convergență ale acestora erau cea a ***fertilității,*** respectiv fecundității şi, a ***trecerii*** (a vieții prin naştere şi moarte; a fecioarei în femeie; a miresei în femeie măritată; a timpului prin anotimpuri ş.a.).

Făcând apel la acest model „hermafrodit" de ordine (terestră şi cosmogonică), dar şi la fondul viu al tradițiilor (păgubitor filtrate de timp şi societate) punctăm rezumativ din ciclul obiceiurilor de peste an, asociate ciclității anotimpurilor, în principal pe cele de primăvară.

Strâns conexate cu înoirea, cu viața, cu fertlitatea, acestea polarizau în jurul unor zeități faste - solare, agrare, pastorale, dar şi a spiritelor potrivnice – alungarea sau ținerea lor departe, solicitând străduințe amplificate. Aşa s-au născut practici şi ritualuri ale căror profunzime

trebuie interpretată astări, dincolo de misticism, ca norme de morală socială. Ne referim bunăoară, la înțelesurile *„Moşilor" de Primăvară*; ***a Filipilor***; ***a Sângeorzului*** **–** datina udatului fiind una dintre formele universale de „alduire" a Zeului Vegetației şi/sau a Zeiței agrare a fertilității; ***a Udătoriului*** **–** practică agrară arhaică, ce glorifica vrednicia pământului şi a omului ca întreg, ca unitate unde interferțele celor două elemente rezonează, prin profunzime, într-o ordine a armoniei şi a echilibrului.

Formulă mai bună de conservare a păstrat însă, până în zilele noastre, ***Tânjaua***, obicei sinonim, particular Maramureşului Istoric.

Coduri ale purificării ataşează apoi *„**Focul Viu**"* **–** o sumă de practici născute din credința, că numai *focul*, prin puterea sa totală, poate sigila sau pecetlui zăgazurile răului, motiv pentru care una dintre secvențele acestui ritual este „examenul focului", adică obligația ca om şi animal să salte peste vâlvătăile dogoritoare ale flăcărilor. Alte cerințe reclamate, erau aprinderea naturală a focului şi obligația întreținerii lui pe toată durata anului.

Un amplu teatru, unde se conjugau gesturi, simboluri, acțiuni etc., cu elemente ale materialului, ale existenței bazale, releva ***Măsurişul***, ritual şi act economic de sorginte clar pastorală.

Trecerea spre miezul verii era însoțită de datini şi descântece ce invocau ploaia (***paparudele***) la timp de secetă, sau dimpotrivă alungarea stihiilor în timp de vreme grea.

Rusaliile polarizau apoi alte gesturi, alte evenimente, cele mai multe asumând ca element central, motivul soarelui. Unui astfel de tipar, aparținând şi datina *„**instruțării**"* (împănării) ***boului***. Trimiteri similare purtau acțiunile de împodobire a locuinței şi acareturilor (în special a adăposturilor pentru animale) cu plante protectoare: mlădițe de rug (trandafir sălbatic); tulpini de leuştean şi usturoi, ramuri de salvie etc.

Nu mai puțin însemnată era ziua de ***Sânziene*** (24 iunie), când se cinsteau zeități feminine ale ogoarelor şi holdelor, ale fecundității, ale pădurilor, ale apelor şi ierburilor.

Fetele fecioare practicau ritualuri de înfrumusețare, la ceas de taină în puterea nopții, iar bătrânele satelor culegeau ierburi de leac şi protectoare.

Credința puternică în proprietățile acestora le făceau nelipsite din locuințele țăranilor, unde prinse în mănunchiuri, atârnau la grindă ori la icoane.

Alcătuirea buchetelor nu era întâmplătoare. Numărul ierburilor componente era fixat la 7, la 9 sau la 15, în timp ce o altă distincție venea pe filieră tipologică, numitorul comun fiind pentru toate, aranjarea la mijloc a unei plante solare: floarea-soarelui, sunătoare, gălbenele, lumânărică ş.a. Împrejur se rânduiau apoi, în respect față de o filosofie cosmogonică nedeclarată, celelalte plante, multe dintre ele astăzi uitate, precum: rodul-pământului, măghiranul, salvia, ruinul, pătrunjelul de câmp, usturoiul sălbatic, clopoțeii, chimenul, izma creață, iarba mare, pelinul, odoleanul, vinărița, coada-şoricelului, barba-boierului, buricul-apei, creţişoară, lemnul-domnului, leuşteanul, zârna, busuiocul etc.

Că aceste ierburi folosite într-un fel anume, radiau o stare de bine, de calm, de ambianță purificată, reiese de exemplu, din practica arderii în jurul solstițiului de iarnă (azi în ajunul Crăciunului şi a Anului Nou) a unor combinații de câte nouă ierburi în grajdurile vitelor.

Tot Sânzâienele, marcau debutul pentru cositul fânețelor, alt argument pledant în favoarea atingerii de către plante a stării de pârg, de maxim potențial energetic.

Fastuoase şi pline de bucurie erau obiceiurile declanşate aproape simultan, de miezul verii pastorale - încredințate unei temute zeități a Soarelui şi Focului, calități transferate în timp Sfântului Ilie, respectiv de mijlocul verii agrare, când totul gravita în jurul secerişului, acțiune complexă bogat marcată de acte inițiatice precum coacerea sacramentală a colacilor din făină nouă.

Sântilie (20 iulie) interesează însă şi din perspectiva socializării pe care o stimulează, prin acele minunate ***nedeii carpatice***, consemnate încă din secolul al XIX-lea printr-o formulă mai mult decât sugestivă ***„târgurile de două țări"***.

Vremea de toamnă stârneşte resorturile culturii populare prin practici polifuncționale - agrare şi pastorale.

Se detaşează prin plenitudinea conotațiilor ***Sâmedru*** (26 octombrie), patron al iernii pastorale, când se pecetluieşte printr-o sumă de acte (***ziua soroacelor***; ***răscolul oilor***; ***pregătirea marii transhumanțe***; ***răgazuri pentru joc, horă şi socializare a păstorilor cu comunitățile rurale de agricultori***; ***încheierea de noi învoieli*** etc.) finalitatea anului pastoral deschis la ***Sângeorz*** (23 aprilie).

Esență patorală au şi ritualurile săvârşite în noaptea Sfântului Andrei (30 noiembrie) - când pentru alungarea spiritelor malefice se recurgea la exploatarea valențelor magice ale usturoiului. Aceeaşi temă împrumută Filipii de Toamnă (15, 16, 17 noiembrie), când se țin ***zilele lupilor***, răstimp cu „prilej" în care era interzisă orice acțiune cu caracter lucrativ, nu era slobod a se pomeni cuvântul lup, iar femeilor bunăoară le trebuia multă băgare de seamă spre a nu arunca odată cu cenuşa din vatră şi bucăți de tăciune aprins, înzestrați cu proprietatea fertilității. În acest sens, conform unor vechi cutume, se ştia că lupoaicele (aflate în perioada împerecherii) rămâneau grele dacă luau în gură cărbuni aprinşi – focul fiind intrepretat aici ca însemn al bărbăției, al creației.

Respectivele obiceiuri şi multe altele, nenumite aici, pregăteau în fapt marea trecere spre solstițiul de iarnă, spre cumpăna dintre ani, iar mai târziu în timp, spre praznicul iernii creştine. Era un altfel de timp, cu o curgere mai molcomă, cu activități mai aşezate şi cu o disponibilitate sporită spre comunicarea interumană ***habele*** (şezătorile) având din această perspectivă, un rol fundamental.

În ceea ce priveşte ciclul sărbătorilor de iarnă, desfăşurat pe parcursul a 12 zile, dezlegarea lui era precedată de „***zilele moşilor***". Prima între ele era Sânicoară sau ziua lui Moş Nicolae, consacrată pomenirii morților. Era un ritual cu caracter de punte, de împăcare, de punere în acord a viilor cu lumea tainică „de dincolo" a strămunilor.

Toate gesturile, toate practicile sintetizau la modul simbolic o spiritualitate pură, multă imaginație, smerenie, îngăduință şi nici într-un caz dogmatism.

Se făceau daruri de merinde sacramentală (mere, nuci, colaci) copiilor şi oamenilor sărmani; se aprindeau făclii şi lumânări din ceară.

De asemenea, multă vreme a existat obiceiul excepțional prin frumusețea principiilor întegrate de a se dărui drept pomană o oală de lut, obiect care în cultura populară era echivalentul – într-o altă dimensiune – a umanului.

Însăşi forma vasului de lut, este una antropomorfă, cu fund, cu pântece, cu gât, cu gură şi buze, uneori cu toartă şi „țâță", iar materia folosită în durarea lui este materia genezei umane: pământ şi apă, doar „duhul sfânt" fiind substituit în primul caz, cu „duhul focului".

Tot în această zi, se puneau la înflorit mlădițe de pomi fructiferi (măr, păr, cireş), folosite ca sorcove de Anul Nou.

Peste această datină precreştină este altoită la câteva secole după Cristos, sărbătoarea Sfântului Nicolae, personaj real, trăitor în dreaptă credință – în spațiul vechii Copadocii – ocrotitor al femeilor şi copiilor.

De altfel, tot cortegiul practicilor magice, determinate de semnificația solstițiului de iarnă, glisează odată cu acceptarea monoteismului în unitatea sărbătorilor creştine, care continuă să poarte – la modul cel mai activ – însemnele credințelor arhaice. Revelatoare, în acest sens, este ***masca***, respectiv actul ***mascării***, procedură considerată obligatorie în perioadele de vulnerabilitate (de criză) particulare oricărei treceri sau schimbări, marcate de paroxismul înfruntărilor dintre forțele benefice şi cele malefice.

Ori rostul măştii, ori al individului care îmbracă o mască, este unul de schimbare a identității, de eludare – prin vicleşug – a energiilor negative, în favoarea binelui.

Ca atare, jocurile de măşti, formele de teatru popular, capra, turca, ovațiile, colindele, vergelul etc. reprezintă manifestări plenare a celor 12 zile cosmogonice, ciclu deschis de ajunul Crăciunului.

Întreaga comunitate asuma un teatru, deopotrivă dedublat în ***scenă*** (o scenă fastuoasă, luminoasă, electrizantă, vie – prin atenția acordată detaliilor) şi ***actori***. Colindătorii care dădeau „***roata***" satului – într-un act de magie protectoare, de enclavizare în raport cu maleficul – dădeau totodată, în fiecare casă, „roata" mesei, multiplicând astfel gestul purificator.

Cetele de colindători (organizați de obicei în patru registre) „țeseau" pentru comunitatea rurală ca vatră – prin fluxul magic al colindei purtat de la o gospodărie la alta – un câmp energetic pozitiv.

Cei care, dintr-un motiv sau altul nu primeau colindătorii se plasau într-o zonă a excomunicării social- creştine.

Simbolul roții (al cercului) ca mijloc magico-religios de a ține la distanță duhurile necurate, puterile ostile, ori spiritele morților este preluat şi de jocul-ospăț al ***vergelului***, practicat într-o formă simplificată (golit de practici premaritale ori de formulele de organizare proprii cetelor de colindători şi alaiului turcii) până în prezent.

Probabil la baza conceptului de ***vergel*** stă cercul trasat cu ajutorul unei vergele de alun (A. Bodiu, 2004), dar însuşi hora, jocul ca atare (în doi, în grup), sunt prinderi în „roată" a participanților, formă aproape perfectă de construcție a comunicării interumane.

Ca timp, ***Hora Vergelului*** însoțea sărbătoarea de Anul Nou (de Sân-Văsai), unul dintre momentele de apogeu, de maximă surescitare, fiind prevestirea pentru fiecare membru - al obştii participante – a norocului din anul ce sta să înceapă. Premonițiile vizau însă şi starea vremii decelată pe cele 12 luni, sau se raportau la belşugul holdelor, la sănătatea şi fertilitatea vitelor etc. Practici similare, probabil la fel de solemne, dar mai încărcate de mister animau societatea tinerelor fete care-şi căutau „sortitul".

Astăzi, memoria colectivă a păstrat din tumultul acestor practici, doar gesturi izolate şi de cele mai multe ori rutinate, palide reflexe golite de substanță.

ADUCERI AMINTE
DESPRE CALENDARUL POPULAR

O întoarcere în timp, cu milenii înainte de Hristos, în vremea vechiului om preistoric, vânător şi culegător, cu un mental arhaic, locuit de spirite, de superstiţii, de zeităţi solare şi lunare, de cultul pentru morţi, de supunere în faţa puterii sacre a focului, de credinţă în tot ceea ce este viu, de fascinaţia şi/sau „petrecerea" naturii de la un ciclu la altul; ne duce la o istorie a *timpului cu rost*, a *timpului de tihnă,* implicit a *timpului sacru* – dimensiuni temporale care printr-o osmoză perfectă între timp şi spirit, se vor metamorfoza în ceea ce azi numim *Calendarul Popular*[1].

Saltul de la o civilizaţie la alta va valoriza omul cu noi credinţe, cu un progres al cunoaşterii dobândit prin experienţe şi prin lărgirea spaţiului trăit. Sunt căi, care-i vor pune în faţă *„semne"*, îndemnându-l totodată la practici ritualice protectoare.

Decelarea binelui de malefic, a ordinii în raport cu haosul, sondarea altor profunzimi spirituale de tot mai mare încărcătură şi evoluţia propriu-zisă, aşază omul într-o stare de competiţie cu el şi cu natura, o competiţie deopotrivă spirituală şi pragmatică. Astfel, va deprinde, pe de o parte, obiceiuri, practici şi ritualuri mistico-magice de invocare a binelui (a fertilităţii, a fecundităţii) pe care le va corela cu mersul vremii, cu dinamica configuraţiei astrale, cu un panteon de zeităţi protectoare (Zeiţa Mamă, Zeul Soare, Zeul Vegetaţiei), cu ciclul vieţii animalelor,

[1] „Bazat pe «orologii cosmice de mare precizie», *Calendarul Popular,* indică, prin datele sărbătorilor şi obiceiurilor, timpul optim pentru arat şi semănat, pentru formarea şi desfacerea turmelor, pentru urcarea şi coborârea oilor de la munte, zilele favorabile sau obligatorii anumitor ritualuri gastronomice, sau culegerii plantelor de leac, pentru peţit şi logodit, pentru pomenirea moşilor şi strămoşilor, pentru aflarea ursitei...
În condiţiile în care nu se ştia scrie şi nici citi, cel care învăţa pe dinafară această enciclopedie populară (de unde şi zicala «*a face capul calendar*») devenea şi cel mai bun gospodar şi înţelept al satului."(după I. Ghinoiu – din Radu Anton Roman, 2001)

păsărilor, reptilelor, plantelor etc.; dar şi cu acţiuni de lepădare a maleficului, asociate cu necunoaşterea, cu frica, cu nevăzutul, cu întunericul, cu sterilitatea pământului şi/sau femeii, cu moartea – pe de altă parte.

O astfel de cunoaştere, intim asociată cu amprente venite dinspre pământ, apă, viețiutoare, cosmos... impropriate *calendarului popular*, o întâlnim la toate culturile, bogăția similitudinilor surmontând distincțiile, introduse cu deosebire, de particularitățile locului geografic.

La fel, ca seminția noastră înainte de creştinare şi neamurile semitice – de exemplu – premergător înrădăcinării lor în monoteism, luau aminte la zilele de solstiții (22 iunie, 22 decembrie) şi/sau ecchnocții (21 martie, 23 septembrie), repere ce marchează Ciclul Soarelui.

„Dacă te ocupi de cultivarea pământului (scria Amin Maalouf), dacă ai nevoie să ştii când anume e bine să altoieşti merii, să tai trestia de zahăr sau să faci rost de brațele necesare culesului viilor, atunci doar lunile solare îți îngăduie să te descurci; în preajma sărbătorii de *Mihrajan*[2], se ştie, de pildă, că e timpul să fie culeşi trandafirii târzii... În schimb, la plecarea într-o călătorie, nu de ciclul Soarelui e bine să te interesezi, ci de cel al Lunii[3], dacă-i Lună Plină sau Lună Nouă, în creştere sau în descreştere, căci doar astfel poți stabili etapele unei caravane.”.

---

[2] Sărbătoarea de Mihrajam, ținută încă din Evul Mediu Timpuriu, cu mare fast, de musulmani, este străină de anul musulman, ea fiind calchiată pe ziua solstițiului de vară, iar după Calendarul Creştin – coincide cu naşterea Sfântului Ioan Botezătoul. Datina era de a se aprinde, noaptea, focuri mari de paie şi de a se uda din plin străzile, pretext de bucurie şi exuberanță, spunându-se în glumă că „aceasta era noaptea cea mai scurtă a anului şi că nu merita să stai să dormi”

[3] În multe regiuni ale țării, cu deosebire în extracarpați, Soarele şi Luna erau priviți ca:
- „Ochii lui Dumnezeu, nişte ființe care înconjurate de lumină foarte mare merg pe cer, unul ziua, altul noaptea, ca să lumineze Lumea”;
- „Luna este o femeie sfântă..., de aceea «când sunt împrejurări triste se roagă la ea zicând: Sfântă Lună, ajută-mi», iar fetele când se mărită zic către Lună «Lună. Lună. soră bună, eu îți dau ție pe Stelca, tu, să-mi dai ursită bună!»”.
- „Se credea că aşa cum eşti când vezi Crai Nou (Lună Nouă), aşa vei fi toată luna: «dacă Crai Nou te găseşte sănătos aşa vei fi toată luna»; «dacă Luna Nouă găseşte pe om vesel sau scârbit, aşa va rămâne omul până la învechirea ei»”
- „Era credința că atunci când văd Lună Nouă, oamenii, dacă-i cer ceva, li se împlineşte.”

Ritmurile *lunare* şi *solare* guvermau spiritul universal al omenirii, precum tot universală era grija pentru spiritul morţilor ori folosinţa – împotriva deochiului şi a bolilor – a amuletelor, talismanelor, totemurilor, a plantelor tămăduitoare ori practicarea unor ceremonialuri centrate pe jertfe şi sacrificii umane.

În contextul unui atare mental, timpul era de neînţeles în afara întâmplărilor petrecute în el. „Zilele şi momentele zilei, săptămânile, lunile şi anotimpurile se deosebeau între ele prin ceea ce trebuia făcut. *Timpul indica munca, iar munca indica timpul*" (Petru Dan, Idu -1999)

Peste aceste credinţe monolitice, puternice tocmai datorită relaţionării omului cu natura, se vor grefa *calendarele religioase şi/sau oficiale*[4], conceptele lor, nereuşind să estompeze vreme de milenii „vâna"

- „Mamele care au copii slabi, când văd Lună Nouă îi scot afară şi săltându-i în sus zic «Cum se umple Luna, aşa să crească şi copilul şi să se îngraşe!»".
- „Luna Nouă e defavorabilă semănăturilor «Nu se seamănă legume, că nu rodesc»".
- „Când erau eclipse de Soare şi de Lună se credea că acestea sunt «din cauza păcatelor oamenilor şi a mâniei lui Dumnezeu» şi că ele prevesteau tot felul de nenorociri: războaie, moartea cumplită a oamenilor, moartea unui împărat, ciumă şi holeră, secetă, foamete, Vremea de Apoi şi Sfârşitul Lumii"
- „Eclipsele de Soare şi de Lună se datorau *vârcolacilor*, care mâncă puţin câte puţin «dar ne putându-le mânca repede Soarele şi Luna pot creşte la loc»"...(după I. Toşa; Simona Munteanu - 2003)

[4] „ Între calendarul civil şi cel religios, pe lângă asemănările în ceea ce priveşte numărul şi numele zilelor din săptămână, lună şi an, numărul şi numele lunilor şi a unor sărbători oficiale, erau şi unele deosebiri.

Ziua, ca unitate naturală de măsurare a timpului începea şi se sfârşea la miezul nopţii, în calendarul civil, în timp ce în calendarul creştin începea seara şi reprezenta timpul dintre două seri consecutive, potrivit textului biblic al Genezei «Şi a fost seară şi a fostdimineaţă şi a fost ziua întâi» (Geneza. I,5). Prin comparaţie, în mentalitatea populară *ziua solară* începea la răsăritul Soarelui, odată cu muncile din gospodărie sau cu cele din câmp.

Pentru desfăşurarea ceremonialului religios, zilele sunt împărţite, după modelul cultului iudaic, în *ceasuri şi străji*, intervale de timp ce variază ca mărime în funcţie de anotimpuri, regula fiind ca *Ceasul al VI-lea din zi* să fie sincron *miezului zilei,* iar *Straja a treia din noapte* să corespundă *miezului nopţii.*

Ceasurile erau egale ca durată (3 ore) cu *Străjile* numai la echinocţii, pe când la solstiţiul de iarnă, *Ceasul* avea două ore, iar *Straja* 4 ore. La solstiţiul de vară, durata intervalelor se inversa, *Ceasul* având acum 4 ore, iar *Straja* 2 ore.

Alte deosebiri între calendarul civil, respectiv cel religios găsim şi din perspectiva începerii săptămânii şi a anului. Astfel, în calendarul civil săptămâna debutează cu ziua de luni şi se încheie cu ziua de duminică, iar în calendarul religios săptămâna liturgică începe cu ziua de duminică şi se termină sâmbăta la ceasul al IX-lea.

Calendarului Popular. Este unul din motivele, în virtutea căruia Biserica Creştină, ca iscusită şi înţeleaptă instituţie, va alege să-şi suprapună marile ei sărbători şi praznice (vezi Sărbătoarea Naşterii Domnului) peste cele mai percutante credinţe şi manifestări populare. Rezultanta a fost cristalizarea unui calendar, aşezat sub semnul sincretismului între tradiţie şi religie, valori deopotrivă asumate şi respectate - fără urmă de conflict – în cultura populară.

Ba mai mult, trecerea unora în altele, a exacerbat într-o spiritualitate vie, flexibilă, mult mai apropiată sufletului uman creativ, mai puţin aplecat spre ascultarea unor dogme rigide.

Procesul de încreştinare va aduce odată cu el şi în spaţiul nostru cultural – *Calendarul Iulian*[5] sau pe stil vechi, devenit calendarul oficial

---

În ceea ce priveşte anul bisericesc, el începe la 1 septembrie şi este decelat în trei perioade majore: *prepascală* (deschisă de Duminica Vameşului şi Fariseului); *pascală* (deschisă de Duminica Învierii) şi *postpascală* – desfăşurată între Duminica Tuturor Sfinţilor şi Duminica Vameşului şi Fariseului.

Fiecare etapă este „însemnată" de mari praznice şi sărbători: Vinerea Mare, Buna Vestire şi Duminica Floriilor pentru primul interval; Paştele, Înălţarea Domnului şi Pogorârea Sfântului Duh, pentru al doilea.

De cea mai lungă durată, etapa a treia este marcată de un număr ridicat de sărbători, între care: Schimbarea la Faţă (6 august); Adormirea Maicii Domnului sau Sfântă Mărie (15 august); Naşterea Maicii Domnului sau Sfântă Mărie Mică (8 septembrie); Înălţarea Sfintei Cruci (14 septembrie); Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (21 noiembrie); Naşterea Domnului sau Crăciunul (25 decembrie); Tăierea Împrejur (1 ianuarie); Botezul Domnului sau Boboteaza (6 ianuarie); Întâmpinarea Domnului (2 februarie) şi Floriile.

Asociat praznicelor amintite Calendarul Creştin consacra zile de mare sărbătoare şi unor sfinţi: Sfântul Mucenic Dumitru (26 octombrie); Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril (8 noiembrie); Marele Ierarh Nicolae (6 decembrie); Sfântul Arhidiacon Ştefan (27 decembrie); Sfântul Vasile cel Mare (1 ianuarie); Sfântul Ioan Botezătorul (7 ianuarie); Sfinţii Ierarhi Grigore, Vasile şi Ioan (30 ianuarie); Sfântul Mucenic Gheorghe (23 aprilie); Sfinţii Împăraţi Constantin şi Elena (21 mai); Naşterea Sfâtului Ioan Botezătorul (24 iunie); Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel (29 iunie); Sfântul Prooroc Ilie (20 iulie); şi Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul (29 august).

Însumate, zilele de sărbătoare, inclusiv duminicile, se ridică la circa 125 zile nelucrătoare pe an, aspect care în perioada feudală a generat numeroase conflicte, în raport, atât cu autorităţile civile, cât şi cu cele religioase recepte, în Transilvania. (după I. Toşa şi Simona Munteanu - 2003)

[5] Calendarul Iulian a fost întocmit, în anul 46 î. Hr. de astronomul Sosiceme, la porunca împăratului Iulius Cezar. Scopul era acela de a elimina discrepanţele dintre anul civil roman, format din 355 zile şi anul tropic compus din 365 zile, 5 ore, 48 minute şi 45-46

în întreg Imperiul Roman, după adoptarea creştinismului (anul 321 d. Hr., în vremea împăratului Constantin cel Mare) ca unică religie. Menirea lui era aceea de a impregna mentalul creştin cu învăţăturile şi faptele Mântuitorului, ale Sfintei Fecioare, ale Apostolilor şi ale tuturor sfinţilor – prin pomenire şi comemorare periodică, prin rugăciuni şi slujbe religioase. Nu trebuie uitat, însă, că primele sărbători creştine sunt de inspiraţie iudaică, aspect care îl vom detalia într-o temă ulterioară.

Neconcordanţele tot mai evidente şi stingheritoare, în timp[6], dintre calendarul civil Iulian şi anul tropic, obligă la o reformă a acestuia şi la la consacrarea în vremea pontificatului lui Grigore al XIII-a a *Calendarului Gregorian*.

Fără a intra în detalii – problematica fiind una cunoscută – menţionăm doar, că la sfârşitul secolului al XIX-lea, pe teritoriul ţării noastre erau acceptate de Biserica Ortodoxă şi Greco-Catolică, calendarul Iulian, în timp ce calendarul Gregorian, era particular Imperiului Austro-Ungar şi Bisericii Catolice şi Reformate din Transilvania[7].

În prezent, calendarul oficial al Bisericii Ortodoxe Române este cel Gregorian (pe stil nou), existând însă şi comunităţi care, puternic afiliate la tradiţia creştină răsăriteană respectă şi utilizează calendarul pe stil vechi.

---

de secunde. Ca atare, Sosiceme fixează durata anului civil la 365 zile, împărţite în 12 luni, a câte 30 de zile pentru lunile aprilie, iunie, septembrie şi noiembrie, respectiv 31 de zile pentru ianuarie, martie, mai, iulie, august, octombrie şi decembrie. Lor li se asocia luna februarie, de 28 de zile. Corecţia pentru recuperarea segmentului temporal ce urma celor 365 de zile a constat, din adăugarea o dată la 4 ani a unei zile în plus, lunii februarie. Iniţial, anul civil roman, alcătuit de Sosiceme, debuta pe 1 Martie, ulterior fiind stabilită ca dată de început de an ziua de 1 ianuarie. În ceea ce priveşte reforma adusă Calendarului Iulian, aceasta a constat în suprimarea celor 10 zile cu care anul civil rămăsese în urmă în raport cu anul astronomic. Aşadar, în anul 1582, ziua de 5 octombrie, va deveni 15 octombrie. (recomandăm pentru detalii lucrarea: *Calendarul ţăranului român de la sfârşitul secolului al XIX-lea de I. Toşa; Simona Munteanu -2003*)

[6] La sfârşitul veacului al XIX-lea, diferenţa dintre calendarul Iulian şi cel Gregorian se ridica la 13 zile.

[7] În Transilvania, Calendarul Gregorian a fost adoptat între septembrie 1602 – octombrie 1612, de către oficialităţi şi religiile recepte. Populaţia românească de confesiune ortodoxă şi greco-catolică păstrează, în schimb, calendarul pe stil vechi, ţinându-şi sărbătorile în consecinţă.

*

Revenind la esența Calendarului Popular, vom încerca o selecție (cu o ridicată probabilitate de a fi subiectivă) a acelor zile şi perioade „însemnate", un adevărat instrument perfecționat şi verificat în timp, de tradiție, care pune de acord viața socială cu fenomenele astronomice (vezi marele scenariu cosmogonic) şi cu cele pământene. Trimiterile la sărbătorile creştine vor însoți în permanență acest demers. Totodată, însă, pentru o mai îndreptățită cunoaştere, vom derula în următoarele pagini documentatul calendar al lui Ion Ghinoiu, model în care Paştele a fost plasat convențional – la mijlocul lunii aprilie – în proximitatea Pesahului evreiesc (14 Nisan), iar Anul Nou, într-o zi de luni – tot ca un început, în armonie cu firescul.

Calendarul Popular

GERAR, CĂLINDAR, GHENARIE (IANUARIE)

1 – Anul nou, Crăciunul Mic, Fratele Crăciunului, Siva
3 – Îngroparea anului vechi
5 – Ajunul Bobotezei (Ziua Crucii)
6 – Boboteaza, Iordanul, Apă-Botează, Arătarea Domnului, Chiraleisa
7 – Sântion, Iordănitul, Iordănitul Femeilor
8 – Ziua Moaşei
11 – Tudose
16 – Sf. Petru de Iarnă (cel Șchiop), Sânpetrul Lupilor, Miezul Iernii, Circovii de Iarnă, Fulgerătoarele
17 – Circovii de Iarnă, Atanasiile, Fulgerătoarele, Tănasea ciumii
18 – Circovii de Iarnă, Tănase de Ciumă, Fulgerătoarele, Tănase şi Chirică
20 – Eftimie
25 – Filipii de Iarnă
29 – Filipii de Iarnă
30 – Filipii de Iarnă, Teciele, Treisfetitele
31 – Filipii de Iarnă, Filip cel Șchiop

FĂURAR (FEBRUARIE)

1 – Martinii de Iarnă, Trif Nebunul, Sfântul Trifan, Trifonul viermilor şi al lăcustelor, Arezanul (Gurbanul) viilor, Ziua Omizilor
2 – Martinii de Iarnă, Martinul cel Mare, (Ziua Ursului), Stretenia, Târcolitul Viilor, Anul Nou al Podgorenilor
3 – Martinii de Iarnă, Simion Bătrânul
5 – Cârneleagă
10 – Haralambie
11 – Vasile, Vlaşii, Vlaşii ochilor, Vracii
12 – Hârța, săptămâna Clisei, Săptămâna Vârstată
16 – Pamfilie
17 – Moşii de Iarnă, Sâmbăta Morților, Sâmbăta Piftiilor
18 – Lăsatul Secului de Carne
19 – Săptămâna Albă, Săptămâna Brânzei, Săptămâna Nebunilor
20 – Marțea Albă
22 – Joia Nepomenită, Joia Necurată
23 – Vinerea Ouălelor
24 – Dragobete, Drăgostitele, Logodna Păsărilor, Sântion de Primăvară
25 – Lăsatul Secului de Brânză
26 – Începutul Postului Mare, Păresimiile, Săptămâna Mare, Lunea Curată, Spolocania, Lunea Păstorilor, Lunea Forfecarilor, Lunea Viermilor, Tărbacul Câinilor, Cucii
27 – Intrarea în Săptămâna Caii lui Sântoader, Marțea Încuiată, Marțea Sântoaderului, Marțea Cailor, Marțea Trăznetului
29 – Joimărica, Joia Iepelor, Joia tuturor Jivinelor, Joia Furnicilor

MĂRȚIȘOR, GERMĂNAR, FĂUREL (MARTIE)

1 – Vinerea Soarelui, Baba Dochia, Baba Marta, Cap de Primăvară, Mărțişorul, Intrarea în Zilele Babei, Dragobete
2 – Sântoaderul cel Mare, Sâmbăta Sântoaderului, Sâmbăta Morților
4 – Ieşirea din Săptămâna Caii lui Sântoader
5 – Marțea Încuiată
9 – Măcinicii, Moşii de Mărțişor, Moartea Dochiei, Ieșirea din Zilele Babei, Sâmbra Plugului, Cap de primăvară, Anul Nou al Plugarilor

10 – Intrarea în Zilele Moşilor
15 – Cristofor
16 – Ajunul lui Alexie
17 – Alexie, Corn înflorit, Alexie omul lui Dumnezeu cel Cald, Ziua Șarpelui, Ziua Peştelui
18 – Ieşirea din zilele Moşilor
20 – Miezul Păresimilor, Târnoasele, Sărbătoarea ouălelor, Ziua Șarpelui
21 – Târ-nainte, târ-napoi (Echinocțiu)
24 – Ajunul Blagoveşteniei
25 – Blagoveştenie (Buna Vestire), Ziua Cucului
26 – Stoborul Blagoveşteniilor, Gavril Blagoveşnicu, Părinții Blagoveştenilor, Blagoveşnicul
30 – Sâmbăta Ursului

PRIER, FLORARIU, TRAISTĂ-N BĂȚ

1 – Ziua Păcălitului, Ziua Nebunilor
6 – Moşii de Florii, Sâmbăta Floriilor, Lăzărelul
7 – Floriile, Nunta Urzicilor
8 – Săptămâna Patimilor, Săptămâna Mare
10 – Miercurea Paştilor
11 – Joimari, Joimărița, Moşii de Joimări, Joia Neagră, Joia Verde, Sărbătoarea Dinților
12 – Vinerea Seacă, Vinerea Mare, Vinerea Patimilor
13 – Sâmbăta Paştelui
14 – Paştele, Săptămâna Paştelui, Săptămâna Luminată
15 – A doua zi de Paşte, Luni după Paşti
16 – A treia zi de Paşti, Marțea Dracului, Mătcălău
17 – Miercuri după Paşti
18 – Joia Paştilor, Joia Rea, Joia Verde, Joia Nepomenită, Joia Necurată, Paparuda
19 – Fântânița
20 – Sâmbăta Tomii
21 – Paştele Blajinilor, Paştele Mic, Druşte

22 – Sângeorzul Vacilor, Ajunul Sângeorzului, Mânecătoarea, Sîptîmâna Neagră, Lunea Morților, Mătcălău
23 – Sângeorzul, Sângeorgiu, Blojul, Anul Nou al Ciobanilor, Ropotinul (Marțea) Țestelor
24 – Poitra lui Sf. Gheorghe
25 – Joia Verde, Marcul Boilor
30 – Ropotinul (Marțea) Țestelor, Marțea Dracului, Marțea de Trăznet, Ziua Ucigaşului, Caloianul, Ajunul Armindenului

FLORAR, FRUNZAR, LUNA IERBURILOR (MAI)

1 – Armindeni, Începătorul verii, Ziua Pelinului
2 – Joia Verde
5 – Săptămâna Rusaliilor
7 – Ropotinul (Marțea) Țestelor
9 – Joia Verde
10 – Tudorusale, Strat de Rusalii, Sfredelul Rusaliilor
12 – Ghermanul, Harmanul viermilor
14 – Ropotinul (Marțea) Țestelor
16 – Joia Verde
18 – Moşii de Lapte, Gherman
21 – Ropotinul (Marțea) Țestelor, Constandinul Puilor, Constantin Graur
22 – Moşii de Ispas
23 – Ispasul, Paştele Cailor, Joia Iepelor, Joia Verde
25 – Nedeea lui Ispas, Ioan Fierbe-Piatră
25 – Oarbele Șchioapele, Lunea Rătăcită
28 – Ropotinul (Marțea) Țestelor
30 – Joia Verde
31 – Irimia, Sărbătoarea Boilor

CIREŞAR (IUNIE)

1 – Sâmbăta Rusaliilor, Moşii de Rusalii, Moşii cei Mari, Moşii de Sâmburi, Moşii de Vară, Naşterea Căluşului
2 – Duminica Mare. Rusaliile
3 – Adoua zi de Rusalii

4 – A treia zi de Rusalii
6 – Joia Nepomenită, Buciumul Rusaliilor, Bulcile
8 – Rusitorii, Rusitoarele
9 – Duminica tuturor Sfinților, Lăsatul Secului de Sânpetru
10 – Timotei, Lunea încurcată
11 – Spartul (Moartea) Căluşului, Marțea Căluşului, Vartolomeul Grâului
12 – Onufrie, Nunta Şoarecilor
14 – Eliseiul Grâului, Joia Mânioasă
19 – Iuda
23 – Moşii de Sânziene, Ajunul Sântion
24 – Sânziene, Drăgaica, Amuțitul Cucului, Sântion de Vară
28 – Ajunul Sânpetrului
29 – Sânpetru de Vară
30 – Stoborul Sânpetrului, Pietrele lui Sânpetru

CUPTOR (IULIE)

1 – Cosmadinul, Ana-Foca
8 – Pricupul, Procopiile
13 – Panteliile
15 – Ciurica, Ziua Femailor, Chiric Șchiopul, Circovii Mări
16 – Circovii de Vară (Miezul Verii)
17 – Circovii de Vară, Mărina, Măcinica, Sân Mărghita, Păliile
18 – Circovii de Vară, Mărina
19 – Păliile, Circovul lui Sântilie ăl dintâi
20 – Sântilie, Pârliile
21 – Ilie Pălie, Circovul lui Sântilie ăl din urmă, Pârliile
22 – Foca, Ieşirea Pârliilor
23 – Opârlia
25 – Ana Ospenia, Sf. Ana
27 – Pantelimonul Oveselor, Pintilie Călătorul, Sântilie cel Mic, Sântilie cel Șchiop, Sora lui Sântilie, Ilie Pălie, Panteliile

GUSTAR, SECERAR, MĂSELAR, MACAVEI CAP DE POST (AUGUST)

1 – Macaveii, Macaveiul Ursului, Împuiatul Urşilor, Paştele Viţeilor, ZiuaCrucii de Vară, Intrarea în Postul Sântămăriei
2 – Ziua Ursului
6 – Probejenia, Moşii Schimbării la Faţă
15 – Sântămăria Mare
24 – Martirul Lupu
29 – Crucea Mică, Sântion de Toamnă, Sântion Cap Tăiat, Ioan taie capul de varză, Brumariu

RĂPCIUNE, VINIŢEL (SEPTEMBRIE)

1 – Simion Stâlpnicul, Ciricul Păsărilor
4 – Vavila
6 – Ciuda lui Arhanghel
8 – Sântămăria Mică
9 – Stoborul Sântămăriei Mici
14 – ZIUA crucii, Cârstovul Viilor, Ziua Şarpelui
15 – Macovei
21 – Târ-nainte târ-napoi (Echinocţiu)
24 – Teclele
26 – Berbecarii, Filipii
27 – Berbecarii
29 – Începutul Verii lui Mioi (Sân-Mihai)

BRUMĂREL (OCTOMBRIE)

1 – Procoavă
11 – Sf. Filip
14 – Vinerea Mare, Nunta Oilor,Sfârşitul Verii lui Mioi
17 – Osie, Lucinul
18 – Ziua Lupului, Lucinul
21 – Vinerea Ciumii
22 – Moşii de Toamnă, Moşii de Sâmburi, Sâmbăta Morţilor
25 – Ajunul de Sâmedru
26 – Sâmedru, Ziua Soroacelor
27 – Piotra lui Sâmedru. Sf. Dumitru cel Nou, fratele lui Sâmedru

BRUMAR, PROMORAR, VINICER, VINAR (NOIEMBRIE)

1 – Cosma şi Damian, Vrăcevulă
8 – Arhanghelii, Năpustitul Arieților
9 – Poitra lui Arhanghel
10 – Filipii
11 – Mina, Ziua Tâlharilor
12 – Martinii de Toamnă
13 – Martinul cel Mare de Toamnă, Ziua Lupului
14 – Martinii de Toamnă, Intrarea în Filipii de Toamnă, Lăsatul Secului de Crăciun
15 – Spolocania
21 – Ovidenia, Filipul cel Mare (cel Șchiop)
24 – Climăta Vântului
29 – Ajunul de Sântandrei
30 – Sântandrei, Moş Andrei, Noaptea Strigoilor, Ieşirea Filipilor de Toamnă

ANDREA, UNDREA, INDREA, NINGĂU, NEIOS (DECEMBRIE)

4 – Bubatul, Zilele Bubatului, Varvara, Savele
5 – Bubatul, Sava
6 – Moş Nicolae (Sânnicoară); Crăciunul Copiilor
7 – Poitra lui Sânicoară
9 – Ana Zacetenia
10 – Sâmnicoară, Sf. Nicolae cel Mic, Sora lui Sânnicoară, Sânnicoara
12 – Spiridon, făcătorul de minuni
20 – Ignatul Porcilor, Înătoarea
23 – Preziua Ajunului
24 – Ajunul Crăciunului, Moş Ajun
25 – Crăciunul, Moş Crăciun
26 – A doua zi de Crăciun
27 – A treia zi de Crăciun
28 – Îngropatul Crăciunului
31 – Îngropatul Anului Vechi şi Naşterea Anului Nou, Ajunul lui Sânvăsâi.

*

Pentru *omul vechi*, universul a avut întotdeauna două dimensiuni: *Lumea de aici* şi *Lumea de dincolo*, ziua şi noaptea; lumina şi întunericul; binele şi răul; focul şi apa; cerul şi pământul; căldura şi frigul etc.

Cum le percepea ca imagine? – precum un cerc sau un inel, cu miezul tăiat în două (vezi, de exemplu, simbolul sărutului imortalizat de Brâncuşi, sub forma aceluiaşi cerc despărţit în două şi care-şi are rădăcina în filozofia populară).

Aidoma era perceput şi timpul şi, prin similitudine, anul; un *inel*¸ unde timpul cald şi timpul rece, vara şi iarna – deşi antitetice – veneau în complementaritate, împlinind rosturile bune pentru viaţa socială (zile lucrătoare şi ne lucrătoare, perioade de lucru la câmp şi de lucru în casă, timpi optimi pentru nunţi, şezători, meditaţie, posturi ori pentru comemorarea şi împăcarea cu *moşii*...), pentru arături şi semănături, pentru cultura plantelor de câmp şi a pomilor fructiferi, pentru ciclul fertil şi infertil al animalelor etc.

Vârstele timpului erau respectate şi cinstite printr-un complex de ritualuri, obiceiuri şi ceremonii, toate, intim legate de *cultul solar.* În virtutea acestui cult, sezonul cald şi sezonul rece erau guvernate de *animale totem*, precum *calul*[8] şi *lupul,* primul, patron al timpului cald şi fertil, iar al doilea, înstăpânit peste frig, întuneric şi moarte.

În cinstea acestor animale totem, ne spune A. Bodiu: „Se ţineau zile cu caracter de divinaţie, zile însemnte pentru îmblânzirea acestora (vezi cele 70 de zile ce se ţineau de *lupi* şi/sau *filipi*), pentru perioadele de împerechere şi de renovare a timpului".

---

[8] Prezenţa calului în tradiţiile populare străbate întreaga mitologie indo-europeană, fiind asimilat drept simbol solar. Călăreţul solar este aidoma lui Făt-Frumos, iar rolul calului este covârşitor. Masca de cal apare în datinile de Anul Nou şi în cele de Sântoader, iar *Căluşarii de Rusalii*, joc magic cu valenţe apotropaice, are ca motiv central tot calul. De asemenea, în mentalul colectivităţilor populare exista credinţa că Soarele este purtat pe cer de patru cai; Sfântul Ilie, de un car tot cu patru cai, şi că tot caii îl sprijină pe Sântoader să instaureze ordinea, după haosul zilelor de criză legate de moartea şi renaşterea Anului, din preajma solstiţiului de iarnă. Mersul anotimpurilor ne este relevat de acelaşi animal totem: caii lui Sântoader prevestesc debutul anului agrar; caii albi ai lui Sângeorz deschid anul pastoral; caii lui Sântilie ne plasează în miezul verii; iar caii negrii ai lui Sâmedru vestesc închiderea verii pastorale.

Grija ca aceste zile să fie onorate cum se cuvine – în majoritatea cazurilor prin repaus total de muncă – revenea femeilor, ele, încă din paleolitic, fiind hărăzite să pună sub protecție *vatra,* apoi casa, familia şi animalele din bătătură.

Dealtfel, femeia, îndeobște, prin capacitățile sale senzoriale, sensibilitate şi instinct matern, este protagonista practicilor de magie. Întotdeauna ea este *doftoroaia*, ea stăpânește cunoaşterea plantelor de leac, ştie timpii optimi de culegere a lor, ea grijește mortul şi tot ea „joacă" rolul bocitoarei. Femeile țes *cămaşa ciumei,* aduc pe lume pruncii, fac pomeni pentru sufletul celor *petrecuți*, ele au priceperea ritualurilor gastronomice şi a alimentelor ritualice. Ele împletesc şi poartă cununa de grâu, simbol al biruinței, dar tot ele întruchipează şi spirite rele, unele pocite, altele ademenitor de frumoase (*Marțolea, Muma Pădurii, Baba Dochia, Joimărița, Ielele, Drăgaica, Sfânta Luni*...).

*

Revenind la Calendarul Popular[9], ne putem imagina că avem de a face cu acelaşi cerc magic, unde părțile sunt date de *anul agrar* –pe de o parte – desfăşurat de la Mucenici (9 martie) până la Vinerea Mare (14 octombrie), respectiv de *anul pastoral*[10]- jalonat de Sângeorz (23 aprilie) şi Sâmedru (26 octombrie), patronii supremi ai acestuia.

Aşadar, *Anul Nou Pastoral* începe toamna, la împerecherea oilor, iar comportamentul lor de reproducere împarte anul pastoral în două sezoane simetrice: *vara pastorală, între Sângeorz şi Sâmedru*, numită şi *vara sterilă* (dar cu lactație) şi *iarna pastorală* (*iarna fertilă*), între Sâmedru şi

[9] Dacă din perspectivă astronomică, calendarul omonim are patru anotimpuri – primă-vară, vară, toamnă, iarnă – calendarul popular integrează doar două sezoane – vara şi iarna – cumpăna dintre ele fiind marcată de echinocții.

[10] Atent observator, înțeleptul țăran român, punând cap la cap *semnele* date de astre, de vreme, de ciclul reproductiv al animalelor, de înfrunzitul şi desfrunzitul codrului... bagă de seamă că schimbările majore, în mersul vremii, au loc la o lună de la echinocții, când se statornicea cu claritate anotimpul cald sau rece. Astfel, practicile celebrate la o lună după echinocții: 23 aprilie – Sângeorz şi 26 octombrie – Sâmedru, au fost identificate în calendarul pastoral drept *hotare ale timpului,* iar cele solstițiale, cu aceeaşi diferență de circa o lună: 20 iulie – Sântilie şi 16 ianuarie – Sânpetru de iarnă, ca *miezuri ale timpului*.

Sângeorz. Măsura fertilității acesteia din urmă este dată de împerechere (nuntitul oilor), de perioada de gestație, respectiv de fătare.

*

Calendarul Popular sau timpul cu rost al țăranului, un concentrat de cultură şi civilizație populară, a fost decriptat, deslușit şi transmis spre cunoaştere de pasionați cercetători[11], elite prin excelență ale antropologiei culturale. Este motivul pentru care, dintr-un respect nedisimulat, mă voi limita la a sublinia o seamă de repere identitare, încercând totodată o corelație cu sărbătorile creştine, mult mai „tinere" sub raport cronologic.

I. ***Anul Nou de Primăvară. Intervalul temporal de proximitate. Scenarii ritualice de înnoire a timpului agrar.***

A. *Mărțişor, Germănar; Făurel (martie)*

1 Martie = *Cap de Primăvară, Baba Dochia*[12](asimilată zeiței neolitice Terra Mater), *Intrarea în Zilele Babei, Mărțişorul;*

După cum am amuintit anterior, Anul Civil Roman, întocmit de Sosigeme începea la 1 martie, şi ca orice început de „ timp" (zi, săptămână, lună, an) impropria valențe faste, iar plastica denumire „*Cap de Primăvară*" identificată în calendarul nostru popular este mai mult

[11] În realizarea acestui demers am purces – parafrazându-l pe Radu Anton Roman – la un intenționat „pseudoplagiat", făcând totodată apel la propriile-mi aduceri aminte, din lumea satului meu, trăiri corelate cu memoria şi istoria orală a vieţuitorilor lui.
Subliniez ca atare, nume de anvergură în cultura noastră etnografică, ale căror lucrări mi-au fost îndreptar, bucurie şi inspirație în încropirea prezentului material documentar: Bernea, Ernest; Bodiu, Aurel; Conea, Ion; Cuceu, Ion; Dumézil, Sabin; Gaster, Moses; Ghinoiu, Ion; Corovei, Artur; Herseni, Traian; Idu, Petru-Dan; Nicolau, Irina; Marian, Simeon Florea; Munteanu, Simona; Olteanu, Antoaneta; Pamfilie, Tudor; Roman, Radu Anton; Sthal, H.H.; Toşa, Ioan; Văduva, Ofelia; Voronca Niculiță, Elena.

[12] „În Calendarul Popular apar două concentrări de sărbători dedicate divinităților ajunse după 365 de zile la bătrânețe şi moarte: în *decembrie*, luna solstițiului de iarnă (Moş Nicolaie, Moş Ajun, Moş Crăciun) şi în luna *martie*, luna echinocțiului de primăvară (Baba Dochia Moşii sau Măcinicii, Moş Alexa sau Alexii).
Apelativele de *babă* şi *moş* precizează că Dochia, zeiță neolitică, maternă, lunară şi echinocțială, pe de o parte, şi Crăciunul, zeu indo-european, patern, solar şi solstițial, pe de altă parte, au ajuns la pragul morții, la cumpăna dintre Anul Vechi şi Anul Nou."(după I. Ghinoiu, Preluat din Radu Anton Roman - 2001)

decât sugestivă. Este un moment de *prag, de trecere* în dinamica timpului. Se închid porțile frigului, ale întunericului, ale repaosului şi se deschid cele ale anotimpului luminos, cald, fertil, ori această trecere anevoioasă, în stare de cumpănă, primeşte substanță în mentalul colectiv tradițional, în năbădăioasa Babă Dochia şi-n zilele nestatornice, opt la număr, ce o însoțesc. Vremea este schimbătoare şi capricioasă, precum firea femeii, primele trei, însă, oferă indicii despre cum vor fia anotimpurile de primăvră, vară şi toamnă.

Pentru un încput de bun augur se țineau ritualuri şi practici de purificare a gospodăriilor şi a caselor, acțiuni care se prelungeau pe întregul parcurs al lunii martie. Tot ceea ce era reziduu - *spurcat, rău* - trebuia, obligatoriu, distrus. Întregul avut, individual şi/sau obştesc, trebuia pus sub protecție.

*

Un străvechi simbol, multimilenar ca vârstă, particular acestei zile, *mărțişorul,* străbate vremurile – suportând repetate şi repetate mutații – până în zilele noastre, când, puternic „contaminat", a degenerat în comercial, desacralizându-se.

Puțini dintre noi mai ştiu arhaica poveste a mărțişorului – aceea când o simplă împletitură dintr-un fir alb (simbol al luminii, al zilei, al vieții, al căldurii, al binelui...) şi unul negru (semn al întunericului, al răului, al nopşii şi al morții) era prins, de femei, la încheietura mâinii bărbatului, ca talisman protector. Rădăcinile obiceiului sunt înfipte în vremea paleoliticului, când femeia era protectoarea vetrei, iar bărbatul era stăpânul din afară, expus ca vânător şi cuceritor, marilor primejdii.

În timp, firele, vor deveni alb şi roşu (Lună şi Soare, apă şi foc, linişte şi zbucium...); lâna va fi înlocuită cu moliciunea rafinată a mătăsii, motivația va rămâne aceeaşi, dar purtătorii se vor înmulți.

Ca element protector, mărțişorul va fi petrecut la încheietura noilor născuți; va fi atârnat în ramurile pomilor fructiferi – pentru a fi feriți de boli şi urgiile vremii – sau va fi pus la grajdurile şi staulul animalelor.

Într-o următoare etapă se va petrece „înnobilarea" şnurului împletit, printr-un bănuț de aur sau de argint, simboluri cu conotații astrale.

Bănuții sunt purtători de noroc şi îşi conservă, de asemenea, capacitățile apotropaice, ba mai mult, îşi ataşează noi atribute. Este momentul când *mărțişorul* începe să fie purtat şi de femei (în special de tinerele fete), fie la gât, fie la încheietura mâinii.

Discul bănuțului de argint era asimilat feței pline, sănătoase, cu pelița albă, nepătată, purtarea lui asigurându-i femeii atributele atât de mult apreciate în lumea satului: „*albă grasă şi frumoasă*". Pentru acest deziderat şi pentru a-i conferi puteri sporite, bănuțul era trecut, în prealabil, prin albul brânzei, ai laptelui ori al albuşului de ou.

Durata folosirii mărțişorului – varia de la o comunitate la alta; până la Florii, la Ispas sau până la armindeni – când, obişnuit, se cumpăra pe el *vin pelin,* băut de fete, când se prindeau surate.

Începutul şi mijlocul de veac XX transferă asupra mărțişorului conotații de curtoazie; tânărul, de astă dată, oferind alesei sale, daruri de primăvară. Sincron se petrece şi substituirea bănuțului de aur şi/sau argint cu diferite simboluri purtătoare de noroc (hornar, potcoavă, trifoi cu patu foi...) sau particulare gingăşiei şi sensibilității (ghiocel, buburuză...).

Cât priveşte povestea de astăzi a *străbunului talisman,* dăm străzii dreptul de a ni-o spune.

O altă datină, legată de această zi – apreciată în multe regiuni ca sărbătoarea cea mai mare pentru femei – din dorința superioară a tinerei de a fi frumoasă, era spălatul obrajilor cu roua dimineții. În zorii zilei, fetele culegeau roua de pe ierburi şi flori, un elixir miraculos, ce distila energiile pământului, soarelui şi ale vieții - prin elementul apă - şi-şi spălau în taină, fața. De altfel, acest motiv ritualic, al spălatului cu roua florilor, îl vom întâlni şi în numeroase alte împrejurări, cu deosebire în noaptea de Sânziene.

9 Martie = *Moartea Dochiei, Ieşirea din Zilele Babei, Moşii de Mărțişor, Sâmbra Plugului, Anul Nou al Plugarilor, Măcinicii şi/sau Mucenicii.*

În economia agricolă se întâmplă un act de o importanță vitală: debutează acțiunile de arat şi semănat.

Ziua[13] comportă o mare încărcătură de gesturi, ritualuri ceremonii sacre-agrare. Se întâlnesc acum şi cooperează *moşi* şi *zeităţi; plugul, animalele - îndeosebi boul – pământul, semănătura...*univers, acum, doar al bărbatului. Prezenţa femeii vine tot din interior şi se materializează în pregătirea bucatelor ritualice – în spacial a *coptăturilor* (colaci, mucenici, turte) şi-n alungarea duhurilor rele, a necurăţeniei – prin afumarea[14] casei, inclusiv a acareturilor, cu tămâie, ierburi apotropaice, cârpe arse, iar mai târziu (practică creştină), prin stropirea cu apă sfinţită a boilor înjugaţi la plug şi a gospodarului ce urma să ţină coarnele plugului.

În tradiţia satului arhaic, actul central al zilei, care însuma valenţele majore ale întregului an agrar, dar şi pe cele ale calităţii vieţii, era *ieşirea cu plugul în ţarină,* acţiune atât de plastic numită – prin simbolistica sa fastă – *Sâmbra Plugului* sau *Anul Nou al Plugarilor*.

Ce se întâmplă, de fapt, din punct de vedere al ritualurilor?

Ziua de 9 martie consemnează şi ieşirea din „scenă" a *Babelor*, fiinţe rele şi năbădăioase şi venirea *Moşilor* – buni, calzi, blânzi... care vor locui pământul întru rodnicia lui, tot un număr de nouă zile – până pe 18 martie. Moşii vor bate pământul cu maiul şi ciomegele pentru a scoate căldura din străfundurile lui şi pentru a învinge de acum *duşmănosul ger*[15].

---

[13] „Începând cu această zi, anul agricol cuprindea două anotimpuri, vară şi iarnă – despărţite între ele prin hotare ale timpului. Hotarul dintre iarnă şi vară era dat de cele nouă zile ale Babei Dochia. La acest moment al timpului începea *Anul Agrar*, iar hotarul dintre vară şi iarnă se situa între 8 septembrie (Sântamaria Mică) şi 14 septembrie (Ziua Crucii)... În acest interval se derulau etapele muncii agrare cu «praguri», «răstimpuri» şi «răscrucii» în marele drum al vieţii, al încolţirii, apoi al recoltării plantelor, grânelor şi poamelor. Nici un act, înscris acestui ciclu nu situa viaţa şi bunele ei relaţii în afara interrelaţiilor stabilite între lumea astrală (patronată de Lună şi Soare) şi lumea terestră, de unde şi sintagma «*Luna dă colţ grâului, iar Soarele creşte şi coace bobul*»" (după Petru Dan Idu - 1999)

[14] Gestul ritualic al afumării şi/sau tămâierii avea şi o trimitere cu adresă precisă, anume alungarea *jivinelor*, în primul rând a şerpilor, din bătătura casei şi din vecinătatea imediată.

[15] Lumea satului îşi avea propriile *semne,* care să indice timpii optimi pentru semănat, precum: *înflorirea spinului, venirea păsărilor, Luna Plină...* dar şi vorbe de duh. O astfel de zicere s-a păstrat în memoria mea, de la *bunul meu, Grigore*: „Numa' atunci când şezi pe rât şi curu nu-ţi trage apă îi slobod să te apuci de semănat".

În zorii zilei – pentru a veni în sprijinul moşilor şi al trudei lor de a încălzi pământul, oamenii aprindeau în ogradă şi în grădini, *focurile ritualice.* Mulțimea focurilor se conjuga astfel, într-o forță cu efect în progradarea beneficului: *încălzirea pământului; arderea răutăților* (aici cu sensul de igienizare); *îndepărtarea şerpilor, şopârlelor şi a altor jivine* („Ieşiți, şerpi, ieşiți, broaşte/ Şi mergeți din locurile noastre,/De sub talpa casei noastre,/ Mergeți în munții pustii,/ Unde cocoş negru nu cântă, /Vacă neagră nu mugeşte,/ Fată, chica nu-mpleteşte"); *aducerea ploii* - pentru a creşte iarba...

Peste *bobotăi,* copiii săreau de trei ori, rostind cu putere incantații de felul „Cum sar eu focul, /Aşa să sară puricii de pe mine" sau „Intră, frig şi ieşi, căldură". Tot acum, bărbații ascuțeau şi îndreptau fierul plugului; grijeau, în special animalele de tracțiune; încheiau înțelegeri de întrajutorare şi, nu în ultimul rând, se primeneau sufleteşte şi trupeşte.

Actul de *a ara* şi *a semăna*, încorporau prin valoarea lor, sacralitate. În acest sens, bărbatul (în spațiul nostru de locuire şi în virtutea bunelor cutume, el deținea exclusivitatea respectivelor acțiuni) se pregătea, în consecință: ținea post, îşi purifica – prin spălare – trupul, îmbrăca haine de sărbătoare. Totul, suflet şi trup, trebuia să fie curat, să fie pur, să fie *„thistaş"* – pentru ca şi holdele să fie curate, ferite de neghină.

Gospodarul care ieşea întâi cu plugul, era musai să fie hărăzit şi cu noroc *„Numai cei cu noroc pot ieşi primii la arat, pentru ca după norocul lor şă rodească şi țarina, că de va ieşi unul fără noroc, țarina nu va rodi*".

Semănatul se făcea prin împrăştiere cu mâna, iar povara semințelor era purtată, nu în saci sau desagi, ci într-o față de masă înnodată la colțuri şi petrecută după gâtul şi sub-brațul stâng al bărbatului. Fața de masă aducea cu ea în acest ritual agrar, de o magie specială, simbolistica belşugului; pe fața de masă fiind asezate la marile praznice şi sărbători, bogăție de bucate şi alimente ritualice.

Prin complementaritate, femeia, în casă, frământa şi cocea *colacii ritualici*[16].

[16] „Colacii țin de magia recoltelor, dorindu-se multe grâne, recolte bogate, clăi de cereale, motiv pentru care găsim colacii împodobiți cu figuri ce simbolizează fie soarele, fie crucea, fie anumite forme fitomorfe (frunze, flori, copaci) sau antropomorfe (imagini de agricultori, păstori etc.)". (după A. Bodiu - 2004)

Întregul proces era însoțit de gesturi ritualice: rugăciuni; cernerea făinii prin trei site şi încălzirea ei cu fierul plugului; folosirea apei neîncepute; folosirea, în frământat, a unui restel de la jug; aşezarea în forme diferite a aluatului; încrestarea cu palma, pe aluat, a semnului crucii etc. Colacii copți în această zi aveau diferite destinații: se puneau în coarnele boilor[17] sau a pluglui; erau dați de pomană oamenilor săraci – „ca să dea Dumnezeu rod ogoarelor"; se aşeza o bucată de colac sub prima brazdă răsturnată; se amestecau frânturi de colac în semănătură; se împărțeau, ca hrană ritualică, animalelor din gospodărie;

Începutul aratului sau *Pornitul Plugului,* reprezenta pentru fiecare familie şi, ca atare, pentru întreaga comunitate, un eveniment de excepție, atât în economia agricolă, cât şi în planul spiritual, al vieții.

Trebuie să reținem, însă, pentru o corectă înțelegere, că acțiunile de arat şi semănat nu se derulau integral în ziua de 9 martie, cel mai adesea, aceasta fiind o zi *însemnată,* se trăgea, obligatoriu, măcar o brazdă, *brazda de bun augur*; sau se efectua *aratul de clacă*, când toate plugurile arau grădinile şi locurile de țarină ale văduvelor, respectiv ale sătenilor nevoiaşi.

Isprăvirea aratului era marcată de desfăşurarea celei mai mari sărbători agrare, numită în Transilvania şi Maramureş: *Plugarul,* sau *Tânjaua.* Plină de fast, culoare şi voie bună, ea împlinea actul de recunoaştere a vredniciei primului om din sat care a ieşit la arat în acel an. Fără a avea o dată fixă, sărbătoarea se desfăşura, obişnuit, după Mucenici şi până la Buna Vestire (24 martie), dar uneori şi la Sfântul Gheorghe, când se suprapunea peste ritualul pastoral al sângeorzului.

*

Prin încreştinare, ortodoxia grefează, peste puternica tradiție populară a Sâmbrei Plugului, respectiv a Mucenicilor (Ziua Morții Dochiei), *Ziua Sfinților 40 de mucenici din Sevasta*[18]. Este „*Ziua Celor Fără Nume*", a tuturor celor care nu-şi au prenumele dintre sfinți.

---

[17] „După ce se înjugau boii se punea în coarnele lor câte un colac, iar stăpâna casei umbla împrejurul bilor şi a plugului cu tămâie aprinsă pentru ca să dea Dumnezeu roadă câmpului", (I. Toşa; Simona Munteanu - 2003)

[18] În popor „oamenii prind 40 de peşti, pentru cei 40 de sfinți, pentru a avea peste an noroc la peşte. Se crede că în ziua aceasta au sărit în apă cei 40 de sfinți; 39 au pierit,

Găsim în această dimensiune tradițional-creştină unul dintre cele mai minunate exemple de contopire a ritualurilor populare cu sărbătorile religioase, iar dacă am glisa spre o altă zonă culturală, vedem cum „mucenicii" noştri se intersectează în numeroase gesturi ritualice cu celebrarea de către evrei a *Purim*-ului[19] (Sorți) – singura sărbătoare religioasă unde bucuria nu avea „baiere". Se ofereau cadouri şi se făceau urări de bine într-o atmosferă dezinhibată, când vinul curgea în valuri, prilej cu care – spunea Rab Raba – „Un bărbat trebuie să bea până când nu mai poate distinge între «Blestemat să fie Aman» şi «Blestemat să fie Mardocheu»".

Măcinicii simbolizează sacrificiile făcute la Anul Nou, celebrat în trecutul nostru ancestral la echinocțiul de primăvară[20], timp sincron morții Babei Dochia, identificată cu zeița neolitică Terra Mater, Juno şi Diana – la romani, ori cu Hera şi Artemis – din Pantheonul grec.

Este o dimensiune temporală de înnoire a timpului agrar generată de moartea şi renaşterea unor zeități materne, lunare, implicit echinocțiale.

Zilele Babei semnifică şi *deschiderea mormintelor* şi întoarcerea spiritelor *moşilor* printre cei vii – act ce necesită anumite ritualuri de împăcare, între care, de mare rezonanță sunt „*Pomana de mucenici*"[21] şi „*beția rituală*"[22]. Deopotrivă cu acestea se desfăşurau şi anumite practici de aflare a norocului.

---

iar unul a scăpat şi s-a făcut duh necurat. De aceea e bine ca în această zi fiecare om să mănânce 40 de chitici (peştişori) pentru a nu se îneca şi a nu se face şi el duh necurat". (după Simeon Florea; Marian)

[19] În a paisprezecea zi a lunii martie (Adar), evreii sărbătoreau Purim (Sorți), pentru a aniversa ziua în care poporul lor scăpase cu ajutorul lui Ester şi al lui Mardocheu, de uneltirile ministrului Persiei, Aman.

[20] După Calendarul Iulian, ziua de 9 martie corespundea echinocțiului de prmăvară, când, în mai toate vechile culturi – în acord cu ritmurile spirituale şi sufleteşti – sărbătoarea primăverii mula şi celebrarea începutului de an.

[21] *Mucenicii*, numiți în funcție şi de geografia locului ori de formele pe care le îmbrăcau (om, albină, porumbel, forma cifrei 8, covrig...) şi *bradoşi, brânduşei, brăduleți, sfinți, sfinţişori*... se încadrează categoriei sacre de alimente ritualice. Datina, mai mult particulară geospațiului extracarpatic, *măcinicii* – coptături din făină curată de grâu, miere şi nucă, făcuți de către fiecare gospodină, în număr de 40, se împărțeau pentru moşi şi strămoşi copiilor şi celor sărmani, cel mai adesea însoțiți de o lumânare aprinsă şi un pahar de băutură.

[22] Beția rituală la „Măcinici", presupunea datina conform căreia fiecare persoană trebuia să bea 40 sau 44 de pahare de vin; vin care băut în această zi se transforma de-a lungul anului în sânge şi putere de muncă.

10 Martie = *Intrarea în Zilele Moşilor*

La mucenici şi în zilele prielnice, cât mai apropiate de această dată, pe lângă marile lucrări ale câmpului, în grădini se semăna şi/sau răsădea ceapa, usturoiul, varza, salata... iar în livezi se luau altoi din pomii roditori, păstrați în pământ până la Sângeorz, când se desfăşura acțiunea de altoire.

17 Martie = *Alexiile, Corn Înflorit, Ziua Şarpelui*

Este o zi însemnată a Calendarului Popular, peste care s-a suprapus sărbătoarea creştină a Cuviosului Alexie, omul lui Dumnezeu.

Avem un caz tipic de ceea ce înseamnă puterea tradiției, comunitățile rurale, lăsând oarecum în umbră semnificația dată de biserică, dar săvârşind cu convingere vechile gesturi precreştine: aprinderea focurilor, grijirea caselor şi a gospodăriilor, strânirea de zgomote – pentru ca „...insectele să nu strice semănăturile şi jivinele să nu se apropie de casă." Onorat era, apoi, Alexie, ca patron al tuturor animalelor care ies din lunga perioadă de hibernare. Căldura le dezmorțea sângele reptilelor, fapt pentru care era interzis a se pomeni – în această zi – cuvântul *şarpe*, altfel, el ar aduce supărări tot anul.

Înfloritul cornului sau a spinului era un alt semn aşteptat cu plăcere în lumea satelor – se ridica interdicția prohibiției la peşte.

25 Martie = *Ziua Cucului, Blagoveştenia,*(Buna Vestire)

Era o zi veselă pentru satul românesc. Se întorceau rândunelele şi cucul, care, musai, în această zi se auzea cântând. Bucuria țăranului era mare, la auzul acestuia, iar legendele pline de miraculos, țesute în jurul lui, dădeau multiple semnificații cântatului său, atât de specific. În Transilvania, bunăoară, exista superstiția că numărul de câte ori cânta, înştiința pe cel care-l asculta pentru prima oară, câți ani va trăi.

Sufletul țăranului, a asumat în această zi, cu mult drag şi deschidere, prima sărbătoare – praznic împărătesc - închinată Sfintei Fecioare Maria, - care primeşte vestea de la Sfântul Arhanghel Gavril, că va naşte pe Mesia (Luca, I, 26-28). Astfel, Blagoveştenie se instituie drept cea mai importantă sărbătoare religioasă din perioada echinocțiului de primăvară şi a Postului Mare – consemnată şi gastronomic prin „*dezlegarea la peşte*".

B. *Prier, Florariu, Traistă-n Băț*

***7 Aprilie** = Nunta Urzicilor*[23]

După un vârtos registru alimentar de iarnă – negreşit, guvernat de porc – topirea zăpezii şi căldura soarelui binecuvântează pământul cu buruienile lui miraculoase, de primăvară: urzici, leurdă, scai de arătură, lobodă, păpădie, stevie, măcriș... toate, un concentrat de energii vii, purificatoare. Consumate, trupul prindea putere şi devenea sprințar, în acelaşi timp. Se găteau cu multă pricepere şi în diferite feluri: ciorbe, mâncăruri scăzute, umplutură pentru coptături etc.

În acest fel, verdețurile țineau isonul – cu atât mai mult cu cât era şi perioada de post, a Paştelui – până pe 7 aprilie – zi avertisment, numită „*Nunta Urzicilor*". Ajunse la maturitate – *îmbătrânite* – îşi pierdeau proprietățile curative, devenind, dimpotrivă, otrăvitoare.

***11 Apriliei** = Joimari, Joia Mare, Moşii de Joimari, Joia Verde*

Este *Ziua Moşilor de Primăvară*. Se grijesc mormintele şi se fac pomeni pentru împăcarea „celor plecați".

„În joia din Săptămâna Patimilor, când se deschid mormintele, cerul, uşile iadului şi raiului şi se întorc printre cei vii sufletele morților se fac pomeni abundente. Femeile împart, la *Focurile de Joimari*, colaci, vase de lut sau lemn, împodobite cu flori şi umplute cu vin ori mâncare gătită şi însoțite de lumânări aprinse." (după I. Ghinoiu)

23 Aprilie[24] *= Sângeorzul, Anul Nou Pastoral, Anul Nou al Ciobanilor, Sfântul Mare Mucenic Gheorghe*

A douăzeci şi treia zi din luna lui Prier impropriază valențe sacre şi magice de mare impact, doar Paştele – dacă pică în aprilie – având o mai generoasă încărcătră ceremonială.

---

[23] „*Buruiana lui Marț*, populara denumire a urzicii (*urtica diorica*) e un aliment fortifiant, după lunga iarnă, leac pentru vindecarea bolilor. Prin calitățile sale deosebite (prezența perilor urticanți, rezistența la frig şi secetă, apariția ei concomitent cu topirea zăpezii, valoarea practică şi terapeutică), urzica a fost asemuită cu iutele şi puternicul zeu, Marte. Urzica este o plantă sacră, mâncată în anumite zile sau perioade ale primăverii: Dochia, Săptămâna Patimilor, Sâmbăta Paştilor... Pentru a fi iuți şi sănătoşi de-a lungul anului, tinerii se sorcovesc cu frunze de urzică, în zilele de Sângeorz, Paşte şi Armindeni. Local, prima mâncare a urzicilor era însoțită de o formulă magică: «Atunci să mă doară pântecele când va face femeia mânz şi iapa copil!»". (după I. Ghinoiu)

[24] Data este convențională, mersul ei fiind în interrelație cu Paştele.

Sintetizând, pe cât se poate, semnele majore ale zilei, ele se împart şi se infuzează totodată, precum culorile într-o acuarelă umedă, între *ritualurile de înnoire a timpului* – guvernate de zeul vegetației - Sângeorz; *sărbătoarea creştină a Sfântului Gheorghe* şi *începutul Anului Nou Pastoral* – cea mai importantă acțiune practică din calendarul agro-pastoral, de unde şi transpunerea ei într-o dimensiune ceremonială.

Anul Nou Pastoral este „un scenariu ritual de înnoire a timpului, la moartea şi renaşterea anuală a Sângeorzului, zeu hipomorf, al vegetației, protector al cailor, vitelor cu lapte şi holdelor semănate, identificat cu anticul zeu – *Cavalerul Trac*".

Peste Sângeorz, cu întregu-i complex de reverberații spirituale, se calează – în creştinism – Sfântul Gheorghe, un sfânt militar, iubit într-un mod cu totul special, considerat purtător de biruință, pentru „martiriul din timpul persecuției lui Dioclețian, în anul 303 d.Hr.".

În mentalul colectiv, tributar tradiției, dar ancorat şi în religie se „țes" numeroase legende, unde Sângeorz şi Sfântul Gheorghe, făcător şi de minuni (vezi „ *slobozirea apei*" prin omorârea scorpiei cu 9 capete sau a balaurului), interferează până la confuzie.

Sezonul cald îl ştim pus sub semnul totemic al calului, ori, Anul Nou Pastoral este deschis de Sângeorz, călare pe un cal alb, iar atunci când Sâmedru îl va închide, va sosi călare pe un cal negru; simboluri antitetice care fac trimitere, primul - la viață, la codri care înfrunzesc, la mana câmpului, la căldura şi belşugurile primăverii; pe când, calul negru – vesteşte timpul mohorât, premergător morții zeului vegetației.

Această minunată simbioză, între viziunea lui Sângeroz şi a făcătorului de bine – Marele Mucenic Gheorghe, va fi statornic transpusă în iconografia creştină în imaginea Sfântului Gheorghe, călare pe un cal alb, omorând balaurul.

În privința obiceiurilor-ritual de cinstire a zeului vegetației, depistăm o focusare a lor pe *practici de invocare a ploii* (*Udătoriul, Bloaja, Vlojoiul, Păpălugăra*[25]); *a fertilității, fecundității* şi *belşugului în roade*

[25] „În dimineața de Sângeorz, doi feciori holtei urcau în pădure însoțiți de alți tineri şi pe la ora 8-9, coborau mascați în sat. Unul se îmbrăca de sus până jos în frunze de fag, iar un altul îşi meşterea coif şi scut din coji de tei sau cireş... de la intrarea în sat erau

(*înverzirea casei*[26] şi a gospodăriei cu ramuri verzi de rug sălbatic, de salcie, de jugastru, de tei...; *înfigerea* la porți a *steagului* sau a *sângeorzului* – o prăjină de lemn, înfrunzită la vârf); *a sănătății şi vieții* însăşi (băutul ritualic de vin alb cu limba boului; bătaia ritualică, cu urzici şi leuştean; rostogolirea, din zorii zilei, „în pielea goală" peste roua ierburlor şi semănăturilor; *Focul Viu*...).

Exista, de asemenea, credința că în ziua lui Sângeorz „se pot face toate vrăjile". Bunăoară, cu apă neîncepută, luată în această dimineață, se putea „face de dragoste". La fel, punerea de ramuri verzi, de rug, leuştean şi pelin, la porțile gospodăriilor, la ferestrele caselor, la pragurile grajdurilor – avea rolul de a-i apăra de *fermecătoare* şi de *strigoi*[27], care luau mana animalelor.

Tot în dimineața zilei de Sângeorz şi/sau Sfântu Gheorghe, femeile şi fetele - înainte de a merge la biserică – „semănau busuiocul, la loc curat, spunându-se că el este *sudoarea Maicii Domnului.* După ce se seamănă, se tipăreşte cu mâna pe deasupra şi în urmă se trage cu cămaşa, aceasta ținea loc grăpatului"

*

Un alt reper al zilei, ne este sugestiv relevat prin sintagma „*Anul Nou al Ciobanilor*". Era timpul *împreunatului; al sâmbrei oilor¸ al formării*

însoțiți de muzicanți. Umblau de-a lungul ulițelor, cântau cu cetera şi jucau, iar unde erau poftiți, ei intrau în curte, fiind îmbiați cu băutură. Oamenii, îndeosebi, tineretul, întâmpinau Sângeorzul aruncând apă asupra lui, în timp ce masca juca şi se scutura stropind pe cei din jur, mai ales pe fete şi femei... Dezbrăcarea măştilor şi sfârşitul ritualului aveau loc la un om cu stare, care îi chema să lase în ograda lui *frunzarul* – aducător de noroc, oferindu-le drept răsplată un ospăț îmbelşugat." (după I. Cuceu)

[26] Unul dintre motivele aflate la originea *înverzirii caselor* are conotații biblice, mai puțin prezente în mentalul popular arhaic. Se credea că atunci „când s-au tăiat pruncii, din porunca lui Irod s-au însemnat cu frunze casele unde s-a ajuns. Noaptea însă, Sfântul Gheorghe a presărat frunze la toate casele, aşa că s-au încurcat tăietorii."

[27] „În toate localitățile se credea că în ajunul Sfântului Gheorghe se poate lua mana sau sporul altora şi laptele animalelor, de către *fermecătoare* sau de *strigoi*... Despre strigoi superstiția era că sunt bărbați şi femei care ştiu farmece; ce se nasc din oameni blestemați, un duh rău sau din însoțirea a două rude apropiate: veri primari, nepoți de frate, cuscru cu cuscră, naş cu fină, frate cu soră sau din familii care au la rând şapte copii de acelaşi sex. Tot strigoi se făceau şi copiii zămisliți spre sau într-o zi de sărbătoare mare; născuți cu coadă, de o femeie care, gravidă fiind, a furat un lucru şi l-a ascuns la spate, născuți cu căiță pe cap..." (după I.Toşa; Simona Munteanu - 2003)

boteielor şi a turmelor pentru vărat. Se angaja personalul de la stână (baci, păcurari, ciorângi, sterpari...); avea loc prima mulsoare a turmei şi măsurişul laptelui. Se reparau stânele, staulele şi ţarcurile; se tundeau oile şi berbecii înainte de urcarea la munte; se stabileau *munţii* (vezi Ţara Vrancei), respectiv păşunile pentru vărat şi plata acestora; se închideau ţarinile pentru păşunatul liber. Se fixau, apoi, cotele de brânză (lapte) şi se stabilea *rândul la stână*, funcţie de cantitatea de lapte muls la împreunat...

30 Aprilie = *Ropotinul,* (*Marţea Ţestelor, Marţea Dracului*), *Caloianul, Ajunul Armindenului.*

Particular mai mult pentru extracarpaţii sudici, *ţestul* este un substitut arhaic al cuptorului (*voinic*) de copt pâine sau a cuptorului cocător, din Transilvania. E făcut din piatră sau pământ, de forma unei *cuşme* cu gura întoarsă în jos. Ţestul din piatră dura vreme îndelungată, în schimb cel din pământ se spărgea, obligatoriu, sacramental, în fiecare an, în preajma Paştilor – probabil un gest reminiscent, de sacrificiu, adus zeităţii solare.

„Renaşterea ţestului se făcea, de regulă, în marţea a treia după Paşti, exclusiv de către comunitatea femeilor măritate, bărbaţii fiind alungaţi nu numai din ogradă, ci şi din vatra satului". Este o zi „matriarhală". Aidoma matriarhatului din paleolitic, unde femeia era „patroana vetrei".

Fiecare moment şi fiecare acţiune a respectivului demers asuma o încărcătură magică aparte, iar confreria de femei avea atitudinea unor preotese în templu. Ţestul se făcea din *pământ galbăn,* călcat bine cu paie, pleavă, flori, bălegar...de nouă ori. Femeile, frământau pământul cu picioarele, prinzându-se ca într-o roată de horă, îmbrăcate de sărbătoare şi având părul împodobit cu flori.

Fazele de lucru – anturate de numeroase practici şi credinţe magice – erau aidoma cu etapele parcurse de meşterul olar în modelarea lutului, mai puţin arderea în foc. Când „trupul" ţestului era format, se practica în creasta lui o gaură, prin care se petrecea cârligul acestuia. În final, se poceda la înfrumuseţarea ţestului, nota estetică fiind majoră ca importanţă. Ca atare, se spoia ţestul cu lut foarte fin, se orna prin incizare, se decora cu crenguţe verzi şi flori de câmp şi, era lăsat *la odihnă* (uscat) pe frunze de nuc sau lipan, în bătaia soarelui.

Un adevărat spectacol „de vestale în templu" era în final, *ospățul femeilor,* care, într-o dezlănțuire frenetică se răsfățau cu mâncare şi băutură - în special vin, licoare cu care udau din plin şi pământul țestului.

*

Mai puțin prezent în Transilvania, *Caloianul* – metamorfozat în timp din rit inițiatic de sacrifiare, în obicei agrar de fertilitate, caracterizează satele de câmpie din extracarpați. A treia marți după Paşti, era datina ca în zorii zilei, mai multe fete adunate la un loc, să facă un *om din lut* (sau cârpe) – aici în sensul de figură antropomorfă, păpuşă – numit *Caloian* sau *Scaloian.* Îl îmbrăcau cu haine, opinci şi căciulă; îl înconjurau cu coji de ouă roşii păstrate de la Paşti, cu fire de busuioc, apoi îl îngropau pe câmp, printre bucate, prin mărăcini sau într-un loc ascuns; cu lumânări aprinse, în tânguiala bocetelor.

Întregul scenariu sugerează actul jertfei unei zeități sau al unui idol (vezi mitul lui Osiris), ca motiv al renaşterii. Păpuşa din lut, în practicile mai noi este adoptată ca substitutul unei potențiale victime umane, aleasă pentru sacrificare, vechile credințe atribuind sângelui răspândit pe ogor capacități sporite de rodnicie şi germinare.

A treia zi după înmormântarea Caloianului (joia a treia după Paşti), fetele, adunate iarăşi la un loc, îl dezgropau, îl boceau, îl duceau în sat si-l aruncau fie într-o fântână, fie îl slobozeau pe o apă curgătoare, urând ca anul să fie ploios şi îmbelşugat.

Obiceiul se încheia cu *„Pomana Caloianului"* şi/sau *„Ospățul Caloianului",* ritual ce asumă acele conotații de *masă comună* (vezi *comândarea* sau *pomana mortului*), ce urmează unui sacrificiu şi unde bucatele aveau, la fel, valențe ritualice – pâine, plăcinte, covrigi, mei şi/sau grâu fiert în lapte etc.

C. ***Florar, Frunzar; Luna Ierburilor (Mai)***

1 Mai *= Armindeni, Începutul Verii, Ziua Pelinului (artemisia apsintium)*

Armindenul este o sărbătoare consacrată Zeului Vegetației. Cunoscut sub diferite denumiri, precum *Pomul de Mai* sau *Maial*, în ținuturile Năsăudului, *Rusalii* – în Țara Lăpuşului etc. el se ține, fie de 1 Mai, fie de Sângeorz sau chiar de Rusalii, nota comună fiind semnificația apotropaică şi fertilizatoare a ceremonialului.

Numărul consistent al practicilor şi puternica lor încărcătură simbolistică, detaşază această zi, într-una cu totul specială, unde momentele majore sunt susținute de: ridicarea *armindenului*; de împodobirea cu ramuri verzi a stâlpilor porților, a caselor, a grajdurilor pentru animale; de *ospățul ritualic* la iarbă verde sau în cimitir.

Legat de ridicarea armindenului[28] sau a Pomului de Mai, trimiterea este una clară la naşterea simbolică a Zeului Vegetației – developată în imaginea unui arbore tăiat (sacrificat) şi ridicat, apoi, (reînviat) la poarta gospodăriei; în curtea casei; în ocolul vitelor; în mijlocul stânei de oi; în țarină sau între hotare. În acest fel, armindenul veghea de la înălțimea sa de zeu, holdele şi turmele de vite, îndepărta furtuna şi grindina ori vrăjitoarele care încercau să fure rodul semănăturilor şi laptele vitelor.

Ospățul de Armindeni era, prin excelență, unul sacramental – atribut conferit de consumul alimentelor şi băuturilor ritualice: caş proaspăt de oaie, ceapă verde, friptură de miel, ouă, vin pelin[29].

23 Mai = *Ispasul, Paştele Cailor, Joia Iepelor, Joia Verde*

Zilele de Ispas, printre multe alte ritualuri, erau aşezate şi sub semnul *leuşteanului*, o plantă cu puteri miraculoase şi care, împreună cu pelinul, usturoiul, odoleanul, avrămeasca... asigurau protecția magică asupra Ielelor, a strigoilor şi a bolilor aduse de respectivele duhuri.

---

[28] „Ceata de feciori taia cel mai falnic copac din codrul proaspăt înfrunzit şi-l ridică în punctul central al satului. Transportul trunchiului din pădure, de la locul morții la locul ridicării se realizează pe o teleguță trasă de boi sau de feciori – uneori «mortul» fiind purtat pe umerii flăcăilor. O grijă aparte se acordă gătitului sau împodobirii armindenului. Trunchiul copacului este curățat de coajă şi de ramuri până la vârf, unde se lasă doar câteva crenguțe. Pe cioturile rămase se agață cununile şi *struțurile*, făcute de fete din flori de câmp şi de grădină, din spice de grâu şi frunze verzi. La baza vârfului înfrunzit se leagă o ştergură, un colac şi, adesea, o sticlă de țuică. Momentul solemn al ridicării este asistat de întreaga obşte, iar apoi, feciorii fac un cerc în jurul *zeului*, cinstindu-se cu băutură, pe care şi-o petrec – într-un sens cosmogonic, de la răsărit la apus."

[29] „Pelinul e, pe româneşte, numele absintului. În loc să boteze planta în alcool – precum străinii – românul a tratat buruiana cu mai multă blândețe şi, domesticind-o, a obținut o băutură mai puțin savantă, dar mai blajină. Pelinul nu e decât un vin bun, de preferință uşor şi sec în care a macerat planta cu acelaşi nume... În luna mai, i se adăuga *pelinița* (*armonise absinthe*), care atunci da în floare... de aceea i se spune *Pelin de Mai*" (Radu Anton Roman - 2001)

Leuşteanul se agăța – în acest sens – la ferestrele şi uşile caselor, se lega de coarnele şi cozile vitelor cu lapte, se amesteca cu tărâțe sau cu turte anume preparate pentru a fi consumate.

Femeile se încing cu tulpinile peste mijloc, iar copiii „se bat", „se sorcovesc" – cu leuştean. Crucile din hotarul satelor se împodobesc cu coroane de leuştean şi fşlori de câmp. La fel, feciorii împodobesc caii cu planta sacră, cu care, ocolesc în ziua de Ispas, crucile şi troițele din sat (vezi Sibiel, județul Sibiu).

Mănunchiul din flori şi leuştean, sfințit la Ispas şi păstrat la icoană e folosit în diferite practici, pentru depăşirea momentelor de cumpănă ivite de-a lungul anului.

II. Intervalul temporal mediu. Vara fierbinte a holdelor şi fânețelor

D. *Cireşar (Iunie)*

1 Iunie = *Moşii de Vară, Naşterea Căluşului*

Zi însemnată, cu dată mobilă, *Moşii de Vară* – era închinată în sâmbăta dinaintea Rusaliilor, celor *petrecuți.* Se credea că sufletele morților, după ce au părăsit mormintele, de Joi Mari şi s-au plimbat nestingherite printre cei vii, se întorc supărate, la casele lor subpământene. Pentru a fi îmbunate, li se dă pomană, vase din lemn sau din lut, pline cu vin bun, apă, lapte ori mâncare gătită. Ofranda de bucate se însoțea cu flori şi lumânări aprinse şi, la fel, cu rostirea unor formule ritualice consacrate... de respectarea ceremonialului şi abundența pomanei depindea împăcarea şi întoarcerea morților, în lumea lor.

2 Iunie = *Duminica Mare, Rusaliile, Zeul Solar Mitrha, Boul Înstruțat*

În calendarul creştin, de Rusalii se prăznuieşte Pogorârea Sfântului Duh peste Sfinții Apostoli şi timpul întemeierii bisericii creştine prin alcătuirea primei comunități creştine din Ierusalim.

„Sărbătoarea coincide la evrei, cu *Cincizecimea*, ziua în care Moise a primit – pe Muntele Sinai – Tablele Legii, de la Dumnezeu şi, cu ziua primelor roade din flori şi fructe, zi în care în sinagogi se înălțau cântări şi rugăciuni, iar casele erau împodobite cu verdeață"(E. Branişte)

În cultura populară, avem de a face cu un interval temporal marcat de datini puternice: *Strat de Rusalii* – zi nefastă, ținută cu multă considerație (reținere de la orice muncă), îndeosebi de femei; *Rusaliile* –

ființe malefice asumate Ielelor (rele, mânioase, necurate, amarnice, năluce), mai puternice peste toate ierburile câmpului; *Căluşarii*[30]*; Boul Înstruțat*[31]*; Împodobirea caselor cu ramuri verzi de tei*, sfințite în biserică; *Sfințirea Țarinei şi a Holdelor.*

6 Iunie = *Joia Nepomenită, Buciumul Rusaliilor, Bulcile*

Joile se țineau din Săptămâna Luminată - „toate joile până la Înălțare", timp de nouă săptămâni. Prima era în Săptămâna Mare – Joia Mare, iar a noua e Joia Mânioasă, după Duminica Mare. În tot acest interval, zilele de joi erau „ținute de gheață", fiind pusă sub totală interdicție munca la câmp.

Dintre cele nouă joi ținute, cea mai periculoasă era a nouă, numită *Joia Bulcilor* sau *Joia verde*, când „fierbe piatra în cer". Era ziua când se credea că „Dumnezeu împrăştie *Ielele(Frumoasele, Şoimanele, Dânsele)*, *Vânturile Rele,* sau că *umblă Rusaliile pe câmp;* că până în această zi cresc toate buruienile, iar din această zi dau înapoi."

24 Iunie = *Sânzienele, Drăgaica, Amuțitul Cucului, Sântion de Vară*

Sânzienele sau *Drăgaica,* se impune ca una dintre sărbătorile populare cele mai iubite şi de mare longevitate. Plină de mister şi magie,

---

[30] Cele mai vechi informații despre Căluşari ne parvin de la Dimitrie Cantemir, prin a sa *Descriptio Moldavie*, unde în viziunea marelui cărturar *„Câluşarii erau* îmbrăcați femeieşte cu cunună de pelin şi flori, cu fața acoperită, ca să nu-i cunoască lumea şi vorbesc ca femeile. Ceata Căluşarilor dormea numai sub acoperişul bisericii, crezând că dacă ar dormi altundeva i-ar căzni îndată strigoaicele. Ceata Căluşarilor era formată dintr-un număr impar de jucători (7-9-11), pe termen de nouă ani, cel care lipsea din ceată în această perioadă era căznit de duhuri rele şi strigoaice ".
La sfârşitul veacului al XIX-lea, Căluşarii se întruneau şi jucau în timpul sărbătorilor Rusalelor cu scopul de a vindeca pe cei bolnavi, de anumite boli, şi în special, pe cei bolnavi de friguri şi pe cei luați de Iele şi Rusalii (vezi detalii la I. Toşa; Simona Munteanu - 2003)

[31] La Rusalii se *înstruța boul*. Comunitatea de feciori cerea celui mai avut om, un bou, pe care-l mână pe câmp să pască. Boul poate paşte oriunde. În zori se *înstruțează* (împodobeşte) cu flori, năfrămi, panglici şi ramuri verzi împletite sub formă de cunună, numită *peană*. Unul dintre juni îşi pune o mască din coajă de cireş şi poartă boul pe la gazde. Îl urmează mai mulți flăcăi, care poartă puşti şi se deghizează. Toți poartă măşti ori îşi întorc hainele pe dos, pentru a nu fi recunoscuți de spiritele malefice, ce bântuiau în această perioadă de criză, de tăiere a timpilui, la solstițiul de vară. Actul ceremonial se încheie, prin returnarea boului – în isonul muzicii – stăpânului său, care cinsteşte onoarea făcută, printr-un ospăț plin de fast.
Dintr-o perspectivă similară *Boul Împănat*, reprezintă alaiul nupțial al Zeului Mitrha în ipostaza zoomorfă a boului împodobit, celebrat la solstițiul de vară (Rusalii, Sânziene).

însemnată de solstițiu şi de jumătatea anului agricol (pârguitul holdelor, isprăvitul prăşitului, coacerea primelor roade, debutul cosaştinei, perioada de apogeu a buruienilor şi florilor de câmp etc.) este intim legată de spiritualitatea țăranului român.

Practicile ritualice sunt pline de culoare şi veselie şi, mai mult decât atât, ele stau sub semnul beneficului. Roua din noaptea şi dimineața de Sânziene are, bunăoară, proprietăți miraculoase – vindecând multe boli. Aceleaşi atribute le au şi *plantele de leac*[32] - culese noaptea, din locuri ne umblate, de femei bătrâne, meştere în a face alifii, poțiuni şi prafuri.

Sânzienele, apoi – ființe mistice, zâne ale holdelor şi florilor – exultă imaginația, crezându-se despre ele că sunt: *„şapte fete frumoase, luminate, harnice, curate şi bogate* ce locuiesc la marginea pământului, de unde trimit toate moliile şi gângăniile care strică hainele, semănăturile şi fructele acelora care lucrează în ziua lor"; *„fete robite de zmei,* ținute în palate fermecate din mijlocul unor ape mari, din codri unde n-a călcat niciodată picior de ființă omenească"; *femei frumoase* – care trăiesc pe câmpuri pline cu flori şi stârnesc vântul în urma lor; *femei sfinte; zeițe; ființe cereşti* – care dau roadă semințelor şi leacuri la toate florile.

În Calendarul Popular, Sânzienele mai era considerată, *Sărbătoarea Soarelui*, ziua în care *se odihneşte soarele;* era zi însemnată şi ținută pentru seceriş, precum şi pentru aflarea *sorții*[33].

Între alte acțiuni ale zilei se înscriau: *practicarea nudității magice*[34]*; aprinderea focurilor ritualice şi a roților de foc* – cu scop fertilizator; *dansul*

---

[32] „Zilele în care se consideră că plantele de leac au calități tămăduitoare maxime" sunt sărbătorile de hotar ale timpului, de la echinocțiile de primăvară şi de toamnă şi, mai ales, sărbătoarea care marchează solstițiul de vare, Sânzienele...
Culesu ierburilor e un adevărat ritua, care se desfăşoară în anumite condiții de timp şi de loc (terenuri curate, ne umblate de animale, păsări şi oameni, unde nu se aud câinii lătrând etc.).
Persoanele care le rup trebuie să fie curate trupeşte şi sufleteşte, să spună anumite cuvinte, să aibă o anumită ținută vestimentară (îmbrăcate, dezbrăcate până la brâu sau de tot, cu capul descoperit), să răsplătească Pământul pe care a crescut floarea ruptă sau smulsă cu pâine, sare, semințe" (după I. Ghinoiu)

[33] „A fost o fecioară care în una din zile ducându-se pe câmp, a făcut o cunună din flori galbene şi venind acasă a aruncat cununa pe casă zicând: «Cunună de te vei opri pe casă eu voi trăi mult, iar de vei cădea jos, eu voi muri»".

drăgaicilor (fete neprihănite) printre holdele ce dau în pârg; *Moşii de Sânziene*[35].

După Calendarul Creştin, în această zi se prăznuieşte Naşterea Sfântului Ioan Botezătorul.

E. *Cuptor (Iulie)*

17 Iulie = *Circovii de vară (Miezul Verii)*

Erau zile ținute între 15 şi 17 iulie, în care nu se lucra nmic în casă, nu se mătura, nu se făcea leşie, femeile nu se lau (nu se pieptănau), nu împung cu acul – pentru a fi ferite de *pocealã,* de amorțirea mâinilor şi a corpului.

„Cine se îmbolnăveşte atunci leac n-are", iar dacă cineva lucra la câmp nu era ferit de grindină şi trăznete, iar munca întreagă i se aprindea.

F. *Gustar (August)*

6 August = *Probejania, Moşii Schimbării la Față*

Este un moment de prag – dată la care începea să treacă vara, iar frunza codrului, să se coloreze în pastelurile aurii, ale toameni.

„La Schimbarea la Față se duceau la biserică prinoase din pârga strugurilor care se binecuvântau şi se împărțeau la cei prezenți. Până la Schimbarea la Față nu era voie să se mănânce struguri". La fel, femeile se duc în pădure, fac închinăciune lui Dumnezeu şi culeg alune, care sunt bune contra frigurilor.

---

[34] Sunt ierburi şi flori speciale, care trebuie culese – pentru a fi bune de leac, pentru vrăjit ori descântece - musai, fără veşminte. O astfel de plantă este *mătrăguna* „floare sfântă, floarea vieții şi a morții, iarbă erotică, prin excelență. Ea aduce dragoste, căsătorie, fecunditate, dar şi moarte sau nenorocire, dacă nu ştii s-o domolești. Aceasta este mătrăguna, *amară ca iubirea şi dulce ca moartea"*(V. Oprea)

„În noaptea de Sânziene fetele, ca să fie frumoase, se scăldau goale în roua ierburilor în care se aflau flori mirositoare de sânziene, zicând: «Flori, flori de Sânziene/ Curățați-mă şi mă spălați/ De tăte făcăturile/ De tăte hulile/ De tăte urâciunile/ Şi faceți-mă frumoasă/ Şi drăgăstoasă/ Şi iubită de feciori/ Şi de tătă lumea»" (A. Bodiu)

[35] „Pomenele date pentru morți în ziua de Sânziene, reprezentau primele legume şi fructe (mere văratice, caise, zarzăre, pere) care se coc în preajma solstițiului de vară". (I.Ghinoiu)

G. Răpciune(Septembrie)

14 Septembrie = *Ziua Crucii, Cârstovul Viilor, Ziua Şarpelui*

Era sărbătoare cea mare a viilor, deoarece strugurii erau copţi şi începea culesul lor. Tot acum se culegeau merele, se tăiau stupii şi aveau loc marile târguri de toamnă.

H. Brumărel (Octombrie)

14 Octombrie = *Vinerea Mare, Nunta Oilor, Slobozitul Izlazurilor*

Vinerea Mare era pentru ruralul românesc, semnul că muncile câmpului trebuie isprăvite[36]. Roadela verii şi ale toamnei trebuiau puse la adăpost, iar ţarinile să fie *slobode* pentru păşunatul de toamnă în moşia satului sau pentru marea transhumanţă. Ca atare, la Vinerea Mare se desfiinţau turmele, se încheiau socotelile verii pastorale, iar în unele localităţi se lăsau berbecii între oi (*Nunta Oilor*). De asemenea, ciobanii puteau face predicţii legate de iarna care urmează: *„Dacă oile sunt îngrămădite în dimineaţa zilei înseamnă că va fi iarnă grea, iar dacă vor fi împrăştiate urmează o iarnă uşoară*".

După Calendarul Creştin Ortodox, ziua de 14 octombrie este consacrată Sfintei Paraschieva.

III. Intervalul temporal al lupilor sau timpul lunar şi al „sărbătorilor solstiţiale albe"

26 Octombrie = *Sâmedru, Ziua Soroacelor*

Ziua era caracterizată, în primul rând de conotaţiile pastorale; de comemorarea Moşilor de Toamnă[37] şi de desfăşurarea marilor soroace[38].

Se desfăceau turmele şi stânele, prilej cu care se făcea „alesul şi numărătoarea oilor", iar pentru stânele de la munte – împărţitul brânzei.

---

[36] „Oamenii întorc carul cu proţapul spre fundul ogrăzii zicând că se pregătesc de iarnă".

[37] „În sâmbăta care preceda ziua de Sâmedru (Moşii de Sâmedru) se aduceau ofrande morţilor, constând în colaci, grâu fiert amestecat cu unt sau untură, ori lapte sau brânză" (I. Ghinoiu)

[38] „Sfântu Dumitru (26 octombrie) este ziua soroacelor pentru slujbe şi felurite închirieri, încheiate cu şase luni în urmă, la Sângeorz. Învoielile noi aduc prilejuri de adălmaşuri şi de veselie." (T. Pamfilie)

Se aprindeau focurile ritualice la răspântii de drumuri şi înainte ca Sâmedru se se „petreacă" călare pe calul lui negru, ori ca timpul să intre sub patronajul *Lupului*, copii, maturi şi vârstnici, adunaţi roată în jurul vâlvătăii flăcărilor strigau: „Hai la focu' de Sâmedru!".

Din perspectivă creştină, se prăznuieşte – prin rugăciuni şi mari pelerinaje – Sfântul Dumitru, patron al oraşului Tesalonic. Fiu al guvernatorului Macedoniei – în timpul împăratului Diocleţian, Dimitrie se jertfeşte pentru noua credinţă creştină, la acel moment, puternic dezavuată.

G. Brumar (Noiembrie)

14 Noiembrie = *Martinii de Toamnă, Intrarea în Filipii de Toamnă, Lăsatul Secului de Crăciun*

Reamintim, punerea sezonului rece – în ruralul românesc tradiţional - sub semnul totemic al *Lupului* sau ai *Filipilor* – despre care se credeau „că sunt mai mari peste animalele sălbatice".

În Calendarul Popular, ne apar două registre ale Filipilor, anume *Filipii de Toamnă* - care se ţineau „trei zile înainte de lăsatul secului, la începutul postului Crăciunului, doi, după lăsatui secului şi unul, la 21 noiembrie, cunoscut drept *Filipul cel Mare (Ovidenie*[39]*)"*, respectiv *Filipii de Iarnă* - a căror zile, variabile ca număr (2-4-6 sau chiar 8), se grefau peste timpul de sfârşit al lunii ianuarie şi cel de început al lunii *Făurar*.

Putem vorbi în acest context, de o *linie a sărbătorilor matriarhale* şi asta, din mai multe puncte de vedere. În primul rând, numărul zilelor ţinute era hotărât „după moştenirea pe care tânăra nevastă sau stăpâna casei o primea la căsătorie de la mama ei sau de la soacră", iar din alt unghi, femeia avea responsabilitatea, aproape totală, să împlinească cutumele sărbătorii[40], pentru a nu „aţâţa" pe lângă animalele casei *lupii* sau alte *jigănii.*

---

[39] Filipul cel Mare, era *zi cu prilej*. Femeile o ţineau cu multă precauţie şi sfinţenie „pentru sporirea turmelor şi apărarea lor de animalele sălbatice".
Suprapunerea *Ovideniei*, ca sărbătoare religioasă, prograda semnificaţia zilei prin pomenile făcute (oale de lut pline cu apă şi lumânări) „pentru copii morţi şi pentru morţii stinşi fără lumină".

[40] „În aceste zile femeile: nu torc, nu cos şi nu ţes, nu mătură, nu scot gunoiul şi cenuşa afară din casă şi, nu se dă foc la nimeni din casă, altfel, dacă lupii ar apuca ceva cărbuni la o casă, de acolo vor mânca toate vitele.".

30 Noiembrie = *Noaptea Strigoilor, Sfântul Andrei*

În cultura populară, Sântandreiul conjugă o semiotică extrem de bogată şi profundă, atât sub raport spiritual cât şi pragmatic. Practicile şi ritualurile ataşate respectivului moment, dezvăluie, pentru ţăranul român, o forţă narativă uluitoare, un mental de o voluptoasă imaginaţie şi o inteligenţă flexibilă, capabilă să muleze ascuţini, domoale raţiuni, dar şi profunzimi sfătoase. Astfel, într-o singură noapte, derulează o serie de acţiuni mistice, centrate pe practici de apărare; de aflare a ursitei ori de invocare a norocului.

În continuitatea Filipilor, Sântandrei este considerat „*cel mai mare peste turme, vite şi fiare*". Aşadar, se menţine interdicţia desfăşurării oricărei munci, dublată de introducerea ca element protector major, a *usturoiului*[41]. Se ungeau cu usturoi pisat, vitele, la bot, apoi ferestrele, uşile şi pragurile, atât la case cât şi la adăposturile pentru animale. Credinţa pusă în puterea apotropaică a usturoiului cristalizează treptat, în obiceiul „*păzirii usturoiului*".

Tot în noaptea de Sfântul Andrei, se credea că *ies strigoii din morminte*[42] şi umblă pe la case, nărăvindu-se în a face rău, singura oprelişte în calea lor fiind iarăşi, crucile făcute cu usturoi, pe uşi şi pe ferestere.

O dimensiune aparte, vizează conceptul de nupţialitate, dorinţa supremă a oricărei tinere fete fiind măritişul, act în afara căruia nu avea premisele de a se valoriza, de a intra „în rând cu lumea". Pornind de

---

„Pentru ca animalele sălbatice să aibă «gura încleştată», femeile leagă foarfeca şi încleştează dinţii pieptenilor pentru pieptănat lâna".

„Bărbaţii nu lucrează nimic în casă şi afară, dar mai ales nu fac găuri cu sfrederul, nu împung cu sula, nu bat cui în nimic, nu bat pari în pământ şi nu scot gunoiul din grajd, ca să nu le mănânce lupii vitele".(după I. Toşa; Simona Munteanu - 2003)

[41] „Usturoiul, după credinţa românilor, e cel mai bun nmijloc de apărare nu numai contra bolilor lipicioase, ci şi a spiritelor necurate, precum sunt strigoii şi strigoaicele, moroii şi moroaiele, solomonarii şi vântoasele. Drept aceea în seara înspre Sân-Vasile, Sân-Georgiu şi Sânt-Andrei, când se zice că umblă mai tare spiritele necurate, apoi în sâmbăta Sâptămânii Mari, când vin vântoasele, românii ung...cu usturoi în forma crucii uşile şi uşorii".(Simion Florea, Marian)

[42] „în noaptea către Sfântu Andrei ies strigoii..., iar pentru a se apăra, oamenii ascund coasele şi limbile de meliţă, fac cruci cu usturoi pe le uşi şi ferestre, întorc cu gura în jos toate vasele. Dacă strigoii nu găsesc nici un loc pe unde să intre în casă, caută să-i cheme afară pe cei dinăuntru. Strigoiul vine şi strigă la fereastră «*Ai mâncat usturoi?*». Dacă omul răspunde, îl muţeşte, iar dacă tace, se îndepărtează." (după T. Pamfilie)

aici, componenta feminină a satului dezvoltă nenumărate practici de *aflare a sortitului*[43], majoritatea lor fiind concentrate în anotimpul rece – în prag de mari sărbători, ori din această perspectivă nopții de Sântandrei îi erau atribuite valențe de o sporită putere.

Sărbătoarea creştină a Sfântului Andrei este una mult dragă sufletului românului, Andrei fiind apostolui Mântuitorului care s-a învrednicit la a creştina pe viețuitorii spațiului danubiano-pontic (vezi Scitia Minor).

6 Decembrie = *Moş Nicolae (Sânnicoară), Crăciunul Copiilor*

Prilej de mare bucurie, îndeobşte pentru copii, este Sfântul Nicolae sau Moş Nicolae. Povestea celor doi este una absolut minunată, timpul însă le-a împletit atât de strâns – pe un fond mental ne alterat de rău – încât *sfântul şi moşul* au germinat într-un unic personaj. Din păcate, astăzi, sărbătoarea este atât de contaminată, încât nu numai că s-a anihilat simbolistica arhaică autentică, dar a şi degenerat într-un plan totalmente opus. Pentru a ajunge oarecum la *esențe*, trtebuie să nuanțăm, chiar să decelăm, dimensiunea populară a *moşului* de dimensiunea istorică a Sfântului Nicolae.

În primul caz, *Moş Noicolae* sau *Sânnicoară* este un *moş al nostru,* bun precum toți moşii şi care deschide calea mai bătrânului *Moş Crăciun*[44]. În mentalul tradițional, *moşul* avea chipul omului de la munte; un bătrân mândru, cu plete şi barbă albă, îmbrăcat cu suman şi cioareci, cu căciulă de miel pe cap şi desagi încărcați, pe umăr. În ajunul sărbătorii, el se slobozea - călare pe cal alb sau negru, după cum era vremea – înspre sate, ducând copiilor şi nevoiaşilor, daruri de fructe (nuci, mere, alune) şi colaci, împrăştiind lumină şi bucurie.

---

[43] *Turta de Andrei*: „Fetele mari care se adună la casa uneia pentru facerea turtei aduc apa cu gura. Pentru *Colacul de Andrei* aduc doar apă neîncepută. La turtă se pune în egală măsură apă sare şi făină, măsurate cu o coajă de nucă. Fiecare fată îşi coace turta pe vatră şi apoi o mănâncă, aşteptând peste noapte voinicul (*ursita)* care va veni în vis să-i dea apă pentru astâmpărarea setei,
Colacul este făcut din pâine dospită, punând în mijlocui lui un cățel de usturoi. Dus acasă, colacul este aşezat într-un loc călduros, unde este lăsat vreme de o săptămână. Dacă răsare usturoiul din mijlocul colacului, fata ştie că va avea noroc. Dacă usturoiul nu răsare, e semn de ghinion." (după T. Pamfilie – din Radu Anton Roman – 2001)

[44] Ciclul magic al *moşilor* este deschis de către Moş Andrei, fiind apoi împlinit de Moş Nicolae, Moş Ajun şi Moş Crăciun.

Ce este atunci, cu bota? – care în actual se conturează drept simbolul de maximă pregnanță, asociat însă, pedepsei. Este probabil cea mai puternică denaturare, în sens negativ, a unui simbol cu valențe faste. La baza nuielişelor rele şi umilitoare de astăzi, se află rămurelele luate în ajunul sacru al sărbătorii, din pomii cu rodire timpurie (cireş cais, zarzăr...) şi, care puse acum în apă, vor da în floare până de Anul Nou, când vor vesti, după numărul florilor, rodnicia anului sau norocul oamenilor, dar vor fi folosite şi ca sorcove de copii, de unde sugestivele ziceri: „Să trăiți, să-nfloriți/Ca un măr, ca un păr/Ca un fir de trandafir...". Acesta este, prin urmare, semnul bun şi curat al „botelor"de Moş Nicolae.

Tot acest complex de înțelepciune arhaică, va fi întărit de nimerita suprapunere a sărbătorii religioase, ce comemorează la această dată, în fiecare an, pe vrednicul şi milostivul episcop Nicolae, trăitor în Capadocia secolului IV d. Hr. Înțelept, generos la suflet şi de o mare modestie, cum numai cei *aleşi* o pot avea, Nicolae, mai mare al bisericii ortodoxe şi cu o ascendență aristocratică, era prețuit pentru milostenia sa față de cei sărmani (copii, văduve, nevoiaşi). Una dintre cele mai cunoscute istorisiri, legate de actele caritabile ale episcopului Nicolae este cea care ne informează despre salvarea a trei fecioare, de la prostituție. Sărmane, aflate în imposibilitatea ca părintele lor să le asigure dota, acesta ia ruşinoasa hotărâre. Episcopul aude şi în noaptea dinspre 6 decemvrie aruncă în curtea interioară a casei trei pungi cu galbeni, salvând în acest fel onoarea fetelor. Probabil de aici, dar şi izvodit din alte legende, apare obiceiul de a face mici daruri, strecurate în cizmulițe.

***20 Decembrie** = Ignatul Porcilor*[45]

Ziua este amprentată de motivul jertfei, preluat din ritualurile precreştine, sacrificiile, umane la început, apoi cele de animale şi păsări

[45] În zona etnografică a Prahovei „pomana porcului" se numeşte praznic – întârind semnificația antică de jertfă şi ofrandă, a zilei de Ignat - „...şi se face ca peste tot, cu toată *fruntea* făpturii sacrificate, să fie plăcută zeilor şi de ajutor nouă. Ansamblul ritual al *tăierii* porcului este încheiat prin masa comună, numită în genere *pomana porcului* sau *praznicul porcului.*
Ca formă de comuniune alimentară ce constituie faza finală a oricărui act sacrifical *pomana porcului* depăşeşte prin semnificațiile ei, conotațiile alimentare. În vechi tipare de viață tradițională, ea se desfăşoară într-o atmosferă solemnă, în liniște, realizându-se în primul rând, comuniunea spirituală a participanților, la actul sacrifical înfăptuit." (Ofelia Văduva - 1996)

– ce le substituie pe primele – au existat în toate credinţele şi la toate civilizaţiile cunoscute. Ele reprezentau un *dar* necesar pentru înpăcarea sau câştigarea bunăvoinţei zeilor, cu deosebire la cumpăna dintre ani sau la înnoirea anului, la vremea solstiţiului de iarnă, când se credea că – nemulţumit – Soarele va dispărea de pe cer...

Religia creştină se naşte ea însăşi prin jertfă, o jertfă unică şi cutremurătoare – cea de pe Golgota.

În continuare, sincretismul păgâno-creştin, lasă loc jertfei, o acceptă şi o consideră chiar necesară.

În proximitatea Crăciunului, cu deosebire în ziua de Ignat, se *sacrifică porcul*. El întrupează *spiritul grâului, al vegetaţiei, al naşterii prin moarte,* atribute aproape universale. Astfel, ca simbol al vegetaţiei şi al reînnoirii continue, jertfa porcului este întâlnită şi în vechile culturi ale Egiptului Faraonic – unde era închinat zeului Osiris; ori în cea greacă – unde era ofranda specială adusă zeiţei Demetra, cea mai populară zeitate a pantheonului grec şi a religiilor populare a *misteriilor*. Ea impropria pe Zeiţa Mamă, Zeiţa Pământ şi Zeiţa Fertilităţii.

În spaţiul nostru de locuire, ritualul de sacrificare era unul religios şi trebuia să respecte anumite secvenţe: tăierea capului; pârlirea cu paie (*bobotaia*); purificarea ritualică prin spălare cu apă; întroducerea în casă pe o scară cu fuştei. Între acestea, secvenţa *bobotăii, a focului*, purta o încărcătură majoră, de mare impact, deoarece focurile aprinse aici pe Pământ, în ziua de Ignat (vezi latinescul *ignis*=foc), progradau prin mulţimea lor, puterea Soarelui, ajutându-l să depăşească momentul de criză solstiţială.

24 Decembrie = *Ajunul Crăcunului, Moş Ajun*[46]

---

[46] „*Moş Ajun* şi *Moş Crăciun* sunt doi moşi care se aseamănă unul cu altul ca doi fraţi gemeni, ca două picături de apă: amândoi bătrâni, cu bărbile lungi până la pământ, stufoase şi albe ca zăpada, amândoi sunt buni şi darnici, amândoi cutreieră lumea de la un capăt la altul, răspândind veselia în juru-le, prin darurile bogate şi îmbelşugate ce fac cu osebire copiilor, pe care scot totdeauna din marile şi în veci plinele lor trăişti, amândoi umblă pe acelaşi drum, cum *Dumnezeu şi Sfântul Petru...* Moş Ajun dăruieşte din marea şi bogata lui traistă nuci, pere, covrigi, colaci, colindeţi, plăcinţi, prăjituri, bomboane şi alte dulceţuri şi mâncăruri plăcute lor. Iar Moş Crăciun le aduce haine, încălţăminte, jucării, cărnaţi, cartaboaşe şi şorici de purcel"(Teodor, Bălăşel –„Şezătoare. 1916" – din Radu Anton Roman)

25 Decembrie *– Crăciunul, Moş Crăciun*

1 Ianuarie **=** *Anul Nou, Crăciunul mic, Sânvasii*

„În prima parte a ciclului *Crăciunului* este creată, prin obiceiuri, acte rituale, gesturi, formule magice, spaima de altă dată a oamenilor că lumea merge spre pierzanie la solstiţiul de iarnă când se măreşte neîncetat noaptea, sporeşte frigul şi vine împărăţia întunericului.

Scenariul ritual cuprinde, printre altele, sacrificiul ritual al porcului şi prepararea alimentelor rituale şi ofrandelor din grâu (colaci, turte)şi din carne de porc.

Abundenţa ospeţelor şi petrecerilor din care nu lipsesc excesele de mâncare şi băutură, cuvintele şi expresiile licenţioase, jocurile cu măşti... sunt supravieţuiri ale unor orgii antice specifice marilor sărbători ale timpului.

Cetele de feciori oficiază, în special prin colinde, drama naşterii şi morţii anuale a divinităţii. Stingerea luminilor la miezul nopţii simbolizează imaginea morţii timpului, a haosului desăvârşit din care urmează să renască divinitatea şi, împreună cu aceasta, lumea înconjurătoare. Aprinderea luminii la miezul nopţii de An Nou, urările de sănătate şi belşug, marchează depăşirea punctului critic al solstiţiului de iarnă, momentul din care Soarele îşi sporeşte treptat urcuşul pe bolta cerului, iar ziua începe să crească puţin câte puţin. Alte obiceiuri şi acte rituale readuc speranţa şi starea de echilibru: alungarea spiritelor malefice prin zgomote produse de bice, buhaie, tulnice, tălăngi etc.; credinţa că se deschide cerul, ard comorile şi vorbesc animalele; purificarea spaţiului prin stropitul şi scăldatul ritual; împăcarea pricinilor şi săvârşirea actelor de toleranţă şi bunăvoinţă; începutul simbolic al lucrului; tradiţii specifice începutului de an (Sorcova, Pluguşorul; Chiraleisa, Vasilica etc), din motive diferite ordinea logică a ritualurilor din scenariul prezentat nu mai este respectată întru totul, iar oamenii practică numeroase obiceiuri fără a le mai cunoaşte sensul iniţial.

Vechimea şi suprapunerea sărbătorilor creştine peste cele precreştine, a celor greco-romane şi orientale peste cele autohtone, geto-dace, au dat naştere unei realităţi spirituale unice în Ewuropa, greu de disociat astăzi în elementele care au clădit-o de-a lungul mileniilor.” (după I. Ghinoiu)

Noroc şi nenorec în zilele săptămânii[47]

În geografia mentală, fie ea particulară geospațiului nostru de locuire, fie considerată la o scară mult mai vastă, exista percepția timpului bun şi a timpului rău, indiferent de dimensiunea segmentului temporal de referință (oră, zi, săptămână, an...). Aşadar, există un timp fast, oportun pentru a începe şi/sau desfăşura o activitate materială şi spirituală (a ara, a semăna, a construi, a descânta de boli, de ursită etc.) şi, un timp nefast (vezi cele trei ceasuri rele ale zilei de marți) în care nu era bine să se desfăşoare astfel de acțiuni, fie că nu existau premise de a fi finalizate, fie rezultatul lor putea fi unul periculos, malefic.

Cunoaşterea acestor timpi era vitală pentru comunitățile rurale, motiv pentru care informațiile specifice erau transmise prin viu grai, din generație în generație, coagulând un patrimoniu de înaltă valoare, care poate fi sinonim cu istoria orală a satului.

În ceea ce priveşte săptămâna, cele şapte zile apar bine individualizate, cu trăsături şi funcții precise, aspecte ce le conferă atributele de fast sau nefast.

Decriptarea caracterului pozitiv sau negativ, se putea realiza, de asemenea, şi înterrelaționând zilele săptămânii cu planetele şi sau zeii cel la patronau: Diana-Luni; Marte-Marți; Mercur-Miercuri; Jupiter-Joi; Venera-Vineri; Saturn-Sâmbătă; Soarele-Duminică.

Lunea[48] este sinonimă *începutului*, iar începutul are conotații de bub augur, de aceea, în Calendarul Popular se numeşte şi *Sfânta Luni*.

„Lunea e bine să începi construcția unei case, mai precis lunea dimineața, deoarece atunci începe şi lumina. La fel, lunea e bună pentru descântece la oameni şi animale, la vrăji şi farmece de dragoste sau orândă (sortit)".

Ce nu este, însă, nimerit să faci?

---

[47] Subliniem utilizarea ca informație de bază în structurarea respectivei teme a lucrării *„Dorul fără obiect"*, autor – Aurel Bodiu.

[48] „Lunea este considerată a fi o zi norocoasă: «zi mare ca ea începe săptămâna şi dacă-ți merge bine lunea îți merge toată săptămâna»".

„Să nu dai bani din casă, câci toată săptămâna va trebui să tot dai; să nu-ți tai unghiile – pentru a nu te vrăjmăşi nimeni; să nu mergi în peţit; să nu îngropi morți; să nu iei ouăle din cuibar – pentru că piere sporul la ouat... ”

Marţea este o zi fără noroc, prin urmare, nu se pleacă la drum (mai bine amâni pe miercuri); nu se pune război (pânza urzită marți se încurcă); nu se pune temelia la casă (lucrul început marțea nu se poate isprăvi bine); nu e bine să se semene – căci marți e zi de primejdie şi grăuntele nu va răsări niciodată; cine se îmbolnăveşte în ziua de marți moare sâmbăta sau, se credea că – boala de marți nu are leac şi aduce moartea.

Apogeul nenorocului se împlineşte, însă, seara, când vine *Marţolea*[49] şi face mare rău femeilor care torc, țes ori opăresc haine. Pe acestea „le toarnă în căldări clocotite şi e vai de ele”; „le sugușă sau le surzesc”; „le sucește gura”; „le împunge în coaste cu fusele sau le omoară”; „dă foc la fuioare, sau dacă au copt le frig în cuptor”.

Chiar dacă se avea ştiință că în ziua de marți, nu e bine ca femeile să toarcă sau să coase, în situații de risc, precum îmbolnăvirea de ciumă, în această noapte se făcea *Cămaşa Ciumei.*

Miercuri e o zi fastă, curată şi bună. Se ține post şi se fac rugăciuni. În precreştinism, însă, ziua de miercuri, aflată sub patronajul lui Mercur era consacrată schimburilor comerciale, indisolubil legate de activități care procurau plăceri, cu amprentă dionisiacă.

Despre miercuri, Calendarul Popular ne mai informează că nu este indicat a se face leşie ori a merge în peţit, iar dacă pui cloşcă, ea „va scoate numai cocoşi, fără nici o puică”

---

[49] Despre *Marţolea* se cunoştea că este o ființă fabuloasă: „o femeie urâcioasă cu locuința în pădure, în locuri tari; o femeie bătrână cu putere deavolească, ce locuieşte în codri pustii, într-un munte râpos, în văzduhuri...”. Ea vine numai seara şi umblă noaptea ca o nălucă.
Sunt şi puncte de vedere care o încadrează demologiei româneşti, alături de alte ființe malefice ori duhuri rele, precum: Joimărița; Mama-Pădurii, Fata Pădurii; Zburătorii; Zmeii, Gheonoaia, Scorpia etc. Bunăoară, N. Densuşianu, Identifică în Marțolea un duh rău în raport cu acțiunea torsului sau, altfel spus, un demon al torcătoarelor, al şezătorilor sau clăcilor – acolo unde se lucrează cânepa şi inul. Aceeaşi opinie o găsim împărtăşită şi de H.H. Stahl.

Joia[50] se individualizează ca o zi *însemnată, norocoasă,* o zi bună, în care poți începe orice lucrare. Acum e bine să se facă logodne şi cununii sau dacă rămânem în acest registru, tot joia este fastă, pentru *făcut de dragoste* sau pentru *cernutul la nuntă*, precum – în multe aşezări din transilvania, joia era ziua *aleasă* pentru împreunatul oilor.

Sub raport creştin, joia era închinată *Sfinților Apostoli*, pentru că ea a fost ziua *Cinei celei de Taină*. Totodată, era asumată ca ziua *Patimilor lui Cristos* şi ziua *Sfântului Nicolae.* De asemenea, în Joia Mare, era datina de a se înroşi ouăle, ca ele să nu se strice, iar îngropate la hotarul holdelor, aveau puterea de a împrăştia grindina.

Prin similitudine cu Marțolea, şi ziua de joi face trimitere la un duh la fel de malefic - *Joimărița,* închipuită ca „o femeie urâtă, cu capul mare, despletită, cu dinți mari şi rânjiți". Despre ea se ştia că „...arde mâinile fetelor şi femeilor care n-au tors cânepa până la acea dată, adică în Joia Mare din Săptmâna Patimilor.". „...umblă prin poduri la toate casele şi dacă găseşte cânepă netoarsă, o pune pe foc; răpeşte fetele leneşe şi le ucide degetele cu un ciocănaş sau le pune pe cărbuni aprinşi. Locuința o avea în păduri pustii, iar în casa ei se aflau numai capete de fete..."

Vinerea „e o zi fastă, cea mai sfântă zi dintre zilele săptămânii".

Patronată de Venus (Venera) – Zeița Frumuseții, la romani, respectiv Afrodita, în pantheonul grec – cultura noastră populară, în special lumea basmelor, îi ataşează, pe aceeaşi filieră, virtuțile frumuseții spirituale şi fizice – întruchipând-o în *Sfânta Vineri* – o femeie bună, împărăteasa văzduhului şi zâna frumuseții, soră bună cu *Sfânta Duminică.* Sunt considerații în baza cărora, în spațiul tradițional este adjudecată ca vindecătoarea bolilor grele; fereşte oamenii de răutăți; iartă păcatele oamenilor; grijeşte toate lighioanele pământului; dă frumusețe femeilor, ori face ca fetele mari să se mărite[51] şi să devină frumoase.

---

[50] Despre joi exista credința că a fost.„...o ființă care s-a sfințit prin faptele ei bune; o fecioară foarte frumoasă care locuieşte în nori şi atunci când lumea se ruga ei, o apăra de ploi mari şi grindină; o maică care locuieşte într-o chilie; o femeie sfântă şi binefăcătoare care trăieşte prin câmpii şi pustietăți; mai mare peste ploi şi grindină – care nu dă grindină, dacă se țin cele nouă joi după paşti etc."

[51] Vinerea se făcea *bulgurul* la nuntă:„Împreună cu lăutari merg la râşnițe fete şi flăcăi din partea mirelui, cu un sc plin de grâu. Ajunşi acolo, primesc câte o bucată de pâine albă şi beau din ploscă vin, apoi unii se apucă de râşnit, iar alțiijoacă pe afară." (I.Toşa; Simona Munteanu)

În cheie creştină, vinerea este legată de Patimile Domnului, fiind ziua în care Iisus a fost răstignit pe cruce, jertfă ce obligă pe creştini, la un fel anume de *aducere aminte* şi de a-i reține în a se pierde în hazardul muncilor. Prin urmare, o serie de interdicții marchează această zi: nu se coace pâine, nu se coase, nu se spală haine, nu se toarce şi nu se țese, nu se zideşte etc.

În mersul anului, vinerile cinstite într-un mod cu totul aparte erau: *Vinerea Seacă* din Săptămâna Mare, respectiv *Izvorul Tămăduirii,* din Săptămâna Luminată.

Sâmbăta, era diagnosticată în Calendarul Popular drept o zi fără noroc, în care orice acțiune intreprinsă e de rău. „Nici un lucru nu poate reuşi acum pentru că e sfârşitul săptămânii, sfârşitul fiind al morții şi al morților.”. Considerând aceste semne, țăranul român socoteşte nimerit să consacre sâmbăta *moşilor şi strămoşilor;*face pomeni de mâncare, băutură şi haine *celor plecați,* iar cei care nu aveau *moşi* slobozeau pomenile pe *Apa Sâmbetei*, de unde şi asocierea ei cu *apa morților*, graniță şi punte deopotrivă, între Lumea de Aici şi Lumea de Dincolo.

Duminicai e *Ziua Soarelui* - în Calendarul Popular şi, *Ziua Domnului* – în Calendarul Creştin; ca atare este şi singura zi de sărbătoare din timpul săptămânii, restul zilelor fiind zile de lucru sau zile ținute.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Bernea, Ernest; (1985)**,** ***Cadre ale gândirii populare româneşti,*** Ed. Cartea Românească, Bucureşti;

Bodiu, Aurel; (2004); ***Dorul fără obiect,*** Ed. Vremii, Cluj-Napoca;

Butură, V.; (1978)**,** ***Etnografia poporului romî,*** Ed. Dacia; Cluj-Napoca;

Cantemir, D.; (1978)**,** ***Descrierea Moldovei,*** Ed.Ion Creangă; Bucureşti;

Conea, I.; (1935)*, **Ţara Loviştei. Geografie istorică;*** Inprimeria Națională; Bucureşti:

Cuceu,I.; (1973)**,** ***Obiceiuri şi credinţe în legătură cu ocupaţiile tradiţionale la Gârbou, judeţul Sălaj;*** în Anuarul Muzeului Etnografic la Transilvaniei pe anii 1971-1973; Cluj-Napoca;

Dumézil, G.;(1993), ***Mit şi epopee;*** Ed. Științifică; Bucureşti;

Eliade, M.; (1995),***Tratat de istoria religiilor;*** Ed. Humanitas; Bucureşti;

Fochi, A.; (1976), ***Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea; Răspunsuri la chestionarele lui Nicolae Densuşianu;*** Ed. Minerva; Bucurerşti;

Gaster, M.; (1883), ***Literatura populară română;*** I.G.Heimann; Bucureşti;

Ghinoiu, I.; (1999), ***Calendarul ţăranului român, zile şi mituri;*** Editura Fundației Pro; Bucureşti;

Gorovei, A.; (1976), ***Literatura populară;*** Ed. Minerva; Bucureşti;

Goia, I., Augustin; (1982), ***Zona etnografică Meseş,*** Ed. Sport-Turism, Bucureşti;

Herseni, T.; (1977), ***Forme străvechi de cultură poporană românească;*** Ed: Dacia; Cluj-Napoca;

Idu, P.Dan; (1999), ***Om şi Natură în Carpaţii Maramureşului şi Bucovinei. Viaţa pastorală;*** Napoca Star; Cluj-Napoca;

Levy-Strauss,Claude;(1970), ***Gândirea sălbatică;*** Ed. Științifică; Bucureşti;

Marian, S.,F.; (1901), ***Sărbătorile la români ;*** Editura Academiei Române; Bucureşti;

Nicolau, Irina; (1998), ***Ghidul sărbătorilor româneşti*** Ed. Humanitas; Bucureşti;

Oişteanu, A.; (1989), ***Motive şi semnificaţii mito-simbolice în cultura tradiţională românească,*** ED. Minerva; Bucureşti;

Olteanu, Antoaneta; (2001), ***Calendarele poporului român,*** Editura Paideia; Bucureşti;

Pamfilie, T.; (1914), ***Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului;*** Academia Română; Bucureşti;

Pecican, O.; (2003), ***Originile istorice ale regionalismului românesc;*** Editura Etnograph, Cluj-Napoca;

Pecican, O.; (2006), ***Trasee culturale Nord-Sud;*** Editura Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca;

Puşcaş, Angelica; (2007), ***Ţara Chioarului. Studiu de geografie regională;*** Editura Presa Universitară Clujană; Cluj-Napoca;

Roman, R.,A.; (2001), ***Bucate, vinuri şi obiceiuri româneşti;*** Ed. Paideia; Bucureşti;

Stahl; H.H.; (1958, 1959, 1965), Contribuţii ***la studiul satelor devălmaşe româneşti;*** Vol. I,II şi III; Editura Academiei Române; Bucureşti;

Toşa. I.; Munteanu, Simona; (2003), ***Calendarul ţăranului român de la sfârşitul secolului al XIX-lea;*** Ed. Media Mira; Cluj-Napoca;

Văduva, Ofelia; (1996), ***„Paşi spre sacru" – din Etnologia alimentaţiei româneşti;*** Ed. Encclopedică; Bucureşti;

Vlăduţiu. I.; (1973), ***Etnografia Românească. Istoric. Cultură materială. Obiceiuri;*** Bucureşti E.S.;

Voronca, Niculiţă Elena; (1998), ***Datinile şi credinţele poporului român;*** Ed. Polirom; Bucureşti.

Vor urma în volumul II:

- Civilizația lemnului;
- Civilizația lutului;
- Civilizația textilă;
- Civilizația pietrei;
- Cultura şi civilizația pastorală;
- Cultura gastronomică;
- Mari sărbători şi praznice religioase;
- Momente de prag în Ciclul Vieții;
- Civilizația tehnică populară.

ISBN: 978-973-610-971-3
ISBN: 978-973-595-889-3